

Kris De Visscher & Zeno Nols

SAMEN ZORGEN VOOR MORGEN

KdG Expert
Karel de Grote Hogeschool

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Probleemstelling: van een zorgeloze jeugd tot een zorgenvrij bestaan?	6
Onderliggende visies op 'kinderen en zorg'	6
Zorgeloze kindertijd.....	6
Zorg verbijzondert en verdwijnt.....	7
Dubbelzinnige houding tegenover zorg	7
Zorg is iets voor kneusjes?.....	8
Zorg aantrekkelijk maken	9
Naar een zorgzame democratie	10
Zorg(zame democratie), (n)iets voor kinderen?.....	10
Kinderen en zorg: onderzoek in Vlaanderen	11
Onderzoeksvragen en onderzoeksdesign	13
Onderzoeksvragen.....	13
Onderzoeksdesign	13
Inventaris en selectie van zorgzame praktijken	13
Respondenten: experten, begeleiders en kinderen	15
Onderzoeksmethodes	16
Data-analyse.....	16
Resultaten	17
Casestudy 1: Huis Perrekes (Juul en Jules)	17
1. Huis Perrekes.....	17
2. Waarom de keuze voor Huis Perrekes?	19
3. Het pedagogisch kader van Huis Perrekes	20
4. Onderzoeksmethodologie	29
5. De pedagogie van Huis Perrekes in de praktijk	29
6. Hoe beleven de kinderen Huis Perrekes?.....	34
7. Bijlage	39
Casestudy 2: Antwerp Wolf Pack Basketball	42
1. Antwerp Wolf Pack Basketball	42
2. Vanwaar de keuze voor Wolf Pack?	43
3. Onderzoeksmethodologie	44
4. Wolf Pack als sociaal-sportieve praktijk	45
5. Het pedagogische kader van Wolf Pack	47
6. De 'pedagogie van de wolf' in de praktijk	48
7. Zorg in de Wolf Pack.....	51
8. Beleving en betekenisgeving door de kinderen en jongeren	58
9. Impact van de Wolf Pack op het leven van de kinderen en jongeren.....	58

10. Geraadpleegde literatuur voor deze case study	61
Casestudy 3: Circus Zonder Handen	62
1. Circus Zonder Handen	62
2. Waarom Circus Zonder Handen?	62
3. Circus Zonder Handen als sociaal-inclusieve circusschool	63
4. Het pedagogisch kader van Circus Zonder Handen.....	65
5. Onderzoeksmethodologie	66
6. De pedagogie in de praktijk.....	67
7. Hoe beleven de kinderen deze circuslessen?.....	79
8. Impact van zorg op de circusschool en haar deelnemers	80
9. Geraadpleegde literatuur voor deze casestudy	84
Casestudy 4: Kamp Zuid	85
1. Kamp Zuid	85
2. Van waar de keuze voor Kamp Zuid?	86
3. Onderzoeksmethodologie	86
4. Het pedagogische kader van Kamp Zuid	89
5. De pedagogie van Kamp Zuid in de praktijk	89
6. Zorg op Kamp Zuid.....	90
7. Hoe beleven kinderen en jongeren Kamp Zuid?	101
8. Wat betekent Kamp Zuid voor de kinderen?	103
9. Impact van Kamp Zuid op het leven van kinderen en jongeren.....	103
10. Uitsmijter: als ik kon toveren.....	103
11. Geraadpleegde literatuur voor deze case study	104
Discussie	105
Welke invulling krijgt zorg in deze praktijken?.....	105
Zorg op microniveau.....	105
Welke zorg krijgen kinderen?	105
Welke zorg zien/voelen kinderen?	107
Welke zorg geven kinderen?	107
Zorg op mesoniveau	108
Een zorgende vrijetijdswerking	108
Zien kinderen de zorg op organisatieniveau?	109
Dragen kinderen mee zorg voor de organisatie?	110
Zorg op macroniveau.....	110
Zorg voor kinderen in een breder verhaal.....	110
Zien kinderen het bredere (zorg)verhaal rond hun vrijetijdswerking?	110
Dragen kinderen mee zorg voor de wereld rondom hen?	111
Hoe beleven kinderen hun vrije tijd in een zorgzame werking?	111

Hoe is het voor kinderen om zorg te krijgen?	111
Hoe beleven kinderen het om zorg te zien?	112
Hoe beleven kinderen het om te zorgen voor anderen?	113
Welke impact heeft deze praktijk op kinderen en jongeren?	113
Conclusie	115
Suggesties voor verder onderzoek	115
Literatuur	117

Inleiding

Zorg is een erg breed begrip. Politiek filosoof Joan Tronto, een van de grondleggers van de zorgethiek, definieert zorg als “*a species activity that includes everything that we do to maintain, continue, and repair our ‘world’ so that we can live in it as well as possible*” (Tronto, 2013:19).

Zorg vormt een centrale waarde voor het [Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School](#) van de Karel De Grote Hogeschool (KdG) in Antwerpen. We zien het dan ook als een belangrijke uitdaging om zorg een meer centrale en duurzame plek te geven in onze samenleving. Vraag is of en vooral hoe we kinderen daarin betrekken. Hoe bouwen we met de kinderen van vandaag aan de zorg van morgen?

De coronacrisis stelt het nog eens op scherp: zorg is essentieel, voor elke persoon op zich en voor de samenleving als geheel. Als onderzoekers zien we zorg niet zozeer als een groot gebaar van moed en zelfopoffering. We kijken eerder naar de kleine, eenvoudige zorg van elke dag.

“Iemand helpen geeft een gevoel van geluk en vervulling dat fundamenteeler is dan lol op café, geld of maatschappelijk succes. Die illusie van succes, status en geld is zo broos – als je je leven daarop baseert, sta je in wezen helemaal niet sterk. Ik heb het in mijn andere boeken ook al gezegd: de zin van het bestaan zit 'm in de zorg voor de ander.” (De Wachter, 2020)

“zorg betekent investeren in onszelf en de wereld die ons omgeeft. het is wat we willen voor onszelf en net daardoor gunnen we dit aan anderen. zorg is ook zelfzorg... het komt niet uit de lucht vallen. zorg vergt zorg. we zullen er zelf voor moeten zorgen: of eerder; onszelf de toelating geven om zorg centraal te stellen. Dat is de kern.” (Olyslaegers, 2020)

Ook in het leven van kinderen en jongeren speelt zorg een belangrijke rol. Ze krijgen zorg, ze zien zorg en ze geven zorg. Ook voor hen is zorgen een manier om van betekenis te zijn voor anderen. En eenmaal volwassen, rekenen we op hun directe en indirecte solidariteit. We verwachten dat ze zelf zorgtaken zullen opnemen en de zorg in de samenleving blijven dragen.

Toch schermen we kinderen en jongeren zoveel mogelijk af van zorg. We lijken zorg steeds meer weg te gommen uit ons dagelijks leven. Wie zorgt nodig heeft, brengen we onder in aparte voorzieningen. Wie zorg verleent, doet dit in de schaduw: de poetshulp komt langs als de school dicht is, de vuilniswagen rijdt uit bij nacht en ontij. Onze waardering van zorgverleners ligt laag. Het applaus voor de ‘helden van de zorg’ tijdens de eerste golven van de coronacrisis, verhelpt weinig aan de lage maatschappelijke status en de stresserende omstandigheden van wie zorgt, als job of vanuit vrijwillig engagement.

Hoe kunnen we dan verwachten dat kinderen en jongeren de toekomst van zorg vrijwaren, als we zorg voor hen wegmoffelen en hun eigen zin om te zorgen niet erkennen? Waarom zouden kinderen later voor een zorgberoep kiezen als ze niet weten dat het bestaat? Of als ze vooral zien dat zorgen hard werken is, vaak voor weinig geld. Waarom zouden volgende generaties volop blijven investeren in een fijnmazig net van zorg, als we dit zo vanzelfsprekend vinden dat het zijn waarde verliest?

De toekomst van zorg vrijwaren, betekent zorg *vandaag* een meer prominente, centrale plaats toekennen, als volwassenen maar ook in het leven van kinderen en jongeren. Alleen, hoe doe je dat? En hoe beleven kinderen en jongeren dit zelf? Welke zorg krijgen kinderen en jongeren? Hoe zien en geven kinderen en jongeren zorg? En welke impact heeft dit alles op hun denken en doen ten aanzien van zorg?

In een verkennend onderzoek zochten we naar antwoorden op deze vragen. Het resultaat kan je lezen in dit rapport.

Probleemstelling: van een zorgeloze jeugd tot een zorgenvrij bestaan?

Ik zie hoe een kleine jongen zorgzaam omgaat met z'n oma. Ze heeft haar voet pijn gedaan en de jongen ontfermt zich over haar als een volleerd verpleger. Hij lag zelf onlangs nog in het ziekenhuis en past een aantal technieken toe die hij daar zag. De oma is blij maar ook bezorgd. Zou hij niet beter spelen, vraagt ze zich af? Een kindertijd hoort toch zorgeloos te zijn?

Elk jaar gaan we met nieuwjaar op bezoek bij mijn peter. De kinderen gaan mee. Veel hebben ze niet aan de grote mensen gesprekken, maar er zijn chips en gezelligheid. Dan krijgt mijn peter een beroerte. Hij belandt in een rolstoel en kan niet meer spreken. Ik blijf op bezoek gaan in het rusthuis. Maar de kinderen neem ik niet meer mee. Moet ik hen daarmee confronteren? Wat hebben ze daaraan?

Deze kleine anekdotes uit onze persoonlijke ervaring als onderzoekers illustreren de neiging van volwassenen om kinderen af te schermen van zorg. Kinderen horen vooral zorg te krijgen. Dat ook volwassenen zorg of hulp nodig hebben, krijgen ze minder te zien en zelden nemen ze er een taak in op. Zorg is grotendeels iets voor volwassenen. Deze (vast)stelling vormt het vertrekpunt van dit onderzoek. Onder bovenstaande anekdotes schuilen volgens ons dieper gewortelde opvattingen, deels over de kindertijd maar vooral over zorg. In het uitwerken van de probleemstelling gaan we eerst dieper in op deze onderliggende opvattingen. Vervolgens gaan we na of er onderzoeken en praktijken zijn die de link tussen kinderen en zorg versterken en zichtbaarder maken. Van daaruit formuleren we de onderzoeksvragen voor deze verkennende studie en ontwerpen we een onderzoeksdesign.

Onderliggende visies op 'kinderen en zorg'

Zorgeloze kindertijd

Die neiging om kinderen af te schermen van zorg kunnen we enerzijds situeren in een bredere Westerse evolutie die kinderen heeft losgeweekt uit de wereld van volwassenen en heeft ondergebracht in een apart jeugdland waar ze 'zorgeloos' kunnen opgroeien. Standaardwerken uit de pedagogische literatuur zoals *'Grootbrengen door kleinhouden'* van Lea Dasberg en *'Vergeten Samenhang'* van Klaus Mollenhauer leggen deze evolutie haarfijn bloot.

Deze ontwikkeling leidde tot een aantal ontegensprekelijke voordelen zoals een betere kinderbescherming, de toename van specifieke voorzieningen voor kinderen en de aandacht voor de

beleving van kinderen. Maar de auteurs wijzen ook op de nadelen van deze ontwikkeling. In hun ogen zijn de moeilijkheden die we ondervinden om kinderen en jongeren (terug) te verbinden met volwassen wereld net het gevolg van deze opdeling. Ook recente, populaire pedagogische werken als *'Jagen, verzamelen, opvoeden'* van Michaela Doucleff zoeken aanknopingspunt bij niet-westerse culturen om een strikte opdeling tussen de wereld van kinderen en die van volwassenen om te buigen.

Zorg verbijzondert en verdwijnt

Onze neiging om kinderen af te schermen van zorg houdt volgens ons niet enkel verband met onze kijk op de kindertijd maar ook met onze dominante kijk op zorg. In onze samenleving verenigen we zorg tot een bijzondere, niet-alledaagse daad, verricht door bijzondere mensen die over een engelengeduld beschikken en zichzelf wegcijferen. Wie zorgt, doet dit vanuit een bepaalde roeping, vanuit een hechte band met de zorgvrager of omdat er geen andere keuze is. Door die verbijzondering krijgt onze dagelijkse zorg voor mens, dier of natuur een buiten-gewone status.

Mensen die 'bijzondere' zorg nodig hebben en mensen die deze zorg verlenen zijn reeds lang uit het dagelijks leven verdwenen. Ze worden ondergebracht in speciale voorzieningen (kinderdagverblijven, voorzieningen, woonzorgcentra, ziekenhuizen) waar gespecialiseerde zorg wordt verstrekt. Maar ook de dagelijkse zorgtaken verdwijnen steeds meer uit beeld. Kantoren worden 's nachts geïmagineerd, schoolmaaltijden worden achter de schermen bereid, anonieme medewerkers pakken boodschappen in en de was komt netjes gesteven terug uit het strijkatelier. En ook de vele zorgengagements achter de (gesloten) deuren van particuliere huishoudens zijn vaak onzichtbaar, onbekend, ... en dus onbemind. Maar ook de eenvoudige, dagelijkse vormen van zorg die kinderen krijgen én geven, worden nauwelijks gezien, benoemd en gewaardeerd door de verbijzondering van zorg.

Dubbelzinnige houding tegenover zorg

Deze verbijzondering versterkt een dubbelzinnige verhouding tegenover zorg. Aan de ene kant worden zorg en zorgberoepen gewaardeerd. We applaudisseren voor de helden van de zorg en drukken onze bewondering uit voor mensen met een zorgberoep, voor mantelzorgers en vrijwilligers. Tegelijk wordt zorg ondergewaardeerd (Tronto, 2013). Hoe langer opgeleid, hoe rijker of hoe hoger je functie in een hiërarchisch verband, hoe meer je zorgende taken kunt uitbesteden. Tronto (2013: 141) verwijst wat dat betreft naar *"free passes out of care"*. Zorg lijkt dus een verantwoordelijkheid die je - als je ook maar enigszins kunt en geprivilegieerd bent - probeert af te schuiven op mensen in een maatschappelijk minder sterke positie (*"privileged irresponsibility"*, Tronto, 2013: 67).

De maatschappelijke waardering van zorg toont zich ook in de verloning en de arbeidsomstandigheden van wie zorg verleent. De druk neemt toe om in de zorg steeds efficiënter om te springen met overheidsmiddelen en de zorg 'betaalbaar' te houden. De maatschappelijke waarde (of opbrengst, winst, return on investment) wordt blijkbaar lager ingeschat dan de maatschappelijke kosten. Nochtans berekende de Britse New Economics Foundation dat *"For every £1 they are paid, childcare workers generate between £7 and £9.50 worth of benefits to society."* (New Economics Foundation, 2009) En onze dagelijkse zorg, blijft economisch al helemaal onzichtbaar zoals Katrine Marçal beschrijft in *Who cooked Adam Smith's dinner?* (2017).

Zorg is iets voor kneusjes?

Die lage maatschappelijke waardering laat zich ook voelen in de praktijk. Zo neemt de aantrekkelijkheid van het zorgberoep af en verlaten medewerkers de professionele zorg. Het Nederlandse actieprogramma 'Werken in de zorg' (2018) wijst op de grote uitstroom en de groeiende ontevredenheid van zorgmedewerkers:

- In 2017 verlieten in Nederland ongeveer 180.000 werknemers in zorg en welzijn hun werkgever, waarvan ongeveer 80.000 per jaar naar een werkgever buiten de zorg of naar een uitkering.
- In 2017 vond bijna de helft van de Nederlandse werknemers (49 procent) in zorg en welzijn de werkdruk (te) hoog, een stijging van 15 procentpunt ten opzichte van 2013.
- In 2017 was 65 procent van die medewerkers (zeer) tevreden. In 2015 was dit 71 procent, in 2013 nog 77 procent en in 2009 zelfs 83 procent.

Maar ook wie zorg nodig heeft, bevindt zich in een weinig benijdenswaardige positie. Zelfredzaam zijn, zorgeloosheid en onbelemmerd leven staan maatschappelijk hoger aangeschreven dan zorg nodig hebben of zorg verlenen. Wie zorg nodig heeft, is een 'sukkelaar' die anderen en de samenleving 'tot last' is.

"Bovendien is een zorgrelatie altijd een afhankelijkheidsrelatie, en afhankelijkheid is niet aantrekkelijk in een cultuur die onafhankelijkheid en autonomie hoog in het vaandel heeft staan. In onze geïndividualiseerde samenleving geldt zelfstandigheid als het belangrijkste doel van de opvoeding, schrijven we successen het liefst toe aan onszelf en staat vrijheid vaak gelijk aan doen waar je zelf zin in hebt. Waar onafhankelijkheid het ideaal is, daar is afhankelijkheid iets om je voor te schamen." (Berger, 2020)

De wederkerigheid tussen wie zorg nodig heeft en wie zorgt, verdwijnt buiten beeld, net als de onderlinge afhankelijkheid tussen mensen. Tronto (2013) wijst er echter op dat zorgvragers ook zorggever kunnen zijn of worden en dat zorggevers of mensen die denken 'vrij van zorgen' en 'autonoom' te zijn, ongetwijfeld zorg hebben ontvangen in hun leven – misschien zonder zich daarvan bewust te zijn – en ook in de toekomst zorg zullen nodig hebben.

Vertrekkend van de constatering dat elke mens zorg nodig heeft, gaat de zorgethiek in tegen de dominante opvatting dat mensen autonoom en onafhankelijk zijn. De zorgethiek onderstreept dat mensen verbonden zijn en afhankelijk van elkaar. Zorg is bijgevolg iets waarvoor iedereen, ongeacht geslacht of positie een verantwoordelijkheid draagt en waarop niet zomaar mag worden bespaard volgens een abstracte, schijnbaar onpartijdige, economische logica.

"Caring requires paying attention, seeing, listening, responding with respect. Its logic is contextual, psychological. Care is a relational ethic, grounded in a premise of interdependence. But it is not selfless." (Gilligan, 2011)

We kunnen dus niet zonder zorg. *"Zorg is de basis voor liefde, hechting, en het gevoel dat we ertoe doen. En zonder zorg geen samenleving: economie, cultuur en politiek zouden direct instorten als er niet voortdurend door en voor mensen werd gezorgd." (Berger, 2020)*

Maar toch staat zorg sterk onder druk vervolgt Berger (2020). *“Het personeelstekort in de zorg is groot en, dankzij de vergrijzing, flink aan het groeien. Dit betekent dat er de komende jaren een steeds groter beroep op mantelzorgers zal worden gedaan, maar nu al groeit de combinatie van zorg en werk 1 op de tien mantelzorgers boven het hoofd. Veel ouders van jonge kinderen combineren de zorg voor hun gezin met een anderhalf- of tweeverdienersmodel, en voelen zich vaker opgejaagd dan elke andere sociale groep. Zorgdragen voor onze omgeving is evenmin eenvoudig: repareren is vaak duurder dan vervangen en veel overheden bezuinigen vaker op onderhoud dan dat ze erin investeren. Voor informele zorg lijkt steeds minder tijd te zijn, terwijl de professionele zorg wordt onderworpen aan de wetten van de markt. Maar zorg is geen product, het is een relatie, één die tijd en ruimte nodig heeft.”*

Ook de Britse journaliste Madeleine Bunting schetst in *Labours of love: The crisis of Care* (2020) een weinig rooskleurig beeld van de overbelasting en onderwaardering van de zorg in het Verenigd Koninkrijk.

Zorg aantrekkelijk maken

Overheden reageren en proberen zorg aantrekkelijker te maken. Zo zette de grote uitstroom van zorgmedewerkers de Nederlandse Overheid aan tot een campagne om zorgberoepen te promoten, nadat diezelfde overheid jaren had ingezet op de ‘participatiesamenleving’ waarbij *“van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.”* (Hurrenkamp, 2020). Ook de Vlaamse Overheid zette de afgelopen jaren sterk in de op de ‘vermaatschappelijking van de zorg’: *“de verschuiving binnen de zorg waarbij ernaar gestreefd wordt om mensen met beperkingen, chronisch zieken, kwetsbare ouderen, jongeren met gedrags- en emotionele problemen, mensen in armoede... een eigen plek in de samenleving te laten innemen, hen daarbij, waar nodig, te ondersteunen en de zorg zo veel mogelijk geïntegreerd in de samenleving te laten verlopen.”* (Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin, 2012)

Jo Vandeurzen, die als Vlaams Minister van Welzijn dit concept lanceerde, ziet vermaatschappelijking als een werkwoord. *“Het is een niet aflatend pleidooi om in deze hectische samenleving een plaats te geven aan kwetsbare medeburgers. Vermaatschappelijking betekent bouwen aan betrokkenheid en het vormen van een gemeenschap met kwetsbare mensen.”* En dit vanuit de overtuiging dat: *“we zullen maar tot meer inclusiviteit komen als we erin slagen – en dat versta ik dus onder vermaatschappelijking – om heel de samenleving, alle bestuursniveaus en beleidsdomeinen aan te spreken op hun aandacht voor mensen in kwetsbaarheid. Daar horen we vroeg of laat overigens allemaal bij.”* (Vandeurzen, 2018)

Om de toekomst van zorg veilig te stellen, groeit het besef dat een samenleving zowel professionele zorg als informele zorg nodig heeft. En dus mensen die deze zorg mee willen opnemen en mee willen bekostigen. De zogenaamde ‘warme’ of ‘directe’ solidariteit én de ‘koude’ of ‘indirecte’ solidariteit dienen te worden versterkt. Maar verschillende auteurs wijzen ook op de spanning tussen een overheidsbeleid dat tegelijk autonomie én zorg promoot (Roets, e.a., 2018). Vermaatschappelijking is volgens hen gebaseerd op het idee van actief burgerschap. *“Het onderliggend mensbeeld refereert naar keuzevrijheid, zelfregie en zelfbeschikking. Mensen moeten de regie over hun leven in handen hebben. Het ideaalbeeld van de actieve, mondige, gemotiveerde en autonome burger staat voorop.”*

Maar de auteurs stellen zich de vraag “in hoeverre dit mensbeeld voor elk van ons fictie is. En in welke mate dit mensbeeld op gespannen voet staat met de realiteit waarin iedereen in de loop van zijn leven op bepaalde momenten meer of minder zorg en ondersteuning nodig heeft.”

Naar een zorgzame democratie

We vragen ons luidop of er, willen we de toekomst van zorg veiligstellen, niet meer nodig is dan een campagne of een beleid dat zorg als een soort zachte bolster drapeert rond een harde neoliberale pit? Moeten dominante opvattingen en denkbbeelden niet worden uitgedaagd (Tronto, 2013)? Zorgacties, -daden en -relaties zijn veel complexer en ambivalenter (Mol, Moser & Pols, 2010). Elke burger, jong en oud, meer of minder geprivilegieerd, die doorgaans zowel zorggever als – ontvanger is, zou deze ambivalentie moeten opzoeken om op een andere manier over zorg te denken.

Tronto (2013) pleit ervoor dat burgers zich engageren in een transitie naar een zorgende democratie ('caring democracy') en democratische zorgende praktijken ('democratic caring practices'). De kernleuze van Tronto's boek luidt: “*Care should be more democratic and democracy should be more caring*” (p.18). Het is nodig om meer democratische zorgpraktijken vorm te geven waarin elke burger, volgens zijn of haar draagkracht, meer aandacht heeft voor zorg in diverse levensdomeinen. Deze transitie vereist dat 'care responsibilities' – in welke hoedanigheid dan ook – moeten worden herbekeken. Het vereist het (her)visualiseren van zorg en democratie. Dit mag in geen geval een vrijgeleide zijn voor de overheid om zich te onttrekken aan het duurzaam investeren in de zorg.

Om deze transitie concreet te maken, bieden het werk van Tronto (2013) en het kader van ‘*Ethics of Care*’ houvast. Tronto onderscheidt vijf fases: *caring about*; *caring for*; *care giving*; *care receiving*; en *caring with*. Dit kader stelt dat zorg een complex en gelaagd gegeven is in relaties tussen mensen en pleit voor een samenleving die haar waarde ontleent aan zorg en niet aan economische prestaties. Belangrijk in deze *ethics of care* is dat er naast het zien van zorgbehoeften, hierop reageren en het verlenen van zorg ook aandacht gaat naar de zorgontvanger: hoe ervaart die de zorg? De vijfde fase behelst de maatschappelijke inbedding van de zorg. In navolging van Tronto pleiten de auteurs van de Care Collective voor een revolutie in ons begrip én onze beoefening van zorg. Met ‘The Care Manifesto’ (2020) pleiten ze voor een ‘politiek van onderlinge afhankelijkheid’.

Zorg(zame democratie), (n)iets voor kinderen?

Welke rol kan opvoeding spelen in de transitie naar een zorgende democratie? Onuitgesproken leeft de hoop en wens dat de toekomstige generaties zorg zullen blijven garanderen. Kinderen zijn de zorgers van morgen. Eenmaal volwassen, rekenen we op hun directe en indirecte solidariteit. We verwachten dat ze zorgtaken opnemen en de zorg in de samenleving mee dragen. Volgens het Britse onderzoeksbureau Demos vormt ‘*living and caring in fluid families*’ zelfs één van de vijf grote uitdagingen voor jonge mensen (Hannon & Tims, 2010).

Maar hoe ontwikkelen kinderen en jongeren affiniteit met zorg, als we hen ervan afschermen? Welke houding tegenover zorg bouwen kinderen en jongeren op tijdens hun ontwikkeling? Een onderzoek uit 2014 van de Harvard Graduate School of Education wijst op de tegenspraak tussen de waarden

die kinderen ‘echt’ meekrijgen van thuis uit en de sociaal wenselijke waarden die ouders beweren mee te geven als het gaat om ‘zorg voor anderen’.

“The “rhetoric/reality” gap between what parents and other adults say are their top priorities and what kids are hearing is profound. The power and frequency of parents’ daily messages about achievement and happiness are drowning out their messages about concern for others. How can we close the gap between what adults say and what they actually seem to prioritize? The big challenge is not to convince parents and teachers that caring is important—it appears they already believe it is. The challenge is for adults to “walk the talk,” inspiring, motivating, and expecting caring and fairness in young people day to day, even at times when these values collide with children’s moment to moment happiness or achievement.” (Weissbourd & Jones , 2014)

Eigenlijk weten we niet zoveel over de kijk van kinderen en jongeren op zorg. Samen met het Britse onderzoeksbureau Demos stellen we vast dat kinderen en jongeren doorgaans maar weinig bevraagd worden over hoe zij naar zorg kijken, wat hun ervaringen zijn, welke noden ze hebben, en op welke manier zij zorg zouden vormgeven.

“It is perhaps surprising that, as their generation will need to become a major source of care, we know very little about young people’s attitudes towards providing it in their own families or paying for it as a society.” (Hannon & Tims, 2010)

Voor ons verkennend onderzoek gingen we dan ook in eerste instantie op zoek naar onderzoeken, praktijken en organisaties in Vlaanderen die een verband leggen tussen ‘kinderen’ en ‘zorg’.

Kinderen en zorg: onderzoek in Vlaanderen

Eén van de vertrekpunten voor ons onderzoek was het verkennend belevingsonderzoek ‘[Zorgen voor morgen](#)’ (Willockx, Ruysers & Kwaspen, 2019). In dit onderzoek ging het Expertisecentrum Pedagogische Ondersteuning in Kinderopvang en School van de Karel de Grote Hogeschool na hoe kinderen naar zorg en zorgberoepen kijken. Daarvoor werden vier klassen uit het vijfde leerjaar bevraagd in twee scholen: een GO-school en een school uit het katholiek onderwijsnet. De voornaamste bevindingen waren:

- Kinderen kijken heel breed naar zorg. Zorgberoepen zijn voor hen niet beperkt tot de klassieke gezondheidszorgberoepen. Voor hen hebben onder meer leraren, ministers en piloten ook een zorgberoep. Ze zien geen verschillen tussen mannen en vrouwen maar beseffen wel dat meer vrouwen een typisch zorgberoep uitoefenen.
- Kinderen kennen maar een beperkt aantal zorgberoepen. Wie er meer kent, heeft doorgaans iemand in de naaste familie die dat beroep uitoefent.
- Kinderen zijn zich bewust van de voor- en vooral van de nadelen van heel wat zorgberoepen, vooral van de lage verloning en de lastige uren.
- In de schoolboeken zijn veel verwijzingen opgenomen naar STEM en minder naar zorg. Technologie lijkt ook grotendeels op zichzelf te staan, en is nooit verbonden met sociale doelstellingen.

Naast deze studie vonden we een voorbereidend onderzoek terug van Kind & Samenleving voor de opstelling van een vragenlijst over kindermishandeling. In dat kader spraken onderzoekers met kinderen en jongeren over hun zorg- en gezagsrelaties in drie verschillende contexten: thuis, school en vrije tijd. Ze spraken meerdere malen met kleine groepjes kinderen en jongeren. In totaal hielden ze 24 focusgesprekken met 46 kinderen en jongeren tussen 10 en 18 jaar. (Lauwers & Van de Walle, 2010). De voornaamste bevindingen waren:

- De belangrijkste zorgfiguren voor kinderen en jongeren zijn de ouders. Zij staan in voor de basisbehoeften van hun kinderen: voeding, kleding en onderdak. Ze voorzien ook medische zorg en bescherming. Ook pedagogische zorg is voor kinderen en jongeren belangrijk. Ze willen dat ouders hen duidelijk maken wat de regels zijn en willen het verschil tussen goed en kwaad van hen leren kennen. Emotionele zorg is essentieel. Ze willen liefde en aandacht van hun ouders.
- Op school verwachten kinderen andere zorg dan in hun gezin. Op school gaat het in de eerste plaats om educatieve zorg. Leerkrachten moeten hun vak onderwijzen, moeten kinderen helpen om de leerstof onder de knie te krijgen. Kinderen verwachten dus in de eerste plaats professionaliteit. Er is ook ruimte voor emotionele zorg. Kinderen en jongeren appreciëren het als leerkrachten interesse hebben voor hen als jongere, en niet enkel als leerling. Toch is het delen van persoonlijke ervaringen met leerkrachten voor veel kinderen en jongeren niet evident. Daarvoor ontbreekt het al te vaak aan vertrouwen.
- De vraag wat zorg voor hen betekent in de vrijetijdscontext, werd door veel kinderen en jongeren vreemd bevonden. In activiteiten waar iets aangeleerd wordt, verwijzen kinderen vooral naar de nood aan educatieve zorg: trainers en leraren moeten je iets aanleren. In die zin lijken vrijetijdsactiviteiten op de school. Maar andere vrijetijdsactiviteiten zoals het jeugdwerk, werden niet met zorg geassocieerd. De auteur vermoedt dat deze soort activiteiten daarvoor te vrijblijvend zijn, maar gaat er verder niet dieper op in.
- Ten slotte, en dit is een belangrijk punt dat de kinderen en jongeren aanbrachten, is een zorgrelatie geen eenzijdige relatie, geen eenrichtingsverkeer. Het is een wederkerige relatie waarin kinderen en jongeren zich ook verantwoordelijk voelen voor het welzijn van anderen, in de eerste plaats voor hun ouders, maar ook voor leerkrachten en trainers. Kinderen en jongeren zorgen voor volwassenen, voor vrienden en leeftijdsgenoten en voor zichzelf.

In het onderzoek *‘Schoolkinderen over hun opvang’* uit 2014 vonden we wel een link tussen ‘zorg’ en ‘vrije tijd’. Peleman en zijn collega’s onderscheiden er twee dimensies in wat kinderen verwachten van een ‘goede’ begeleider: ‘zorg’ en ‘spel’. De onderzoekers brengen ook een zekere rangorde aan in die verwachtingen. *“Kinderen verwachten dat hun begeleiders in de eerste plaats aan de basisaspecten voldoen, het zijn in die zin ‘voorwaarden’. Zonder daaraan te voldoen, zullen de begeleiderhoudingen van een hogere orde immers niet plaatsvinden.”* (Peleman e.a., 2014: 43) Zo komen de onderzoekers binnen de dimensie ‘zorg’ tot vier gradaties: (1) aanwezig zijn, (2) sensitief zijn, (3) individuele aandacht bieden en (4) rechtvaardig reageren op conflictsituaties.

Onderzoek met kinderen over het thema zorg is dus zeker mogelijk. Kinderen zien zorg, kunnen het benoemen en erover in gesprek gaan. Ze maken een onderscheid tussen verschillende soorten zorg naar gelang de context en tussen verschillende gradaties in zorg die ze krijgen. Ze ontwikkelen ook een kijk op professionele zorg en zien voor- en nadelen aan een zorgberoep. Vanuit deze bevindingen dachten we verder na over de onderzoeksvragen voor dit verkennend onderzoek.

Onderzoeksvragen en onderzoeksdesign

Onderzoeksvragen

In navolging van Tronto's (2013) pleidooi voor *caring practices* waarin er in verschillende levensdomeinen meer expliciete aandacht uitgaat naar zorg, beslisten we om in dit verkennend onderzoek onze aandacht te vestigen op pedagogische praktijken in de vrije tijd die in hun visie en werking expliciet of impliciet aandacht besteden aan zorg. We willen nagaan hoe in deze zogenaamde prefiguratieve praktijken - experimenten waarin alternatieve manieren van omgaan met elkaar voorop staan - (Debruyne & Van Bouchaute, 2021) het ideaal van een zorgzame democratie wordt gerealiseerd. We stelden ons daarbij de volgende vragen:

- 1) Welke invulling krijgt zorg in deze praktijken? Wat verstaan de betrokkenen onder zorg?
- 2) Welke zorg krijgen kinderen en jongeren in deze praktijk?
- 3) Hoe maakt de praktijk zorg zichtbaar? Welke zorg zien kinderen en jongeren effectief?
- 4) Welke zorg geven kinderen en jongeren in deze praktijk? Welke contextfactoren en mechanismen zijn daarbij in het spel?
- 5) Hoe beleven kinderen deze praktijk en het zorgaspect ervan?
- 6) Welke impact heeft deze praktijk op kinderen en jongeren?

Onderzoeksdesign

Inventaris en selectie van zorgzame praktijken

We kozen ervoor om in een multiple case study design meerdere zorgzame praktijken te onderzoeken. Finaal selecteerden we vier zorgzame praktijken waar we in gesprek konden gaan met kinderen en jongeren, hun begeleiders en andere relevante volwassenen (zoals ouders, bestuursleden, coördinatoren).

Op basis van *deskresearch*, onze kennis van het praktijkveld en de gesprekken met een aantal experts (zie verder) maakten we een inventaris van verschillende vormen van zorgzame praktijken waarbij kinderen bij betrokken zijn:

- Initiatieven die inzetten op sensibilisering en bewustmaking. Kinderen en jongeren nemen zelf geen zorgtaken op maar leren zich inleven, begrip en respect opbrengen voor wie zorg nodig heeft en/of verleent. Bijvoorbeeld: het kinderverhaal [superman\(tel\)](#), de app [de zorgboerderij](#), een educatief pakket mantelzorg, de VR-bril van Samana, en allerlei inlevingsactiviteiten (bijvoorbeeld: [inleefsessies mentor vzw](#), [Groep Gidts](#) ...). Kinderen zamelen ook geld in voor mensen die zorg nodig hebben, bijvoorbeeld in campagnes als de Warmste Week.
- Eenmalige activiteiten die kinderen en jongeren rechtstreeks in contact brengen met mensen die zorg nodig hebben en/of zorg verlenen. Kinderen en jongeren nemen mogelijk een zorgtaak op, maar de activiteit staat vooral in het teken van ontmoeting. Bijvoorbeeld: activiteiten in het

kader van de Jonge Helpende Handen Trofee (JOHH trofee) van Samana, Kunstproeven van Sjarabang, Dromenvangers (present vzw)

- Initiatieven (kampen, stages, reizen ...) waarin kinderen en jongeren gedurende een afgebakende, meerdaagse periode samenleven en activiteiten doen met mensen die zorg nodig hebben. Zij kunnen daarin zorgtaken opnemen. Voor jonge kinderen kan dat gaan over (inclusieve) speelpleinwerking, kampen, sport- of jeugdwerkactiviteiten. Bijvoorbeeld speelplein [gansspel](#), kinderboerderijen met een inclusieve werking zoals [de Kleppe](#) of [Diggie](#), inclusieve g-sportkampen, creatieve vakanties, ... Voor jongeren zijn er ook inclusieve reizen met Karavaan bijvoorbeeld. Soms kiezen de organisatoren er expliciet voor dat de deelnemers zorgtaken opnemen voor elkaar, andere organisatoren kiezen er juist voor om de zorgtaken toe te vertrouwen aan gespecialiseerde medewerkers zodat de deelnemers niet in een verzorgende relatie tot elkaar staan.

Vanaf 16 jaar kunnen jongeren als vrijwilliger of begeleider expliciet zorgtaken opnemen als begeleider of vrijwilliger. Zo organiseert [JOKA](#) als jongerenwerking van present vzw kampen in zorg- en welzijnsvoorzieningen, jongeren begeleiden ook kampen bij [Hannibalvakanties](#), [Jomba](#) of [Krunsj](#),... of op inclusieve en doelgroepgerichte speelpleinwerkingen of sportkampen. Andere jongeren doen een [samenlevingsdienst](#), een vrijwillig engagement in een project naar keuze.

- (Jaar)werkingen zoals een sportclub, een inclusieve kinderopvang, een buddywerking. Zorgen zit mee in het DNA van de werking. Kinderen kunnen bijvoorbeeld zorgtaken opnemen in sportclubs als [Wolfpack](#) of [Molenbeek Rebels](#). Jongeren kunnen vrijwilligerswerk doen in een [buddywerking](#), via mentorschap/tutoraat of in een g-sportclub of een jeugdwerking.
- We zien ook dat in bepaalde woonvormen zoals samenhuizen, zorgwonen, kangoeroewonen of omkaderd wonen mensen met en zonder zorgnood samenleven. Kinderen en jongeren kunnen er – in mindere of meerdere mate – zorgtaken opnemen. Ook ruimer neemt de aandacht toe voor [buurtgerichte zorg](#) en [kwartiermaken](#). Kinderen kunnen hier voorwerp zijn van zorg, maar kunnen er in principe ook een rol in opnemen.
- Intergenerationele initiatieven waarbij kinderen en senioren op een [projectmatige](#) of structurele manier worden samengebracht. In de meer structurele werkingen zitten initiatieven van gedeeld ruimtegebruik ([generatietuinen](#), bijvoorbeeld) maar ook scholen en zorgvoorzieningen die intens samenwerken zoals de [rusthuisklas](#) in Vinkt en [elders](#) of de werking [Juul en Jules](#) van Huis Perrekes
- Initiatieven voor peercoaching en peersupport op school zoals www.peersupportvlaanderen.be/ of de [Confluxers](#) en in de vrije tijd zoals de [Over Kop Huizen](#) bijvoorbeeld.
- De laatste jaren nam de onderzoeks- en beleidsaandacht voor jonge mantelzorgers sterk toe. Dit leidde onder ander ook tot het ontwikkelen van ondersteunende platformen voor deze jongeren zoals www.zojong.be of ontmoetingsmomenten (zie: <https://www.mantelzorghub.be/>)

Uit de bovenstaande inventaris van zorgzame praktijken maakten we een eerste selectie op basis van een aantal overwegingen: de focus van het expertisecentrum, de toegevoegde waarde ten opzichte van bestaand onderzoek en de realiseerbaarheid van het onderzoek onder de geldende coronamaatregelen.

We besloten om ons te focussen op zorgzame praktijken die (1) zich hoofdzakelijk richten op kinderen tot twaalf jaar, (2) hoofdzakelijk werkzaam zijn in de vrije tijd, en (3) een duurzame werking ontplooiën (geen eenmalige initiatieven of projecten). We gingen concreet op zoek naar vier zorgzame praktijken: twee vakantiewerkingen en twee jaarwerkingen, waarvan een sportwerking en een jeugdwerking. We stuurden een vraag tot samenwerking uit naar verschillende vrijetijdswerkingen en kregen de toezegging van:

- Juul en Jules, de vakantiewerking van Huis Perrekes uit Geel
- Wolf Pack Basketball uit Antwerpen
- Circus zonder Handen uit Brussel
- Kamp Zuid, de vakantiewerking van KdG-opleiding 'Pedagogie van het Jonge Kind' in Antwerpen

Respondenten: experts, begeleiders en kinderen

Vooraleer ons te richten tot deze vier praktijken, namen we enkele semigestructureerde interviews af met vier experts in zorg en in onderzoek over kinderen en jongeren. Dat hielp ons niet enkel om ons verder te oriënteren binnen dit thema maar ook om onze probleemstelling en onderzoeksvragen verder aan te scherpen. We spraken met de volgende experts:

- Hilde Lauwers – onderzoeker, expertise in kinderen en zorgthema's
- Leen Ackaert – beleidsadviseur kinderrechtencommissariaat, expertise in kinderrechten en zorg
- Dany Dewulf – medewerker VVSG, expertise in vermaatschappelijking van de zorg
- Johan Tourné – directeur van Samana vzw, expertise in (mantel)zorg

Tijdens deze gesprekken zagen we vijf onderzoekstopics naar boven komen die we meenamen in de uitwerking van de interview guides voor organisatoren/begeleiders en die voor de kinderen en enkele van de ouders:

- 1) het containerbegrip 'zorg',
- 2) het (on)bewust organiseren van zorgzame praktijken,
- 3) de (in)actieve rol van kinderen,
- 4) de impact van de zorgzame praktijk op de betrokkenen, en
- 5) het verduurzamen van de zorgzame praktijk en de impact op de betrokkenen

Vervolgens gingen we binnen de vier zorgzame praktijken in gesprek met de organisatoren en/of begeleiders, de kinderen en jongeren en – waar de kans zich voordeed – andere relevante volwassenen (zoals ouders, leden van het bestuursorgaan, coördinatoren). We bezorgden de organisatoren en begeleiders een brief en vroegen om hun *informed consent*. Ook de kinderen en hun ouders werden geïnformeerd over het onderzoek, hun vrijwillige deelname en hun (ouderlijke) toestemming. De organisatoren en begeleiders werden nauw betrokken in deze procedure.

Onderzoeksmethodes

Binnen de vier zorgzame praktijken opteerden we voor een combinatie van verschillende onderzoeksmethodes:

- Documentanalyse van visie- en beleidsdocumenten van de praktijken, hun websites en *social media*, en eventuele bestaande studies over deze praktijken.
- Participerende observatie tijdens de activiteiten van de praktijk, met aandacht voor verschillende aspecten zoals de fysieke locatie, de structuur en het verloop van de activiteit, het gedrag van de deelnemers, de relaties met de andere kinderen en het hun begeleider(s), het beschikbare materiaal, informele interacties tussen alle aanwezigen, enzovoort. Waar onvermijdelijk en gewenst door de praktijken zelf namen we als onderzoekers soms ook de rol op van ‘mede-begeleider’ en gingen we in die hoedanigheid van onderzoeker-begeleider in interactie met de kinderen. ‘Field notes’ en andere reflecties werden genoteerd in een onderzoeksdagboekje.
- (Video)Interviews met de organisatoren en/of begeleiders van de praktijk. De interview guide voor de gesprekken met de organisatoren/begeleiders werd vormgegeven vanuit onze onderzoeksvragen (p.11) en de vijf onderzoekstopics (zie boven): 1) het containerbegrip ‘zorg’; 2) het (on)bewust organiseren van zorgzame praktijken; 3) de (in)actieve rol van kinderen; 4) de impact van de zorgzame praktijk op de betrokkenen, en 5) het verduurzamen van de zorgzame praktijk en de impact op de betrokkenen.
- Interviews en ‘babbels’ met de kinderen. Daarvoor gebruiken we soms hulpmiddelen zoals steekkaartjes waarop enkele begeleidende vragen stonden en waarvan zij de volgorde mochten kiezen. Dit was zeker het geval bij de jongste kinderen (leeftijden 6-9 jaar). We toonden af en toe ook enkele foto’s die we tijdens onze observaties maakten of toonden foto’s van zorgende interacties. Soms hadden we ook de kans om met enkele ouders te praten, zoals voor de case study van Juul en Jules (Huis Perrekes). Voor deze gesprekken baseerden we ons op de interview guide voor organisatoren/begeleiders en stelden we enkel vragen die relevanter waren voor het perspectief van de ouder.

Data-analyse

Tijdens de observaties in het veld maakten we nota’s en noteerden we reflecties in een onderzoeksdagboek en nadien maakten we observatieverslagen van onze bezoeken.

De (video)interviews met de experten en organisatoren-begeleiders werden opgenomen via Microsoft Teams. De interviews met de kinderen en enkele ouders werden opgenomen met een audiorecorder. Tijdens deze gesprekken namen we zorgvuldig nota’s en van elk gesprek maakten we een bondig verslag. De beschikbare video- en audiobestanden werden niet integraal maar *selectief* getranscribeerd: enkele ‘sprekende’ quotes werden getranscribeerd om deze ‘brokjes van rauwe data’ te kunnen aanwenden in de rapportering van de bevindingen.

Alle beschikbare data – onderzoeksdagboek, observatieverslagen, nota’s, interviewverslagen, video- en audiofiles – werd geanalyseerd volgens de richtlijnen van een handmatige thematische analyse

(Braun, Clarke & Weate, 2017): familiariseren en codering (1-2); themaontwikkeling, verfijning en benoeming (3-5); en rapportering (6). In elk van de vier casestudies die in dit rapport worden besproken, komen we kort terug op het specifieke onderzoeksdesign voor die specifieke praktijk.

Resultaten

Casestudy 1: Huis Perrekes (Juul en Jules)

1. Huis Perrekes

Huis Perrekes bestaat sinds 1986 en biedt als basisopdracht zorg en ondersteuning aan mensen met dementie en hun mantelzorgers. Het aanbod gaat van ambulante ondersteuning aan mensen die nog thuis wonen - vaak in combinatie met dagopvang en kortverblijf - tot residentiële zorg in één van de vier huizen van Huis Perrekes. De huizen bevinden zich in de dorpskern van Oosterlo, een deelgemeente van Geel in de Antwerpse Kempen. Huis Perrekes wil kleinschalig en zo huiselijk mogelijk wonen mogelijk maken voor mensen met dementie, gelijkaardig aan hoe mensen thuis wonen. Zo wordt de slaapkamer bijvoorbeeld enkel als slaapkamer gebruikt en worden er geen gasten ontvangen. Het leven speelt zich af in de living, in de keuken, in de moestuin...

“In de buitenwereld leeft soms de perceptie dat de huiselijke aanpak vooral werkt omdat Huis Perrekes enkel bewoners selecteert met een hoge autonomie, maar dat beeld klopt niet. De medewerkers passen de zorg bij waar nodig, maar de afhankelijkheid staat niet op de voorgrond. Als iemand een rolwagen nodig heeft om naar de leefruimte te komen, dan wordt die nadien uit het zicht geplaatst. De huizen zijn ook zo gebouwd dat er altijd wel iets is om je aan vast te houden, zodat een stok of een rollator minder noodzakelijk is of zelfs overbodig. Zorg erg zichtbaar maken, kan ook zorg oproepen en misschien gaan mensen zich zo afhankelijker opstellen dan nodig.” (Ka., medewerker/ouder)

De huizen zijn heterogeen samengesteld. Er wonen enkel mensen met dementie, maar wel in verschillende stadia. Ook mensen met verschillende types dementie en met verschillende leeftijden wonen samen in een huis. Bij de samenstelling waakt men vooral over de draagkracht van zo'n huis. Waar er veel autonomie is, kan men iemand opnemen met een grotere zorgbehoefte. Omgekeerd is er in een huis met een hoge zorgnood eerder plaats voor een bewoner met meer zelfstandigheid.

Medische zorg is een evidentie, maar verder proberen de medewerkers de bewoners zoveel mogelijk te betrekken bij alles wat ze wel nog kunnen. Meubilair mag comfortabel zijn, maar ook niet té, zodat je niet de hele dag blijft zitten. De medewerkers ruimen ook niet elke fysieke hindernis uit de weg voor de bewoners. Het zit hem in duizenden kleine details. In sommige woonzorgcentra zorgt domotica ervoor dat gordijnen vanzelf dichtgaan en het licht automatisch wordt gedimd. Terwijl het in Huis Perrekes belangrijk is om iemand te vragen: doe jij de gordijnen dicht? Dan moeten mensen vaker opstaan... Zo dient de kinesithérapie zoveel mogelijk onzichtbaar te verlopen, verweven in de handelingen van het dagelijks leven: de afwas doen, de was ophangen, de hond uitlaten, het glas naar de glasbak brengen, naar de winkel gaan, samen vers eten klaarmaken... Het draait daarbij niet alleen om het stimuleren van fysieke activiteit. De taken moeten ook werkelijk gebeuren. Mensen

kunnen op die manier van betekenis zijn. *“Als je zelfs de gordijnen niet meer moet dicht doen, dan ben je toch echt gewoon aan het wachten tot je leven voorbij is.”* (Ka., medewerker/ouder)

Ook door zorgtaken op te nemen, kunnen de bewoners van betekenis zijn. Die overweging speelt eveneens mee in de keuze voor heterogene woongroepen. *“Zeker mensen met beginnende dementie, die het erg lastig hebben met zichzelf en de wereld rondom hen, kunnen er deugd van hebben om allerlei zorgtaken op te nemen, zoals koffie uitschenken, boterhammen smeren, strijken... Ze zorgen voor de mensen in huis die het moeilijker hebben met al die handelingen. Op hun beurt hebben die bewoners vaak meer rust gevonden, ze zijn meer gelaten en minder in strijd met hun ziekte. Zij kunnen in zekere zin troostend zijn voor andere bewoners, alleen al door de rust die ze uitstralen. Het kan confronterend zijn om mensen te zien in een verder stadium van dementie, maar het geeft tegelijk ook vertrouwen om te zien dat er goed voor hen gezorgd wordt.”* (Ka., medewerker/ouder)

Naast de aandacht voor het ‘gewone’ leven is er in Huis Perrekes veel ruimte voor kunst en creativiteit. Ook dergelijke activiteiten worden zoveel mogelijk geïntegreerd in het leven van elke dag, zoals een van de muziektherapeuten vertelt. *“We beschikken wel over een apart lokaal voor muziektherapie waar we bewoners mee naartoe kunnen nemen voor individuele therapie. Die bestaat vooral uit muzikale improvisatie voor of met de bewoners. Maar muziek maakt eigenlijk integraal deel uit van de multidisciplinaire teams in de huizen. We komen ook in huis en spelen in het hier en nu in op de individuele noden van de bewoners, op hun eigen ritme. We verweven ons aanbod soepel en organisch in de momenten van het dagelijkse leven. Ook op drukke momenten of bij palliatieve verzorging bieden we onze ondersteuning aan, aan de bewoners en hun familie. In elk huis staat er een piano in de living, die we kunnen gebruiken voor groepstherapie, voor wie wil. Mensen kunnen aansluiten en nabij zijn, zonder dat er iets moet.”* (Kt., medewerker/ouder)

Uit die muziektherapie in de huizen is er op een organische manier ook een koor gegroeid: de Betties. Elke twee weken is er repetitie. *“De laatste jaren ontstaan er wel meer koren voor mensen met dementie, onder de noemer ‘geheugenkoor’ of ‘contactkoor’. Wij proberen niet zozeer te focussen op wat mensen niet meer kunnen. Onze aandacht gaat naar de verbindende kracht en de sterkte van samen zingen. We ontwikkelen ook een eigen repertoire, we zingen nummers in verschillende talen. Het hoeven niet enkel liedjes van vroeger te zijn. Mensen met dementie kunnen ook nog nieuwe liedjes leren. Het is niet omdat je verbaal geheugen wegvalt, dat je muzikale geheugen op dezelfde manier achteruitgaat. We willen onze liedjes ook niet per se trager of lager zingen. We zijn een ‘gewoon’ koor, met een dirigent. Als je niet kan meezingen, kan je misschien nog neuriën of tikken met je handen. Andere koorleden pikken dat op en zo versterken mensen elkaar.”* (Kt., medewerker/ouder)

“Ook in het beeldende werk met verf, hout, stof of klei merken we dat onze bewoners na verloop van tijd steeds meer naar de essentie gaan. Sommigen gaan strakker werken, minder gedetailleerd, meer ‘back to basics’. Zo kan je bijna in mensen hun hoofd kijken, door wat ze naar buiten brengen in vormen en kleuren. Ook krijgen we via dat tactiele aspect of via de muziek directe toegang tot hun gevoelens.” (Ka., medewerker/ouder)

2. Waarom de keuze voor Huis Perrekes?

Onder de noemer 'Juul en Jules' neemt Huis Perrekes verschillende initiatieven om kinderen bij de werking te betrekken.

- In niet-coronatijden nemen aan de koorrepetities van de Betties ook kinderen deel van de nabijgelegen Freinetschool. Kinderen mogen vrij kiezen of ze wel of niet deelnemen, maar als ze zich engageren, worden ze wel verwacht op de repetities en de optredens.
- De kinderen van de Freinetschool hebben ook één keer per maand ateliernamiddag en één van de ateliers is 'iets doen samen met Huis Perrekes'. Dat houdt in: samen gaan wandelen, samen in de tuin werken, kerstliedjes zingen, leren haken en breien,...
- In de zomervakantie organiseert Huis Perrekes twee tot vier weken zomerkamp voor de kinderen van het personeel. Huis Perrekes koestert reeds lang de ambitie om een kinderdagverblijf op te starten. Maar het greep lange tijd naast een vergunning: de organisatie scoorde niet hoog genoeg op de criteria die de stad hanteert en specifieke criteria die een intergenerationele aanpak honoreren zijn er niet. Tijdens ons onderzoek kwam de lang verhoopde vergunning dan toch uit de bus. Over een tweetal jaar mag Huis Perrekes starten met een kinderdagverblijf. Maar de mislukte pogingen zorgden wel voor een zekere frustratie bij de medewerkers.

"Vanuit die frustratie is er dan in de zomer een soort kampwerking ontstaan. Meestal organiseren we dit kamp twee weken in juli en twee weken in augustus. Eén van onze vaste medewerkers organiseert deze weken samen met een jobstudent. De betrokkenheid van het personeel is cruciaal. Het is echt nodig dat er iemand de verbinding kan leggen met de werking, anders kan je nooit tot integratie komen. Dan blijf je gewoon een kampje dat plaatsvindt in de tuin en dat is niet de bedoeling. Tussen de 6 en de 15 kinderen nemen deel, in principe van 0 jaar tot 13 à 14 jaar. Kinderen en kleinkinderen van personeelsleden zijn welkom en sinds dit jaar ook de kleinkinderen van onze bewoners." (Ka., medewerker/ouder)

De zomerwerking vindt plaats in het tuinpaviljoen. Dit gebouw ligt achterin de tuin van één van de huizen, een gerenoveerde dokterswoning die 'de villa' wordt genoemd. De tuin is publiek toegankelijk. Tuin en tuinpaviljoen hebben ook echt de functie van ontmoeting en verbinding met de ruimere omgeving.

De zomerwerking is een bewuste keuze van de organisatie. Het vergt een flinke investering: een personeelslid vrijstellen in die periode, een jobstudent aanwerven, een occasioneel uitstapje bekostigen. Personeelsleden hoeven niet te betalen voor het kamp. *"We leggen wel samen voor een groter geschenk, zoals een schommel of een bolderkar. Ook tijdens het schooljaar organiseert Huis Perrekes af en toe een activiteit om de band tussen de kinderen onderling en met de bewoners te blijven behouden. Maar dat vergt ook wel wat engagement van de ouders om die continuïteit te realiseren." (Ka., medewerker/ouder)*

Ook in de zomerwerking staat het 'gewone' leven centraal. *"We organiseren de zomerweken eigenlijk op dezelfde manier als onze basiswerking. We vertrekken van de beleving van de kinderen, we gaan uit van hun talenten en mogelijkheden en we passen bij waar nodig. We*

stellen 's morgens aan de kinderen voor wat er allemaal kan. In de voormiddag helpen de kinderen meestal mee met de bewoners in de huizen, ze gaan mee naar de winkel, ze werken mee met de tuinman... In de namiddag hebben ze meer hun eigen activiteiten en dan maken sommige bewoners de omgekeerde beweging. Zij komen eens een kijkje nemen of ze sluiten aan bij de activiteit van de kinderen. De activiteiten zijn heel herkenbaar: fruitsla maken, petanque spelen,... verwacht geen exotische dingen.” (Kt., medewerker/ouder)

En net als de basiswerking, zet ook de zomerwerking in op creatieve werkvormen zoals schilderen of muziek maken om verbinding te leggen. *“Deze ‘talen’ vergemakkelijken ook de connectie met kinderen omdat die communicatie direct is en eenvoudig. Je hoeft niet over ingewikkelde dingen te praten met elkaar, wat voor kinderen soms moeilijk is. Je vindt een soort samen-zijn. Soms is het voor de partners of de kinderen van mensen met dementie een heel grotere uitdaging om een nieuwe manier van communiceren te vinden die minder berust op geschreven en gesproken taal. Hoe ouder we worden, hoe meer we vervreemden van non-verbale communicatietechnieken. Kinderen staan daar nog veel dichterbij.” (Kt., medewerker/ouder)*

3. Het pedagogisch kader van Huis Perrekes

Huis Perrekes beschikt niet over een uitgeschreven pedagogisch kader voor de Juul en Jules werking. Toch konden we uit interviews met verschillende medewerkers/ouders belangrijke waarden, principes en uitgangspunten noteren van wat Huis Perrekes via Juul en Jules aan kinderen wil meegeven en hoe het dat wil doen.

3.1 Waarom betreft Huis Perrekes kinderen bij de werking?

Het praktische gemak van een kamp op het werk vormt niet echt een motivatie voor Juul en Jules. De (meer)waarde voor de bewoners en vooral voor de kinderen staat centraal.

“Het zomerkamp is handig voor de medewerkers, maar het is vooral een grote cadeau voor de bewoners en voor de kinderen.” (Ka., medewerker/ouder)

“De grootste kracht van Juul en Jules vind ik de spontaneïteit van de kinderen die gewoon naar de persoon kijken en niet naar een persoon met dementie of met een gebrek. Omgekeerd lokt de aanwezigheid van kinderen zo’n mooie reacties uit bij de bewoners.” (Kt., medewerker/ouder)

Bewoners fleuren op

“Voor de bewoners kan je geen betere kine en animatie bedenken, dan kinderen in huis hebben.” (Ka., medewerker/ouder)

“Kinderen brengen direct leven in huis. Sommige bewoners zoeken contact met kinderen, ze tonen zich bezorgd om de kinderen, je merkt dat echt wel.” (Ne., medewerker/ouder)

“Mensen fleuren op. Voor de bewoners is het een meerwaarde: de interactie, samen dingen doen. Soms krijgen ze ook de kans om kinderen iets te leren. Mijn dochter leerde hier groenten snijden, maar dat heeft ze van de bewoners geleerd: ‘je moet een mes zo vastpakken’. Voor de bewoners is het ook belangrijk, want ze voelen zich ook nuttig, ze kunnen iemand nog iets leren.” (Ro., medewerker/ouder)

Kinderen doorbreken soms ook de routine in een huis, ze vergen een aanpassing van de bewoners. Dat past in de bredere filosofie van Huis Perrekes om mensen met dementie prikkels te blijven geven.

Kinderen leren lessen voor het leven

Verbinden met de werkplek

De ouders vinden het fijn dat hun kinderen weten welk werk ze doen. Kinderen van medewerkers groeien thuis op met allerlei verhalen over hun werk, maar de kampwerking versterkt de betrokkenheid en de verbondenheid met de werkplek.

*“Ik vind het belangrijk dat mijn kinderen weten welk werk ik doe en dat ze daarmee in contact komen. Mijn werk is belangrijk voor mij, ik vind het belangrijk om zorg te geven, om er te zijn voor andere mensen en op die manier krijgen mijn kinderen dat ook mee.”
(Ne., medewerker/ouder)*

*“Voor mij is het belangrijk dat ze in contact komt met mijn werk, want ik vind m’n werk zelf heel boeiend: andere mensen helpen, andere mensen comfort bieden. Ik vind het belangrijk dat mijn dochter ziet dat het ook als vrouw belangrijk is dat je je werk graag doet. En dat ze weet dat ik hard werk, maar dat ik daar ook voldoening uit haal. Ik vind het belangrijk dat ze zelf ook leert hard werken en dat ze gelukkig is met het werk dat ze doet.”
(Ro., medewerker/ouder)*

*“Het fijne is ook, als ze horen dat één van de bewoners ernstig ziek is, dan weten ze ook om wie het gaat en dan vragen ze hoe het ermee gaat. Ze leven echt mee. Een palliatieve begeleiding of mensen die overlijden, dat hoort ook bij het leven. Het maakt ook deel uit van het werk dat ik hier doe. Ik probeer dat op hun niveau uit te leggen, maar ik vind dat wel belangrijk dat ze dit meekrijgen. En de kinderen praten daar ook heel open over.”
(Ne., medewerker/ouder)*

“Kinderen worden geconfronteerd met de dood, maar ook met de ervaring dat dood ook iets moois kan zijn.” (Ro., medewerker/ouder)

“Ook als er iemand gestorven was, nam ik mijn kinderen mee. Ze zien eruit alsof ze slapen, zei ik, maar ze slapen niet. Die persoon zal nooit meer eten of spelen. Maar dat ziet er eigenlijk niet zo eng uit, dat ziet er heel gewoon uit. En zo wordt het ook in het gewone leven minder ‘groot’ als er mensen sterven. Mijn kinderen hebben die aanblik al gezien en hoeven zich daar geen voorstelling meer van te maken die erger is dan nodig.” (Ka., medewerker/ouder)

Belangrijke waarden meekrijgen

Voor de medewerkers lijkt Huis Perrekes veel meer dan een werkplek. Er is een grote overlap tussen hun persoonlijke waarden en de waarden op het werk. Kinderen meenemen naar het werk, is voor ouders dan ook een manier om hun kinderen waarden mee te geven die ze zelf belangrijk vinden.

“Er is een grote overlap tussen mijn werk en wie ik ben als persoon. Zoals ik hier ben, ben ik thuis ook. Wat ik belangrijk vind, leg ik in mijn werk en in de opvoeding van mijn kinderen. En die twee vloeien met Juul en Jules in elkaar over.” (Ne., medewerker/ouder)

“Huis Perrekes verschilt op een aantal vlakken wel van andere rust- en verzorgingstehuizen. Ik heb vroeger ook in meer traditionele settings gewerkt en het is een bewuste keuze van mij om hier te werken. Ik vind het ook belangrijk om mee te geven aan mijn kinderen: het kan op deze manier, dat je tijd neemt voor mensen, dat mensen hun eigenheid kunnen behouden. Dat ze nog meetellen eigenlijk. We leggen dat niet echt uit of zo, maar kinderen krijgen dat onrechtstreeks wel mee.” (Ne., medewerker/ouder)

“Je zou misschien een aantal dingen kunnen vertellen aan je kind. Het zal die dingen begrijpen denk ik, het zal ze kunnen opsommen of herhalen. Maar het ook doen, dat is een werk van lange adem, vind ik. En ik denk dat kinderen dit met Jules en Juul kunnen meekrijgen, zeker als ze het een aantal jaar kunnen ervaren. Dan heb je lang genoeg kunnen modelleren waardoor kinderen het gewoon spontaan doen en dan blijft iets hangen, als een ‘way of life’.” (Ro., medewerker/ouder)

Een betekenisvolle rol opnemen

Kinderen voelen ook aan dat ze een rol van betekenis kunnen spelen op het werk van hun ouders, zeker naarmate ze ouder worden. Ze nemen praktische, maar ook zorgende taken op.

“En ze helpen ook graag in het huis waar hun mama werkt. Dat ze ook echt helpen, vinden ze belangrijk. Voor hen is dat ‘werken’ hé. Ze voelen zich nuttig en ze worden au sérieux genomen.” (Ne., medewerker/ouder)

“Mijn beide kinderen brengen al hun hele leven enkele weken van hun zomervakantie door in Huis Perrekes. En als ik vroeger in het weekend voor een dringende situatie werd opgeroepen, dan wou mijn dochter altijd mee, want ze vond het ondertussen leuk om hier te zijn. Terwijl ik bezig was, vroeg een bewoner haar dictee op. Of mijn zoon speelde schaak met een bewoner. Toen ik eens naar het ziekenhuis moest met een bewoner die z’n heup had gebroken, ging m’n dochter mee. Ze hield de deuren open voor ons en in het ziekenhuis bleef ze bij die man terwijl ik de auto ging parkeren. Het was een stokoude meneer die niet veel van z’n gevoelens liet zien en blijkbaar had mijn dochter hem gezegd: ‘spannend hé’. Da’s die belevingsgerichte insteek waar we hier zo voor staan en die heeft ze echt opgepikt. En achteraf zei ze: gelukkig dat ik mee was, want dat had jij niet alleen gekund. Zij had zich betekenisvol gevoeld. En het was ook echt een meerwaarde dat ze erbij was.” (Ka., medewerker/ouder)

“Als ze jong zijn, hebben kinderen hier vooral ontzettend veel plezier. Ze zien dit misschien wel als mijn werkplek maar vooral als een plek waar ze in de zomer mee naartoe gingen. Ik heb dat elk jaar iets anders beleefd, omdat ze groeien in leeftijd. Ik heb heel gevoelige kinderen en zeker in het begin vonden het hier soms echt wel heel spannend ... Maar vanaf het moment dat ze echt die verbindingen maken met bewoners en met andere kinderen in de groep, vond ik zalig om 's avonds te horen over die connecties. Van één van de bewoners kregen ze geen scherp mes om te helpen groenten snijden en dan gingen ze daar tegenin. Schitterend, toch.”
(Ca., medewerker/ouder)

“Ik vind dat wel heel leuk dat je de wederkerigheid begint te zien... die heb ik zien groeien. Vroeger onderging mijn dochter dat eerder, ze is gegroeid in het zelf in handen nemen van de zorg. Ze ging steeds meer zien dat iemand nood had aan begeleiding en dan zei ze van 'kom'. En dan gaf ze een hand aan iemand en dan ging ze mee begeleiden. Kinderen zien de medewerkers aan het werk en ze zien bewoners dat voor elkaar doen en dan nemen daar zelf ook een rol in op. Dat groeit doorheen de jaren. Naarmate ze beter hun weg kennen en de medewerkers kennen, durven ze dingen vragen of taken opnemen. Het zijn allemaal grenzen die wegvallen, daardoor groeit een kind.” (Ca., medewerker/ouder)

Vaardigheden leren die ook elders van pas komen

De vaardigheden die ze oppikken in Huis Perrekes, passen kinderen soms ook toe in andere contexten.

“Toen de papa van één van haar klasgenootjes overleed, wist mijn dochter precies waar het over ging en wat ze moest zeggen. Dus ook op totaal andere momenten kunnen ze toch een link leggen met hun ervaringen in Huis Perrekes. Ook bij de grote dingen in 't leven, snappen ze beter waar het over gaat. Het ene kind pikt daar natuurlijk meer van op dan het andere.”
(Ka., medewerker/ouder)

“Ik merk vooral bij mijn oudste zoon dat het zorgende er het echt in zit. Aan wat hij zegt en doet met zijn jongere broers, merk ik dat echt. Misschien is hij daar ook iets meer voor in de wieg gelegd.” (Ne., medewerker/ouder)

“Mijn kinderen zitten ook in de voetbal en in de jeugdbeweging en ik denk al die ervaringen staan voor hen ook naast elkaar staan. Toch merk ik dat ze het ook daar opnemen voor kinderen die gepest worden. Ze gaan daar dan bij staan. Dus ze nemen dat zorgende toch ook mee naar die plekken.” (Ne., medewerker/ouder)

Een ruimere kijk krijgen op zorg

Maar wat kinderen bij Huis Perrekes oppikken, gaat ruimer dan vaardigheden. Het gaat ook om een (andere) kijk op dementie, op zorg en op kwetsbaarheid.

“Mijn kinderen zien de mooie kanten van de zorg, maar ze zien ook dat ik 's avonds pas laat en vaak ook echt moe thuis kom. Maar dat mag hé. Want het is niet altijd mooi en leuk, er

zijn ook moeilijke en zware momenten. Ze hoeven dit niet per se als job te doen later. Maar ik vind het wel belangrijk dat ze dat meekrijgen: het zorgen en er zijn voor elkaar.”
(Ne., medewerker/ouder)

“Ik denk dat dit de beste leerschool is die je als kind kan krijgen, omdat het veel spontaner met je meegroeit. Als je er van kleins af aan mee in opgroeit, wordt dat een beetje een tweede manier van kijken. Dat is met vallen en opstaan, maar ik voel dat mijn kinderen dat allemaal niet zo abnormaal vinden. Maar als je ziet hoe de maatschappij kijkt naar mensen met dementie, die framing is compleet anders. Je hebt zo’n projecten zoals dementie-vriendelijke gemeente, maar je mag je toch ook niet vergeten dat het dominante beeld van dementie vrij angstig is. Mensen zeggen wel eens: als ik begin te dementeren, dan hoeft het niet meer voor mij. Heel het euthanasiedebat daarrond komt heel erg in de media. Wat wint dan? Het project over dementievriendelijke gemeente of de angst?” (Ca., medewerker/ouder)

“Voor de kinderen vinden we het erg belangrijk dat ze van kleins af in aanraking komen met kwetsbaarheid. Dit wordt helemaal gefilterd uit onze samenleving, zodat mensen niet meer vertrouwd zijn met kwetsbaarheid. Zo ontstaat de illusie van autonomie en wordt autonomie ook het hoogste goed. Onze levenskwaliteit komt precies meteen op de helling te staan, zodra er enige kwetsbaarheid opduikt. Alsof je enkel gelukkig kan zijn, als je cognitief helemaal in orde blijft.” (Ka., medewerker/ouder)

“Wat ik belangrijk vind, dat is, ondanks dat mensen hier een bepaalde sturing en een bepaalde zorg nodig hebben, dat kinderen zien dat die wijsheid er blijft tot op het einde van het leven, een basiskracht blijft er. Dat zij hen niet zien als iemand met een beperking,... ondanks de sturing die nodig is. Maar dat een inclusieve samenleving mogelijk is. Dat vind ik echt heel belangrijk en ik denk dat je dat echt leert door mee te leven. Die ogen gaan heel langzaam open. Dan beginnen ze toch door te hebben: maar eigenlijk kan die toch ook nog heel veel. Dat groeit zo langzaam aan, dat wordt zo een milde kijk.” (Ca., medewerker/ouder)

“Ik laat mijn dochter voelen: geen afstand hier. Want als je dat begint te zeggen ‘deze persoon is ziek’, dan plak je er al iets op. ‘Ah dat is een persoon die dementie’, ‘ah dat is een persoon die dingen vergeet’, dan begin je al te plakken. Voor mij is het belangrijk dat ze het contact kan maken zonder het verschil te zien. Zo van, ‘ze is een mens’, en ik moet haar respecteren als een mens, en geen medelijden hebben omdat iemand ziek is. Niet door het feit dat zij vergeten, moet ze medelijden of geduld hebben, neen, ze moet hen respecteren voor het feit dat ze mens zijn. Dat zij vergeten, dat zij ‘ziek’ zijn, het maakt niet uit, respecteer haar als mens, ik wil niet dat ze een verschil ziet tussen jou en tussen personen met een beperking, het zijn mensen.” (Ro., medewerker/ouder)

“Ik kreeg als reactie: ‘Maar zij is te jong, zij kent het verschil nog niet’. Maar het is net door het feit dat ze geen verschil kent, dat ik het heel belangrijk vind. Ik wil niet dat zij er een verschil van maakt, ik wil niet dat zij anders ziet. Ik wil wel dat ze weet dat dementie bestaat en dat we ervoor moeten zorgen, dat het een stukje is van onze maatschappij waar we moeten leren mee omgaan, maar ik wil dat ze er op een natuurlijke manier mee omgaat. Ik wil niet horen: nu moeten wij geduldig zijn, want die persoon gaat 10 keer hetzelfde verhaal

vertellen. Ik wil niet dat ze dat doet omdat het moet van haar mama, maar dat zij dat doet uit zichzelf. Ik wil dat ze dat zelf zegt van 'het is OK, het is misschien de derde keer dat ik dat hoor maar die persoon vindt dat zo leuk om het te vertellen dat ik er nog een keer naar ga luisteren', op een natuurlijke manier, niet omdat het moet, maar spontaan, authentiek." (Ro., medewerker/ouder)

"Ik denk wel dat mijn kinderen thuis geïndoctrineerd zijn over het concept Huis Perrekes (lacht). Mijn werk neemt veel van mijn tijd in beslag, dus ze horen veel hé. Ik denk dat een kind daar ook veel van over neemt. Ze strijden mee, ze zijn voor Huis Perrekes, voor kleinschalig. In die zin springen ze wel wat mee op de kar, zijn ze ook zorgzaam, maar dat echt benoemen, ja, dat is iets dat ik bewust niet doe, neen, ik vind dat ze dat moeten leren door te zien... Toen de grootouders van mijn man nog leefden, zijn ze wel mee op bezoek geweest in het rusthuis. Huis Perrekes noemen ze geen rusthuis, dat is iets anders vinden ze. Ze zetten het naast elkaar, maar ze kunnen wel duidelijk aanvoelen: het is hier wel anders dan waar opa en oma verblijven. En ergens merk ik wel hun waardering voor ons werk, ze willen mee strijden voor deze manier van werken." (Ca., medewerker/ouder)

Andere (levens)keuzes maken

Sommige ouders merken dat hun kinderen die visie ook vertalen in hun (levens)keuzes en hun persoonlijk engagement. Hun kinderen zamelen geld in voor het goede doel of ze plakken stickers tegen racisme en discriminatie. Daarom dromen sommigen ervan om deze ervaring ook uit te breiden naar andere kinderen wier ouders niet in de zorg werken.

"En als we dat zouden kunnen uitbreiden in de wereld, dan wordt er misschien anders gestemd en misschien wordt zorg beter geïntegreerd in onze samenleving en minder verstopt in een hoekje. Zodat het minder schaamte opwekt als mensen zelf in de positie komen dat ze zorg nodig hebben." (Ka., medewerker/ouder)

"Mijn kinderen krijgen deze kans omdat ik hier werk, maar net doordat dit mijn werk is, zie ik daar ook de meerwaarde van in. Wie hier niet mee geconfronteerd wordt, ziet misschien ook niet in waarom je kinderen hiermee in contact zou brengen. Ergens vind ik dat wel een gemiste kans. Misschien zou het zinvol zijn als meer scholen hier zouden op inzetten. Tegelijk is het niet voor iedereen weggelegd om deze job te doen of in deze sector te werken. Ik weet dan ook niet of iedereen zo'n ervaringen moet mee krijgen in z'n opvoeding. Dat verschilt misschien ook van persoon tot persoon." (Ne., medewerker/ouder)

"Toen er geapplaudisseerd werd voor de mensen uit de zorg, dacht ik wel: ik zorg al zolang voor mensen, ook zonder applaus. Er gebeurt constant zorg, al lang voor corona. De zorg is er altijd. Soms wordt er wel neergekeken op zorg of wordt zorg wat weggestopt. Mensen willen niet altijd geconfronteerd worden met psychiatrie of geriatrie. Misschien vinden sommigen het zelfs niet eens belangrijk om nog zorg te geven aan mensen in die omstandigheden. Mensen kennen ook vooral de traditionele woonzorgcentra en daar hangt voor velen toch een negatieve klank aan. Dat is zeker niet altijd terecht. Maar veel mensen zijn wel aangenaam verrast als ze horen hoe het hier bij ons in zijn werk gaat." (Ne., medewerker/ouder)

Scholen kunnen hierin misschien een rol spelen. Maar de medewerkers vinden dat ouders ook een verantwoordelijkheid dragen over welke waarden ze meegeven aan hun kinderen en welke ervaringen ze aanreiken.

“Wij hadden vroeger een buurvrouw en die stond altijd in haar deurgat naar buiten te kijken. Als ze een dag niet buiten stond, dan zei ik ook: ‘Ah, waar is Ghislaine? Zou er iets zijn? Ze zal toch niet ziek zijn? Ik vind dat het van ons allen een engagement is om voor elkaar te zorgen, en om dat mee te geven aan onze kinderen. Niet iedereen heeft de kans om bij Juul en Jules betrokken te zijn of om een samenwerking te hebben tussen de lagere school en een rusthuis in de buurt. Ik vind dat daar nog te veel schotten tussen staan. Maar het begin wel bij je eigen burens of je familie of de openheid die je als persoon hebt naar de wereld rondom jou.”
(Ca., medewerker/ouder)

Die betrokkenheid op zorg, betekent wel niet dat de medewerkers enkel pleiten voor mantelzorg of vrijwilligerswerk.

“Ik kom uit Brazilië. Daar hebben we echt de cultuur dat de kinderen zorgen voor ouders. Mensen gaan daar niet naar een rusthuis, want dan zorg je niet goed voor je ouders. Dat vind ik niet juist. Ik wil niet dat mijn kind denkt: mijn moeder werkt en ze zorgt niet voor mij... Nee, (eerder) van ‘mijn moeder doet ook een belangrijke job’ en ‘mijn oma zorgt voor mij’. Hier in Huis Perrekes geven we een brede zorg aan mensen met dementie. Het is niet altijd evident om dat thuis aan te bieden. Hetzelfde bij kinderen met een beperking bijvoorbeeld, als ouder kan je ook niet alles geven wat zo’n kind nodig heeft. Een kind heeft logopedie of kine nodig, als ouders kan je ook niet alles geven. De bewoners komen hier wonen, maar de zorg van de familie blijft ook. Het is niet omdat je jouw ouders naar een woonzorgcentrum of een rusthuis brengt, dat jouw zorg stopt, neen, je geeft je zorg op een andere manier.”
(Ro., medewerker/ouder)

3.2 Hoe betreft Huis Perrekes kinderen bij de werking?

Huis Perrekes maakt een bewuste keuze om kinderen niet af te schermen van zorg. In hun ervaring nemen kinderen de toestand waarin iemand zich bevindt gewoon aan, ze vinden die vanzelfsprekend, ze stellen er veel minder vragen bij en de zorg valt hen minder op. De kinderen kijken niet vreemd op van het gedrag van de bewoners.

“Mijn kinderen komen hier al sinds ze een baby zijn. Ze zijn het echt gewoon om hier te komen. Ze vinden het niet ‘raar’ of zo.” (Ne., medewerker/ouder)

“Zij ervaren als kind ook dat ze bijgepast worden als ze iets nog niet zelf kunnen.”
(Ka., medewerker/ouder)

“Mijn dochter heeft ooit eens gevraagd: waarom draagt die mevrouw een schort? Ik heb gezegd: ‘dat is omdat zij zich niet zo goed kon controleren tijdens het eten, ze morst ook. En mijn dochter zei: ‘ah ja, maar ik mors ook!’. Ik heb haar een week geleden gevraagd: ‘weet je met welke mensen mama werkt, weet je wat ze bijzonder hebben?’ Ze antwoordde: Ze

hebben dementie. Ze vergeten, ze blijven hetzelfde vertellen'. Maar dat is niet erg mama, ik vergeet ook'." (Ro., medewerker/ouder)

"Kinderen rollen erin op jongere leeftijd. Ze stellen zich geen vragen bij het gedrag van de bewoners. Het is er gewoon. Zo was er eens een mevrouw die alle kinderen kusjes wou geven. Kinderen kunnen wel aangeven dat ze dat niet zo fijn vinden, maar het is niet zo dat ze vragen: 'wat is er toch met die persoon?' Ze ervaren dat iemand hun grens niet respecteert en meer niet. En naarmate ze ouder worden, zijn ze dit gedrag zo gewoon dat ze er niet vanop kijken. Integendeel, ze leren er net erg goed mee omgaan door de reacties van de personeelsleden over te nemen. Ze pikken dit spontaan op, zonder dat we dit uitleggen. Thuis doen ze wel eens een typische uitspraak na, maar ik heb nog nooit gemerkt dat ze het erg vonden voor die persoon." (Ka., medewerker/ouder)

"Soms stellen kinderen wel vragen of ze schrikken van een onverwachte reactie. Maar dan gaan we in op de die beleving, net als bij de bewoners." (Ca., medewerker/ouder)

"Mijn dochter zat samen in de auto met J. Hij sprak moeilijk en mijn dochter vroeg: 'En wanneer stop ik met spreken?' Zomaar, uit het niets hé. En J. reageerde van goh, manneke, dat is een moeilijk vraag, dat is nogal iets,... En dan vroeg mijn dochter: 'En wanneer stoppen wij dan met leven?' Zo van die existentiële vragen die bij haar naar boven kwamen, vanuit dat heel nauw contact. Het ging over fragiliteit eigenlijk, ze zag dat mensen echt achteruitgingen en dat het soms weleens eens gedaan kon zijn, en dat trof haar." (Ca., medewerker/ouder)

Belevingsgerichte aanpak

Huis Perrekes kiest voor een belevingsgerichte aanpak, waarbij medewerkers op zoek gaan naar de achterliggende gevoelens en gedachten. Die aanpak passen ze toe bij de bewoners, maar ook bij de kinderen.

"Bijvoorbeeld, je gaat mee tot aan de voordeur en die persoon zegt 'ik moet naar huis naar de kinderen'. Je kan vanuit een realistische aanpak meegaan en zeggen: 'je moet je geen zorgen maken want die wonen niet meer thuis'. Maar je kan ook vanuit een belevingsgerichte aanpak zeggen: 'amai Maria, jij bent bezorgd'. Haar beleving is: 'ik ben op zoek naar houvast', 'ik weet het niet meer', 'ik ben de weg kwijt'... Als je zoek bent naar houvast, is teruggaan naar de moeder, moederfiguur, het meest veilige gevoel, dat terug opzoeken. Bij een kind vinden we dat normaal, als het valt: 'oei dat doet pijn', dat vinden we normaal, kindje oprapen, even afleiden, maar bij volwassenen is dat net hetzelfde. Ik ben ook blij als ik verdrietig ben dat iemand zegt: 'amai, geen gemakkelijke dag he?'. Dan wil ik daar ook wel even wat ruimte voor hebben. Het gaat dus om ruimte maken voor wat er zich innerlijk speelt, die emotionele wereld. Vooral niet zeggen: 'ik zal het wel voor u oplossen', want dan denken mensen: 'ik faal'. Zeg eerder, ik weet het ook niet, maar ik wil het samen met u oplossen." (Ca., medewerker/ouder)

Faciliteren

Ook al gaan kinderen spontaan om met de bewoners en nemen ze gaandeweg zorgtaken op, dat betekent niet dat de kinderen, zeker in het begin, niet onwennig of handelingsverlegen kunnen zijn.

“Je kan niet gewoon een groepje kinderen ‘droppen’ in een woonzorgcentrum en zien wat er ontstaat. Het ene kind reageert misschien spontaner dan het andere, maar medewerkers moeten steeds alert zijn en het contact faciliteren en stimuleren, zodat kinderen zich veilig zullen voelen. Dat vraagt een heel actieve inzet. Dat betekent niet dat we bijzondere activiteiten moeten organiseren. Dat mogen echt kleine dingen zijn. Maar je moet groepen mengen, je moet mensen aan elkaar voorstellen,... Dat is werken, hé. Ook tijdens de zomerwerking kunnen we niet zomaar elke jobstudent aannemen. Het vergt wel wat competenties om al die verbindingen te kunnen leggen, ook van vaste medewerkers.” (Ka., medewerker/ouder)

“De allergrootste uitdaging en moeilijkheid blijft: hoe faciliteer je die interacties? Het is heel gemakkelijk om met de kinderen in de tuin te spelen en ondertussen de bewoners in de huizen hun gang te laten gaan. Op welke manier is het voor beide partijen zinvol om samen dingen te doen, zonder dat dit kunstmatig aanvoelt? Het mag niet infantiel worden voor de bewoners maar ook niet te volwassen voor de kinderen. Hoe vindt iedereen iets op zijn of haar maat en hoe vinden kinderen en bewoners elkaar daarin? Hoe creëren we plaats voor ontmoeting? Er zijn ook veel verschillende leeftijden, van baby tot tiener. Er zijn wel mogelijkheden, maar we moeten iedere keer goed nadenken en creatief zijn om die kansen op ontmoeting te creëren. Als we met de kinderen en de bewoners gaan wandelen moeten we er voortdurend over waken dat de kinderen niet snel voorop lopen en de bewoners achterblijven. De kinderen moeten hun tempo aanpassen en dat is niet zo gemakkelijk. Op hun beurt stappen sommige bewoners ook iets sneller als ze een arm of een hand van een kind vast houden. Dat afstemmen van het tempo op elkaar, is echt een mooi symbool voor de hele werking van Juul en Jules.” (Kt., medewerker/ouder)

“Het is aan ons om keer op keer de juiste omgeving en de nodige voorwaarden te creëren om ontmoeting te laten ontstaan. Daar moeten we voortdurend alert op zijn. Want anders valt het zo weer uit elkaar. Dan is het samen, maar totaal niet samen, als je er zelf niet achter zit.” Het vergt echt een engagement om ervoor te zorgen dat er op dat moment een waardevolle interactie ontstaat. Je moet houvast geven, zowel aan de kinderen als aan de bewoners, en dat is een constante zoektocht. Soms gaat het allemaal vanzelf, maar soms zijn er kinderen die tijd nodig hebben om hun plekje te vinden.” (Ka., medewerker/ouder)

“Vanzelfsprekend is het niet. Huis Perrekes wil een gewoon huis zijn, in een gewoon dorp, in een gewone straat. Maar achter de gevels van de huizen is er niets ‘gewoon’. Het hangt allemaal aanen met honderd en een kleine afspraken. Het is een voortdurende evenwichtsoefening tussen afstand en nabijheid, tussen geborgenheid en autonomie. Door daar erg goed over na te denken en goed af te stemmen in het team, lijkt dat aan de oppervlakte heel vlot te verlopen. Maar vergeet niet: het zijn wel allemaal mensen met dementie die eigenlijk niet meer zelfstandig kunnen wonen.” (Ka., medewerker/ouder)

De kinderen van personeelsleden groeien van jongs af aan op met de werking. Er wordt weinig geëxpliciteerd. De kinderen leren door de handelingen over te nemen van de medewerkers. Op eventuele vragen wordt er vooral belevingsgerichte manier ingegaan. De kinderen van de Freinetschool die deelnemen aan de ateliers of de koorrepetitie krijgen wel meer informatie vooraf.

“In het begin van het schooljaar gaat ook één van onze medewerkers naar de klas. Die vertelt de kinderen over de Betties en geeft basisinformatie mee over dementie. Maar dan nog maakt dat contact best wel indruk op kinderen. Sommige mensen met dementie voelen de persoonlijke ruimte niet goed meer aan en houden niet altijd voldoende afstand. Sommige kinderen zeggen: blijf van mij en anderen vinden dat niet zo erg. Eén van de bewoners gaf de kinderen vaak kusjes en dat vonden ze er wal wat over. Maar dat maken we bespreekbaar.” (Kt., medewerker/ouder)

En ook bij de schoolkinderen wordt de interactie doelbewust gefaciliteerd.

“Als we de interactie niet zou sturen tijdens een koorrepetitie, dan gaan de kinderen bij elkaar zitten en niet tussen de bewoners. Nu zetten we krukjes tussen de bewoners en verdelen we de kinderen. We moeten ze even over die drempel helpen. Wel proberen we vaste duo's te creëren, zodat een kind vertrouwd geraakt met een bepaalde bewoner. En er blijven medewerkers in de buurt om kinderen te helpen om de interactie aan te gaan. Kinderen kunnen niet altijd inschatten wat bewoners wel en niet kunnen en durven ook niet altijd helpen. Dat moet groeien en wij moeten daar energie in steken.” (Kt., medewerker/ouder)

4. Onderzoeksmethodologie

Het was niet evident om de praktijk van Juul en Jules goed in beeld te krijgen. Door de coronamaatregelen gingen de ateliers en de koorrepetities tijdens ons onderzoek niet door. Die interacties konden we dus niet observeren. De zomerkampen konden wel doorgaan, maar de organisatoren verwachtten dit jaar vooral vrij jonge kinderen. We konden tijdens de zomerkampen wel observeren, maar de kinderen bevragen zou aangepaste methoden vergen. In samenspraak met Huis Perrekes beslisten we om in mei een groepje van oudere kinderen die al enkele jaren naar Juul en Jules komen, te bevragen over hun beleving. Er werden twee bijeenkomsten georganiseerd, waaraan respectievelijk vier en vijf kinderen deelnamen. De aanpak van deze bijeenkomsten is beschreven in een bijlage. Tot slot namen we nog een aantal extra interviews af met ouders en met kinderen. Tijdens de zomer gingen we één dag observeren tijdens Juul en Jules.

Tijdens het praktijkbezoek in de zomer, maar deels ook tijdens de groepssessies konden we interacties tussen kinderen en bewoners observeren en nagaan hoe Huis Perrekes de pedagogie in de praktijk brengt. Onze observaties worden hier in het [blauw](#) weergegeven.

5. De pedagogie van Huis Perrekes in de praktijk

5.1 Kinderen blijven kinderen

Ook in deze zorgcontext gaan kinderen op zoek naar aanleidingen om te spelen. Huis Perrekes biedt kinderen verschillende speelmogelijkheden: de tuin met de schommel, de dieren, het creatief materiaal, een duo-fiets... Tijdens onze samenkomsten probeerden de jongste kinderen zoveel mogelijk 'speeltijd' los te peuten.

Ha. en L-L. vertellen dat ze vaak naar de schommel trekken. Tijdens de momenten van 'vrij spel' lopen ze er snel heen. Als er meerdere kinderen op de schommel willen, is het zaak om er als eerste bij te zijn. Ook tijdens de activiteiten gaat het duo soms naar de schommel, als ze het georganiseerd aanbod 'te kinderachtig' vinden. Ze krijgen dan de vraag om terug aan te sluiten bij het aanbod, maar daar lijken ze zich weinig van aan te trekken. Ze halen een beetje de schouders op en lijken stiekem te genieten van hun rebellie. Veel schroom tonen ze niet wanneer ze ons dit alles vertellen.

De schommel biedt de oudere meisjes een bezigheid en een aanleiding om met elkaar te babbelen.

Speelmogelijkheden zijn ook te vinden in de interactie met de bewoners en de medewerkers: toneeltjes of dansjes, naar een verhaaltje luisteren, samen wandelen... Kinderen en bewoners entertainen elkaar.

De kinderen leiden me naar de living en vragen me om daar mijn ogen te openen. De living is een ruime, zonnige plaats. Er staan verschillende zetels in een ruime cirkel. Ook staat er een piano. Twee bewoners zitten in een zetel wat voor zich uit te staren. De kinderen vertellen over de activiteiten die ze hier met de bewoners doen. Soms lezen bewoners verhaaltjes voor, en de kinderen voeren wel eens een toneelstukje of een dansje op voor de bewoners. Regelmatig speelt muziektherapeute Ka. een stukje op de piano.

We stoppen kort bij de publieke speeltuin tegenover het huis. Cl. rent naar de schommel terwijl Ha. me vertelt dat ze de komende zomer niet meer zal meedoen met het kamp. De spelletjes zijn toch meer voor jongere kinderen, geeft ze aan, en ze doet liever iets met vriendinnen van haar leeftijd.

Pas vanaf een jaar of twaalf lijken kinderen dus te verlangen naar meer uitdaging en avontuur en geven ze veeleer de voorkeur aan vrijetijdsbesteding met hun leeftijdsgenoten.

5.2 Kinderen voelen zich 'thuis'

De kinderen lijken zich te verbinden met deze plek. Ze eigenen zich speelplekken toe, zoals de klimboom. Tevens herkennen de kinderen elementen van zichzelf in deze setting. Ha.'s knutselwerk staat in het uitstalraam van het pension, L-L. ziet een kunstwerk uit vlas waaraan ze meewerkte, Cl. herkent haar mama op de foto. Ha. lijkt veel te weten over de geschiedenis van Huis Perrekes. Ze haalt herinneringen op aan bewoners die intussen gestorven zijn of aan het uitzicht van de villa voor de verbouwing.

Cl. wijst me op de grote zwart-witfoto aan de muur achter een weefgetouw. Op de foto staan verschillende van de bewoners in een soort salon. Ze zijn bezig met creatieve arbeid. Op de foto zie ik lapjes stof liggen, naald en draad. Het licht valt mooi binnen. Cl. wijst er mij op dat haar mama Ro. ook op de foto staat. In een hoekje zit ze met haar rug naar ons toe, in interactie met een bewoner. De grote foto aan de muur vormt de aanleiding voor een gesprek. Ha. herkent een aantal bewoners op de foto. *“Verschillende onder hen zijn al gestorven, natuurlijk”* zegt Ha.

Ook de dieren, kippen, konijnen, ezels, geiten, honden, parkietjes, en de moestuin bieden kinderen een laagdrempelige manier om zich te verbinden met Huis Perrekes.

Door een poortje gaan we de moestuin in. Ha. vertrouwt me toe dat er veel bessenstruiken staan waarvan ze dikwijls snoept. Ze is gek op rode bessen, zegt ze. Ha. toont Cl. welke groenten er in de moestuin staan en we stappen door de moestuin naar de ezels. Ha. trekt wat lang gras uit en voert de ezels. Ze geeft wat lang gras aan Cl. en met de nodige schrik geeft Cl. het gras aan de ezels. *“We gaan ‘ns kijken of er brood is voor de ezels, da’s gemakkelijker om te geven dan gras.”* zegt Ha. en ze loodst ons mee naar de stal. *Ha. lijkt te zien dat Cl. het te eng vindt om het gras te geven en zoekt een haalbaar alternatief.* Er is geen brood te bespeuren en we gaan het kippenhok binnen op zoek naar eitjes maar die zijn er evenmin. *Het valt me op met welk sprekend gemak Ha. me door de moestuin loodst. Ze lijkt er zich thuis te voelen en beweegt zich vol zelfvertrouwen. Cl. lijkt minder op haar gemak en vindt de moestuin en de dieren best spannend.*

5.3 Interacties tussen kinderen en bewoners

Soms is er weinig interactie tussen kinderen en bewoners en leven ze naast elkaar. Evengoed zien de bewoners soms een aanleiding tot contact en soms zijn het de kinderen.

De ene bewoner gaat meer interactie aan dan de andere. Sommige bewoners lijken nauwelijks of niet te reageren op de kinderen of op externe prikkels, terwijl andere bewoners heel actief met de kinderen in interactie gaan door hen te helpen, door op te letten, door mee te spelen.... Sommige bewoners richten zich vooral of uitsluitend tot hun kleinkinderen.

In de speeltuin gaan enkele bewoners op een bankje zitten, andere staan er wat verloren bij en kijken toe. Wanneer de kinderen beginnen te spelen, nemen sommige bewoners een actieve, pedagogische rol op. Ze helpen kinderen op de wipplank, ze waken over de veiligheid. Als kinderen niet luisteren, een grote mond opzetten of wat bruut reageren, dan meen ik verwarring te merken bij de bewoners. Eén van de kinderen gebruikt schuttingtaal en steekt z’n middelvinger op. Sommige bewoners weten zich niet meteen een houding te geven, anderen reageren er laconiek op. Eén van de bewoners steekt zelfs de draak met die stoere praat. Omdat geen van de bewoners de jongen corrigeert of ingaat op zijn gedrag, neemt het gedrag snel af.

In één van de huizen lijkt een van de bewoners in slaap te dommelen op haar stoel aan tafel. Haar hoofd rust bijna op het tafelblad. Een kleuter merkt dit op en zegt zachtjes: ‘wakker worden’. Als dat niet helpt, aait ze de bewoner zachtjes over haar mouw. De dame richt haar hoofd op en schenkt het

meisje haar mooiste glimlach. De bewoonster probeert non-verbaal het contact vast te houden door het meisje aan te kijken en te blijven glimlachen, maar ze houdt dit maar even vol en na een tijdje dommelt ze terug in. Het meisje houdt haar scherp in de gaten. Als ze merkt dat de mevrouw haar ogen terug sluit, staat ze terug recht en aait ze de dame terug wakker. Ze wordt terug beantwoord met een brede glimlach. De scène herhaalt zich daarna nog keer.

Ik ga mee met een groepje dat een wandeling maakt naar enkele dieren verderop. Het is een gemend groepje van kinderen en bewoners, maar veel interactie is er niet. Eén van de kinderen geeft een bewoner een arm en even later vraagt een bewoner wie van de kinderen haar een hand wil geven. Op weg naar de dieren ligt er naast het wandelpad een parcours met grote stapstenen. Wanneer de kinderen spelen op die stapstenen, geeft dat de bewoners zichtbaar plezier. Op de terugweg blijf ik achterop met twee bewoners. Eén van hen plukt verwoed wilde bloemen die langs de weg groeien en stelt een boeket samen. Haar medebewoner blijft bij haar. Als we bij de stapstenen aankomen, legt een van deze dames het parcours met de stapstenen huppelend af.

Sinds dit jaar nemen niet alleen kinderen van personeel deel maar ook kinderen van wie een grootouder in Huis Perrekes verblijft. Op die manier kunnen een aantal bewoners, met de nodige ondersteuning en omkadering, de rol van grootouder opnemen. In het groepje dat ik volg, zitten twee kinderen wier opa in een van de huizen woont. De kinderen gaan hun opa halen om brood te bakken. Samen met opa J. stappen we naar het 'pension', het gebouw dat is ingericht voor dagactiviteiten. Opa J. neemt kleine taakjes op zich en maakt af en toe een grapje. Hij probeert een educatieve rol op te nemen tegenover zijn kleinkinderen: hij stimuleert hen om hun naam te zeggen of om luidop te tellen. Evengoed springt hij plagerig met hen om. Verder kijkt hij vooral toe.

Twee bewoners nemen deel aan de schilderactiviteit. Ze werken geconcentreerd. Er is niet veel interactie met de kinderen, maar soms geven de kinderen een extra woordje uitleg aan de bewoners. Verder werken ze 'apart together'. In het Pension gaan enkele kinderen beeldhouwen met krijtsteen, samen met een paar vaste deelnemers. Er is veel interactie tussen de kinderen en de volwassenen. Een bewoonster komt kijken en gaat daarna op een afstand zitten. Verschillende volwassenen helpen de kinderen: ze houden de blokken vast, geven advies. Tijdens de koffiepauze doet de begeleidster een praatje met een bewoonster over de kinderen en hun werkjes. Ze lijkt, met een koffie in de hand, te genieten van de aanwezigheid van de kinderen.

5.4 Open en onbevooroordeeld

Dat kinderen met een open blik naar de wereld kijken, wordt in deze praktijk bevestigd. De kinderen nemen de realiteit van Huis Perrekes aan, zonder er zich veel vragen bij te stellen. Ze kijken niet raar op van het wiegbed of van de luiers in het rek.

Ik vraag de kinderen om me naar een voorwerp te leiden dat typisch is voor Huis Perrekes. Als eerste halte nemen de kinderen me mee naar het wiegbed, dat in een aparte, rustige ruimte staat. Volgens Ha. is dit het allereerste wiegbed in Huis Perrekes, naar het ontwerp van een familielid van haar die architect is. Het wiegbed is hier uitgevonden. Onder het bed is een schommelelement gemonteerd. Als iemand tot rust wil komen, dan kan die naar hier komen. Iemand van de personeelsleden schommelt dan zachtjes met het bed. Het bed zelf is hetzelfde als alle bedden, met een gemakkelijke instap in het midden en een hogere rand rond het hoofd, voor voldoende geborgenheid.

Ik zeg dat ik een 'wieg' en 'wiegen' eerder in verband breng met baby's. Ik vraag de kinderen of ze het nooit vreemd hebben gevonden dat de bewoners hier gewiegd worden in een bed. Ze hebben er nog nooit bij stilgestaan, vertellen ze.

In het Pension pauzeren de kinderen en volwassenen die aan het beeldhouwen waren. Er zijn kersen. Een van de volwassen deelnemers kan niet zelfstandig eten. De begeleidster helpt een bewoonster om een ontpitte kers te eten. Ze stopt de kers tussen haar lippen. Het eten loopt heel moeizaam. Twee kinderen kijken geboeid naar deze situatie. De tijd lijkt stil te staan terwijl ze blijven kijken of het de bewoonster lukt de kers te eten... tot de kinderen gewoon en onbezorgd weer verder kappen, breken en vijlen.

Aangezien de kinderen de bewoners kennen en vertrouwd zijn met hen, weten ze waaraan ze zich kunnen verwachten. L-L. stelt twee keer nuchter vast dat de bewoners 's anderendaags vergeten zijn hoe ze heet. Ha. merkt op dat ze van mensen met een handicap meer schrik heeft, omdat ze die niet goed kent.

Tijdens de rondleiding vertellen de kinderen ook dat sommige bewoners hen overladen met complimentjes: wat zie je er mooi uit, wat heb je een mooie naam. De kinderen zeggen dat ze dat niet zo erg vinden. Zeker als ze de bewoners beter leren kennen, kunnen ze dat gedrag plaatsen en inschatten. Wat de kinderen niet leuk vinden zijn overbeschermende reacties van bewoners, die he, bijvoorbeeld willen verbieden om groenten te snijden met een scherp mes.

5.5 Zorgen

Kinderen nemen zowel gevraagd als ongevraagd zorgtaken op voor de bewoners. Ze geven een arm, helpen met koken, geven extra uitleg.

Ik merk een zeker onderscheid tussen binnen en buiten. Buiten lijken kinderen uitbundiger: ze spreken luider, bewegen meer en gedragen zich vrijer. Binnen spreken kinderen stiller, gedragen ze voorzichtiger en meer terughoudend. Misschien is het ook een vorm van zorgzaamheid om de rust niet te verstoren. In het Pension horen we hoe een kind tegen de anderen zegt: *'ssshhht, stiller, anders worden de bewoners zot'*. En later: *'we moeten een beetje stiller zijn, de bewoners willen ook slapen'*.

De oudere kinderen zorgen ook mee voor de jongere kinderen. Ze animeren hen tijdens het vrije spel, ze duwen de schommel of ze helpen tijdens de activiteiten. Die zorgzaamheid wordt eerder op een impliciete manier aangebracht. Zo wordt er 's morgens en 's middags het Juul en Jules liedje gezongen, begeleid op de piano. Dat bevat een duidelijke boodschap: het is belangrijk om samen dingen te doen en samen plezier te beleven en er worden ook mensen bedankt en gewaardeerd, zoals bakker Bram.

6. Hoe beleven de kinderen Huis Perrekes?

De kinderen die we spraken, komen graag naar Huis Perrekes. Ze vinden het een fijne plek. Het is leuker dan thuis zitten of naar de opvang te gaan. Ze kunnen er buiten zijn, ze komen er tot rust. Ook sommige van de activiteiten hier, blijven de kinderen bij.

“Ik kom hier al in de vakanties sinds ik een jaar of zes ben. Ik kom hier nog steeds graag. Ik zal mezelf hier nooit vervelen, op elke leeftijd kan je hier wel iets doen. In het begin vond ik het wel wat spannend, maar ik wist: mijn mama is hier en de mensen die hier werken zijn gewoon haar collega's. En ik had hier vriendjes van mijn leeftijd. Dus dat was allemaal oké. Toen deze tuin en het tuinpaviljoen erbij kwamen, vond ik het echt fijn om een stuk van mijn zomer hier door te brengen. Zeker in vergelijking met de opvang waar ik toen naartoe moest.” (Ni., 15 j.)

De kinderen staan ook positief tegenover het contact met de bewoners. Ze lijken te genieten van de geborgenheid, de gemoedelijke sfeer en van de verantwoordelijkheid die ze krijgen. Helpen geeft een goed gevoel.

“Als ik een dag heb geholpen in de huizen, dan voel ik me ook goed. Ik denk dat ik mama daarmee blij heb gemaakt, dat ik de mensen blij heb gemaakt en mezelf ook wel. Ik denk dat ik iedereen tevreden heb gemaakt met wat ik vandaag heb gedaan.” (Ni., 15 j.)

Ook de activiteiten met de bewoners vinden de kinderen fijn, zoals groenten snijden, wandelen of dieren eten geven. Jonge kinderen spelen hier vooral. Naarmate kinderen ouder worden, nemen ze vaker een zorgende rol op.

“(wij zijn hier) Entertainer, precies zo'n beetje. De mensen entertainen ons... of zij willen ons entertainen... kijk, zij beseffen niet dat wij hen entertainen zo'n beetje zo... Kijk, zo door het popje te spelen zal ik zo'n beetje zeggen (dutsurig doen en zij dan oooh), maar eigenlijk entertainen zij daarmee ook wel ons.” (Ha., 12 j.)

De contacten met de bewoners zijn niet altijd positief. Maar gaandeweg leren de kinderen hier omgaan met mensen met dementie.

“We waren in de villa en we hielpen mee groenten snijden en één van de bewoners richtte zich tot L.-L. en ze zei de hele tijd: voorzichtig, hé, nee, nee, nee, da's veel te gevaarlijk. Terwijl L.-L. dat wel kon, die zat al in het vijfde leerjaar. En L.-L. werd een beetje bang van die

mevrouw. Die had ondertussen haar mes afgepakt en L.-L. begon te wenen. Toen is iemand van de medewerkers gekomen om die mevrouw gerust te stellen.” (Ha., 12 j.)

“In het begin vond ik de bewoners vooral grappig, want ik begreep het nog niet echt. Ondertussen is het iets normaal geworden. Ik ken hier heel veel mensen en als je met hen babbelt tijdens het groente snijden, dan leer je ze ook beter kennen.” (Ni., 15j.)

“Je leert wel zo hoe dat je met die mensen moet omgaan... Maar dat leren zij u niet, dat leer je bij uzelf. Maar het is ook zo: je komt hier tot rust gewoon, en de mensen ook.” (Ha., 12 j.)

Hierdoor verandert ook hun kijk op mensen met dementie. Ze leren hen eerder zien als ‘gewone mensen’.

“Als mijn mama hier niet zou werken, zou ik wel anders kijken naar mensen met dementie. Ik ben bijvoorbeeld nog altijd een beetje bang van de mensen met downsyndroom die hier wat verder wonen in het MPI, ook al ben ik al een paar keer met hen in contact gekomen. Maar de mensen hier kennen we al zo lang. Die zijn we gewoon en vinden we helemaal niet raar.” (Ha., 12 j.)

Door die ervaring is hun kijk ook anders is dan die van hun leeftijdsgenoten.

“Ik vind het goed ik hier als kind mocht komen. Ik heb hier veel geleerd, vind ik. Je leert hier gewoon samen zijn. Ik kijk ook anders naar oude mensen dan mijn vriendinnen. Die vinden hen vooral lief of schattig. Ze hebben meer een oppervlakkig beeld van mensen met dementie. Ik toon precies op een andere manier respect, ik begrijp precies beter hoe ik ook met mensen die verward zijn moet omgaan als met een normaal mens. Da’s puur omdat ik hier zoveel ben geweest. Ik leerde veel al doende maar als ik iets niet begreep, kreeg ik altijd wel een woordje uitleg. Na een tijdje begrijp je dan wat er aan de hand is.” (Ni., 15j.)

“Ik kijk niet naar die mensen van: ze hebben dementie. Ik weet dat ergens wel in mijn achterhoofd, maar ik ben daar niet mee bezig als ik hier ben. Voor mij is het: ik ga een dag naar Perrekes, gewoon met de mensen bezig zijn.” (Ni., 15j.)

Verschillende kinderen beseffen ook dat Huis Perrekes een andere aanpak hanteert dan veel rust- en verzorgingstehuizen.

“Iemand die bij mijn broer in de muziekschool zit, die zijn opa woont hier in Huis Perrekes (...) die kent dat hier gewoon van zijn opa (...) die weet wel ‘die zit hier in een rusthuis dat wat anders is dan anders’ maar meer weet die jongen daar niet van... en kijk, als uw ouders hier werken, weet je daar meer over, dan weet je wauw eigenlijk van mensen hebben hier kei veel geluk. Kijk gisteren op televisie zag je zo iemand die ging op bezoek bij zijn oma en die had allemaal van die bijnaampjes en zo, en dat was echt verschrikkelijk gewoon, hoe die die behandelde, als kleuter, (...)” (Ha., 12 j.)

“Ik vind het heel goed dat Perrekes bestaat. Als je dit vergelijkt met een rusthuis waar niets is zoals thuis, dan ben ik blij dat er een plek bestaat als dit, die wel echt een huis wil zijn. Ik denk

dat de bewoners hier ook meer open zijn en meer op hun gemak dan in een rusthuis. Ik vind het hier ook heel mooi. Hier gebruiken ze ook geen verkleinwoorden. Ze spreken mensen aan zoals ze altijd werden genoemd. Zeiden ze altijd 'moeke Ria' bijvoorbeeld, dan zeggen ze hier ook 'moeke Ria'." (Ha., 12 j.)

"Ik vind de manier van werken hier goed en interessant. Ik snap wel waarom mijn mama hier graag werkt. Ik vind dat er hier ook anders met mensen wordt omgegaan dan in een rusthuis of zo. Mensen worden hier minder in een rolstoel gezet. Ze wonen hier meer samen dan dat ze verzorgd worden door een verpleegster. Ook de mensen die hier werken, leven eerder met hen samen. Het is net alsof je thuis bent, maar dan met meerdere mensen en in een groter huis." (Ni., 15j.)

"Ik vind het belangrijk en interessant hoe mensen hier hun leven kunnen verderzetten. Ik heb het gevoel dat als je naar een rusthuis gaat, dat je leven dan een beetje stopt. Terwijl hier zetten ze er echt op in dat mensen nog zo veel mogelijk doen wat ze kunnen doen. Ik blijf graag naar hier komen. Dat geeft een gezellig gevoel. Niet dat het thuis niet gezellig is, of zo. Ik vind het gewoon fijn om met oudere mensen om te gaan, met hen te praten en naar hen te luisteren. Door hun dementie denken ze terug aan hun leven en ik vind het wel interessant om te zien hoe ze hier ook hun leven verder zetten. Huis Perrekes laat hen niet afbollen of stoppen. Maar ik vind het ook leuk om met de honden bezig te zijn of met de ezels." (Ni., 15j.)

De kinderen lijken ook fier op de werking en vertellen er soms over aan leeftijdsgenoten.

Ju. en Gi. bijvoorbeeld zijn er trots op dat hun mama hier werkt. Hun mama werkt hard. Ze is vaak pas om negen uur thuis. Deze maand staat ze een hele maand 'met de late'. Als ze thuiskomt, praat ze soms over het werk. Ook de collega met wie ze vaak samenwerkt, komt veel ter sprake. Maar de kinderen vertellen dat hun mama vooral moe is als ze thuiskomt.

Ju. en Gi. vertellen op school soms over Huis Perrekes en over Juul en Jules. Sommige van hun medeleerlingen luisteren dan, andere kan het precies niet veel schelen. Ju. en Gi. lijken het jammer/verwarrend (?) te vinden dat sommige kinderen zo weinig interesse tonen in Huis Perrekes. Hun eigen beleving lijkt in contrast te staan met de desinteresse of afwijzende reacties van hun leeftijdsgenoten.

"Ik heb hier een meer uitgesproken mening dan mijn leeftijdsgenoten en ik zal de werkwijze van Huis Perrekes ook hevig verdedigen als er een negatieve of onwetende opmerking valt of zo. Mijn vriendinnen voelen niet dezelfde betrokkenheid. Ik heb dat niet vaak, maar soms denk ik wel: je zou eens naar hier moeten komen. Dan zou je zien dat dit ook gewone mensen zijn en niet mensen die een aandoening hebben. Dat er meer is dan het simpele cliché: ze vergeten alles." (Ni., 15 j.)

De ervaringen die kinderen opdoen in Huis Perrekes beïnvloeden niet alleen hun beeld op mensen met dementie en op (goede) zorg. Ze reiken soms ook verder:

“Eén van de bewoners lag op sterven. Mama zei: kom gewoon mee, dat is oké, die is nog wakker. Ik wist eerst niet of ik mee wilde, maar ik ben uiteindelijk toch meegegaan. Die vrouw was er al toen ik hier kwam, ze deed veel met de activiteiten van Juul en Jules en ze was één van onze favoriete bewoners. Toen dacht ik wel van, zo kan het hier ook gaan ineens. Maar door de manier waarop ze het afscheid hier aanpakken, viel dat nog mee. Mijn opa is onlangs gestorven en mijn mama had nog nooit meegemaakt dat ze afscheid van iemand moest nemen in een ziekenhuisbed, omringd door allerlei toestellen. Wij zijn gewoon om te zien hoe iemand in een wiegbed gewoon rustig kan inslapen. Mijn mama ziet dat bijna elke maand gebeuren en als ze daarover vertelt, dan zegt ze dat op een mooie manier is gebeurd: iedereen was erbij, mensen hielden een hand van vast, het afscheid verliep op een rustig tempo... Ik hoop dat meerdere mensen op zo’n manier gaan werken.” (Ni., 15 j.)

“Ik denk dat ik hier al veel dingen heb gezien, die andere mensen van mijn leeftijd niet willen zien. Maar ik begrijp dat ook wel. Voor ik het had meegemaakt, had ik ook een bepaald beeld van iemand op z’n sterfbed. Ik ben blij dat ik hier dan meteen een mooi beeld heb meegekregen van hoe het kan zijn. Dat beeld blijft mij nu bij. Ik dacht ook eerst dat het helemaal anders was. En dan viel het wel nog mee. En ik denk dat dit bij veel dingen het geval is, dat ik hier al veel heb gezien wat andere mensen nog niet hebben gezien. Ik weet nu hoe het ook anders kan.” (Ni., 15 j.)

“Maar we zijn hier nog steeds meer kind dan dat we serieus zijn. Ook buiten de zomervakantie kunnen we hier gewoon kind zijn. Er wordt niet gewichtig gedaan over onze aanwezigheid. We leven hier gewoon samen en de kinderen komen gewoon mee.” (Ni., 15 j.)

Hun ervaringen in Huis Perrekes hebben misschien een invloed op de latere keuzes die de kinderen maken. Toch ontwikkelen ze ook interesses en hobby’s buiten Huis Perrekes.

“Ik doe humane omdat dat mij meer interesseert dan andere wetenschapsvakken. Ik ben ook graag met mensen bezig, misschien wel door veel naar hier te komen.” (Ni., 15 j.)

Een van de kinderen geeft aan dat ze het vooral fijn vindt dat ze zelf kan kiezen wanneer ze naar Huis Perrekes komt:

“Mijn mama is hier bijna altijd en ook als ze thuis is, is ze nog veel met Perrekes bezig. Ik bewonder haar wel, en ik vind het heel sjiek wat ze hier doen, maar soms wil liever ook eens iets anders doen. En dat begrijpt mijn mama ook. Ze vindt het wel fijn als ik hier af en toe nog eens kom helpen. En ik ben blij dat ik zelf kan kiezen wanneer ik naar hier kom, maar ook kan afwisselen met andere activiteiten en niet elke dag meer naar hier hoeft te komen.” (Ni., 15 j.)

Kinderen die enkel deelnemen aan de koorwerking van de Betties beleven Huis Perrekes minder intens en minder langdurige dan de kinderen van de medewerkers die naar Juul en Jules komen en ook daarbuiten vaak in Huis Perrekes langskomen. Toch kan de koorwerking leiden tot een deels gelijklopende beleving. Met twee kinderen konden we terugblikken op hun tijd bij de Betties. Hun beleving verschilt. Voor een van beide was het niet echt een bijzondere ervaring.

“Wij zijn gestart met 10 leerlingen maar na een tijd waren we maar met z’n vieren meer of zo. Toen een paar van de meest populaire kinderen in de klas stopten met de Betties, zijn er andere kinderen ook gestopt omdat ze schrik hadden dat ze er anders niet meer zouden bij horen. Ze zeiden dat ze het niet meer leuk vonden, maar eigenlijk was dat voor een andere reden. Ik ben wel gebleven en daar hebben ze toch niets van gezegd. Achteraf ben ik toch wel blij dat ik het gedaan heb maar ik heb er niet zoveel aan overgehouden dat ik daar nog iets mee wil doen of zo.” (Zi., 12 j.)

De andere geïnterviewde kijkt heel tevreden terug op de repetities en optredens met de Betties. Uit de getuigenis blijkt opnieuw dat het belangrijk is om kinderen goed te faciliteren zodat ze rust kunnen ervaren en minder stress.

“Ik deed dat echt heel graag, ik hield veel van zingen – noch steeds eigenlijk – en ik vond dat echt oprecht leuk om hier iedere keer naartoe te komen om samen liedjes te zingen en samen te zijn. Ik zing nog steeds in het jeugdkoor van de muziekschool en ik vind dat ook heel leuk. Het is wel soms moeilijker om te zingen met enkel leeftijdsgenoten omdat er meer van ons verwacht wordt. We moeten ook choreografie doen. Hier was het gewoon zingen. Het was hier ook rustiger, minder lawaai, minder stress.” (No., 14j.)

“In het begin is het misschien veel liedjes herhalen, maar tegen het einde ga je zoveel leuke liedjes zingen en zoveel indrukken krijgen, dat dit echt geweldig is om te doen. Je mag ook aan de kerstviering meedoen en dan kunnen die mensen laten zien dat ze nog zoveel kunnen en nog kunnen zingen, ondanks dat ze dementie hebben. Je voelt echt die warmte als je in het publiek zit, maar zeker als je er naast staat. Die mensen zijn zo vriendelijk en je wordt zo goed begeleid, het is echt een geweldige ervaring. Ik ben fier dat ik er deel van heb uitgemaakt. Het was leuk om te doen en je zag die mensen zo genieten. Ik vond zingen al leuk en ik kon dat elke week doen, samen met mijn klasgenoten en met mensen die ik dan heb leren kennen en ik kon liedjes zingen die ik nog nooit had gezongen.” (No., 14j.)

“Als ik deze ervaring niet had meegemaakt, dan was ik misschien wel bang geweest van hen, of ik zou hen anders bekijken, eerder van, ieuw, wat is dat? Nu weet ik: het zijn ook gewoon mensen, ik zou er gewoon tegen praten als ik ze zou tegenkomen en er niet van wegschrikken of zo. Tijdens de repetities deed ik soms ook eens een praatje. Dat ging wel af van wie er naast mij stond. Sommige begonnen zelf te praten over zichzelf of ze stelden allerlei vragen. Anderen wilden precies liever niet aangesproken worden. Maar dan nog vertelden we dingen tegen hen, hoor.” (No., 14j.)

“Ze probeerden altijd zoveel mogelijk liedjes te zingen, zodat het niet saai zou worden voor ons en we geïnteresseerd zouden blijven. Ook bij optredens probeerden ze ons zoveel mogelijk bij de mensen van Huis Perrekes te zetten, maar er kwam ook iemand van de begeleiders bij ons staan, zodat we ons op ons gemak konden voelen.” (No., 14j.)

“Ik wil later graag rond de wereld reizen, maar ik zou ook wel mensen willen helpen, omdat ik hier heb gezien hoe graag ze mensen helpen en hoe geweldig ze zijn met mensen, dat geeft eigenlijk wel zin om dat ook te doen.” (No., 14j.)

7. Bijlage

	Onderzoek 'Samen zorgen voor morgen'		
	Casus	Huis Perrekes	Draaiboek bijeenkomst 1

Tijd	Opdrachten	Materiaal
13u30 – 13u35	Korte voorstelling door Zeno en Kris. Wie zijn we? Wat komen we hier doen? Wat gebeurt er met de resultaten van ons onderzoek?	-
13u35 – 13u50	We spelen enkele van onderstaande kennismakingsspelletjes om elkaars namen te leren en het ijs wat te breken. Goeiendag zeggen We stappen kriskras door elkaar en zeggen zo snel mogelijk tegen iedereen goeiendag. Smakelijke kennismaking We stappen door elkaar en zoeken voor onszelf een etenswaar dat begint met dezelfde letter als onze voornaam. Als iedereen iets heeft gevonden stellen we ons even voor aan elkaar: goeiedag, ik ben Yoghurt Yannick, hallo ik ben Citroensap Cindy,... Samen proberen we met de aanwezige etenswaar een gerecht of een menuutje samen te stellen. Plakbandjes Iedereen krijgt vijf plakbandjes en daar schrijf je je naam op. Hang de plakbandjes op, op verschillende plaatsen in het lokaal. Zoek daarna 5 plakbandjes van andere mensen en plak die op de rechtmatige eigenaar zonder dat hij of zij het door heeft! Zombie De deelnemers staan in een cirkel. 1 iemand staat in het midden. Langzaam stapt die op iemand af om die te "wurgen". De bedreigde persoon maakt oogcontact met iemand anders uit de groep. Die moet de naam van de bedreigde persoon zeggen. Lukt dat, dan stapt de zombie naar iemand anders, lukt dat niet dan wisselen de zombie en het slachtoffer van rol.	Schilderstape Stiften
13u50 – 14u15	Vorbereiding rondleiding We verdelen de groep in twee groepen en geven hen een groot blad papier. De kinderen tekenen een plattegrond van Huis Perrekes, eventueel op basis van een bestaande plattegrond. Daarna overleggen ze met elkaar en stippelen ze voor ons een rondleiding uit. De opdracht is dat ze ons een goed beeld moeten geven van Huis Perrekes en wat hier allemaal gebeurt. De kinderen stippelen de rondleiding eerst uit. We leggen daarna de rondleidingen even naast elkaar en spreken af hoe we elkaar wat kunnen vermijden tijdens de rondleiding zelf. Eventueel kan de	Groot papier (A3 of groter) Stiften Bestaande plattegrond? Notitieboekje om zelf wat te noteren

	begeleiding van Huis Perrekes ook aangeven als het niet gepast is om iets op te nemen in de rondleiding.	
14u15 – 15u	Rondleiding zelf In twee groepjes leiden de kinderen de twee onderzoekers rond.	Dictafoon
15u – 15u25	Nabespreking rondleiding - Welke plekken hebben een bijzondere betekenis voor jullie? Dat kan zowel positief als negatief zijn. - Welke herinneringen hangen er vast aan bepaalde plekken? Herinneringen over personen, gebeurtenissen,... Ook die kunnen prettig of minder prettig zijn. - Hoe is het om hier te komen? Hoe is het om hier een stuk van je vakantie/vrije tijd door te brengen? Wat doen jullie hier allemaal en hoe beleven jullie dat? Wat leerde je eruit? - Hoe ben je hier terechtgekomen? Welk werk doen je ouders hier? Wat vertellen ze thuis allemaal over hun werk?	Dictafoon Notitieboekje
15u25 – 15u30	Evaluatie en blik vooruit We vragen kort van de deelnemers wat ze ervan vonden. Ze houden een hand op de rug en gooien die op ons teken naar voor. 5 uitgestrekte vingers is erg tevreden, een vuist is erg ontevreden, en alles er tussenin. Heb je ideeën voor de volgende keer? We vertellen kort wat we de volgende keer van plan zijn. We proberen ook dingen te doen samen en niet alleen praten.	-

	Onderzoek ‘Samen zorgen voor morgen’		
	Casus	Huis Perrekes	Draaiboek bijeenkomst 2

Tijd	Opdrachten	Materiaal
14u30 – 14u35	Korte introductie over het programma van deze bijeenkomst.	-
14u35 – 14u45	We spelen nog enkele kennismakingsspelletjes als opwarming en om Liza-Lu te verwelkomen in de groep. Pizza bezorgen Iedereen gaat in de grote kring staan. De begeleiding deelt kleine papiertjes uit. De deelnemers schrijven op het papiertje hun eigen naam en die van hun linker- en rechterbuur. De begeleiders halen de kaartjes op en verdelen ze opnieuw willekeurig. De deelnemers veranderen in pizzakoeriers. Ze bezorgen zo snel mogelijk een pizza aan die drie mensen die op je kaartje staan. Naamschaduw De deelnemers stappen door elkaar. Willekeurig stopt er ‘ns iemand, die bevriest in een bepaalde positie staan en roept iemands naam. Die persoon moet dan dezelfde positie	Post-its Balpen

	aannemen, als de perfecte schaduw vormen. Zodra dat gebeurd is, mogen ze allebei verder stappen. Zombie De deelnemers staan in een cirkel. 1 iemand staat in het midden. Langzaam stapt die op iemand af om die te “wurgem”. De bedreigde persoon maakt oogcontact met iemand anders uit de groep. Die moet de naam van de bedreigde persoon zeggen. Lukt dat, dan stapt de zombie naar iemand anders, lukt dat niet dan wisselen de zombie en het slachtoffer van rol.	
14u45– 15u15	Klik klak kodak We verdelen de groep in twee groepen. Eén groep blijft bij de Villa en de tuin, de andere groep trekt naar de andere kant van de straat. De kinderen gebruiken de onderzoekers als een soort fototoestel. Ze leiden de onderzoekers naar een bepaalde plek, terwijl die z’n ogen gesloten houdt. Eénmaal op de plek zeggen de magische woorden ‘klik klak kodak’ en dan mag de onderzoeker z’n ogen open doen. De kinderen proberen de onderzoeker zo te plaatsen dat hij heel gericht naar iets kijkt. Daarna kan de onderzoeker of de kinderen een echte foto nemen van de plek in kwestie. We vragen aan de kinderen naar: - Een plek waar ze graag zijn - Een plek die typisch is voor Huis Perrekes - Een plek waar een mooie herinnering aan vast hangt - Een plek waar een minder fijne herinnering aan kleeft Ze overleggen samen en kiezen telkens 1 of meerdere plekken uit. Na deze opdracht komen we terug samen met beide groepen.	Fototoestel
15u15 – 15u30	Korte pauze	
15u30 – 15u40	Nabespreking klik klak kodak Na de pauze brengen we de twee groepjes nog even samen en vertellen de kinderen aan elkaar welke foto’s ze hebben genomen en waarom.	Dictafoon Notitieboekje
15u40 – 16u25	Groepsinterview We splitsten de groep terug in twee groepen. De twee onderzoekers interviewen nu de kinderen in hun groep op basis van de vragen die we gebruiken in de andere locaties.	Dictafoon Notitieboekje Kaartjes met vragen
16u25 – 16u30	Afronding en afscheid	

Casestudy 2: Antwerp Wolf Pack Basketball

1. Antwerp Wolf Pack Basketball

Antwerp Wolf Pack Basketball¹ (Wolf Pack) is een organisatie die kinderen en jongeren via basketbal de kans wil geven om zich te ontplooien en ontwikkelen tot actieve wereldburgers. Wolf Pack heeft naast een sportieve missie een sociaal-educatieve missie:

Antwerp Wolf Pack Basketball is een sociaal-sportieve organisatie die kinderen en jongeren via basketbal de kans wil geven om zich te ontplooien en ontwikkelen tot actieve wereldburgers. Antwerp Wolf Pack Basketball biedt kinderen en jongeren daarom een sportieve, positieve en ondersteunende leeromgeving waar ze kennismaken met normen en waarden zoals gelijkheid, solidariteit en verantwoordelijkheid. Naast het basketbal staat persoonlijk engagement voor de natuur, dieren en andere mensen centraal. (Sociaal Sportief Platform, 2021)

De bezieler en drijvende kracht achter Wolf Pack is Ronald 'Ron' Wolfs. Ron is zelf profbasketballer geweest en legde zich na zijn spelerscarrière toe op het coachen van topsportteams. Toch koos hij er in 2005 voor om zijn beroep om te ruilen voor zijn ware *roeping*: aan de slag gaan met kinderen die een passie hebben voor basketbal maar daartoe niet de kansen krijgen. Daarom richtte hij in 2005 met de steun van Buurtsport Antwerpen het basketbalstimuleringsproject (BSP) op. In 2015 kwam daar de Antwerp Wolf Pack Club bij. Wolf Pack stelt een positieve benadering en veilige omkadering van kinderen centraal.

Anno 2021 nemen jaarlijks 10 scholen en 240 kinderen deel aan het BSP en telt de club vijf ploegen met in totaal een zestigtal jongens en meisjes. Tijdens de schoolvakanties worden er kampen en activiteiten georganiseerd. Coach Ron wordt daarin voornamelijk bijgestaan door coach Sylvie en coach Robin, een team van jongerenvrijwilligers en een 20-tal leerkracht-'*value coaches*' en '*junior value coaches*' op scholen.

¹ Officiële naam 'Wolf Pack Nation'.

2. Vanwaar de keuze voor Wolf Pack?

2.1 Sport in de vrije tijd

Sport wordt beschouwd als een van de meest democratische vrijetijdsbestedingen en voor veel kinderen neemt sport een flink deel van hun vrije tijd in. Daarom wilden we voor Samen Zorgen voor Morgen dat één van de vier cases een sportpraktijk zou zijn. Aan sport wordt vaak een groot potentieel toegeschreven. Ook de Vlaamse Regering gelooft in de ‘kracht van sport’: *‘Sport dient heel wat andere beleidsdomeinen. In het fijnmazige netwerk van meer dan 25.000 sportclubs is diversiteit welkom, kunnen welzijnsvragen opgepikt worden, kan iedereen excelleren, wordt inclusie bevorderd en is gezondheidspreventiebelangrijk’* (Vlaamse Regering, 2019). Sport wordt dus steeds meer beschouwd als een context waar mensen vrij kunnen zijn, zingeving kunnen vinden en betekenisvolle relaties kunnen aangaan.

2.2 Sociaal-sportieve praktijken

In de praktijk bestaan er al jarenlang organisaties en initiatieven die hun sportieve missie combineren met een expliciete sociale missie. In toenemende mate wordt dit soort praktijken in Vlaanderen en Brussel aangeduid als ‘sociaal-sportieve praktijken’. Deze nemen vanuit een expliciet sociale missie een maatschappelijke verantwoordelijkheid op in de wijk (Smets, 2019). Ze herdenken de dominante sportcultuur om in te spelen op een snel wijzigende stedelijke context van armoede en ongelijkheid, superdiversiteit, ruimtegebrek en institutionele complexiteit (Withaeckx, Smets & Haudenhuyse, 2019). Ze maken de sport meer toegankelijk en bruikbaar voor kinderen en jongeren die doorgaans veel minder kansen hebben. Ze organiseren sport, maar doen daarnaast ook aan jeugdwerk en welzijnswerk. Het zijn *“plekken waar jongeren... zichzelf kunnen zijn en respect, liefde, zorg en vertrouwen krijgen”* (Nols, 2018: p.114). In 2019 heeft een diverse groep van sociaal-sportieve praktijken uit Vlaanderen en Brussel de krachten gebundeld in het ‘Sociaal Sportief Platform’. Inmiddels telt het Platform zo’n dertigtal leden en schreven ze samen een [Memorandum met vijf aanbevelingen](#) voor een daadkrachtig, kwaliteitsvol en inclusief beleid. Wolf Pack beschouwen we als een sociaal-sportieve praktijk omdat ze, via de sport, een sociaal-educatieve missie heeft. Bovendien is de Wolf Pack actief lid van het Sociaal Sportief Platform.

2.3 Focus op ‘zorg’

Voor Samen Zorgen Voor Morgen zochten we een sociaal-sportieve praktijk die zorg centraal plaatst in haar werking. Het concept ‘zorg’ benaderen we zo open mogelijk: het gaat over noden zien en hulp geven, in de ruime zin. Vragen die we stelden zijn:

- Zijn er in Vlaanderen en Brussel praktijken die in een sportieve context zorgend en zorgzaam omgaan met kinderen?
- Hebben deze praktijken een missie en visie waarin zorg, al dan niet expliciet, een plaats heeft?
- Worden kinderen actief betrokken bij dat zorgzame denken en handelen?

We verkenden enkele praktijken en kozen er vervolgens voor om Antwerp Wolf Pack Basketball (Wolf Pack) in detail te bestuderen. De club staat in Vlaanderen en Antwerpen bekend voor zijn

zorgzame omgang met kinderen en jongeren. Een van de onderzoekers, Zeno Nols, schonk al aandacht aan de club in zijn doctoraatsstudie (2018). Daarin stond onder meer:

Veel deelnemers gaven aan dat de hoofdcoach 'als een vader' voor hen is, die respectvol is, geïnteresseerd, liefdevol, zorgend, eerlijk en steunend, die in hen gelooft, die 'er altijd voor hen is' en 'ervoor zorgt dat je je goed voelt'. (p.98, vertaald uit het Engels)

Dat doctoraatsonderzoek vertrok van de kritische pedagogie van Paulo Freire en het *Youth Engagement Continuum* van Lisa Y. Sullivan. Het is interessant om Wolf Pack voor Samen Zorgen Voor Morgen te benaderen vanuit een ander theoretisch kader, namelijk de zorgethiek van Carol Gilligan en Joan Tronto.

3. Onderzoeksmethodologie

Om Wolf Pack te onderzoeken gebruikten we documentanalyse, observaties en interviews, zowel met de kinderen en jongeren als met de omkadering (zoals hoofdcoach Ron Wolfs en verschillende leden van het bestuursorgaan).

3.1 Observaties

Vanwege de toenmalige corona-maatregelen (maart-mei 2021) konden we de Wolf Pack alleen observeren tijdens de buitentrainingen, in bubbels van tien kinderen en een coach. Zeno bezocht de Wolf Pack tijdens de woensdagtrainingen op het basketbalpleintje van 't Plantijntje, hartje Borgerhout aan de Plantin en Moretuslei. Van drie tot zeven trainden daar de U14 jongens, de U16 meisjes, de U16 jongens en de U18 jongens. We maakten notities in een onderzoeksdagboek en sloegen links en rechts een praatje.

3.2 Interviews

Naast de observaties organiseerden we interviews. We gingen – de corona-richtlijnen volgend – in gesprek met acht deelnemers tussen 11 en 16 jaar oud, vier meisjes en drie jongens. Zeno stelde de kinderen en jongeren vragen over activiteiten bij de Wolf Pack, over de groep, de coaching, zorgaspecten, hun beleving van de club, de betekenis en de impact van Wolf Pack. We spraken ook met hoofdcoach Ron Wolfs en drie leden van het bestuursorgaan die zich vrijwillig engageren of engageerden in het project, onder meer als leerkracht-*value coach*, als betrokken schooldirectrice, als medewerker bij Buurtsport Antwerpen. De interviews werden opgenomen en we maakten notities. Nadien transcribeerden we de interviews selectief om de meeste interessante quotes te kunnen gebruiken in deze casebeschrijving. We gebruiken pseudoniemen voor de namen van de kinderen. Op basis van de literatuurstudie en onze onderzoeksvragen analyseerden we de data thematisch.

4. Wolf Pack als sociaal-sportieve praktijk

4.1 Welzijn, innerlijke kracht en persoonlijk engagement

Voor bezieler en hoofdcoach Ron staat het welzijn, de innerlijke kracht en de persoonlijke ontwikkeling van de kinderen centraal, zonder meteen te willen controleren of 'bijvlijzen'. Daarom is het volgens coach Ron belangrijk om:

“... van de kinderen te houden ... Bij de scholen is er vaak te weinig ruimte om op het welzijn te werken en zitten ze te vast aan het leerprogramma, bepaalde eisen, bepaalde plichten... Veel leerkrachten zijn niet gelukkig, ze staan onder druk. Bijvoorbeeld, soms zijn kinderen boos en zeggen ze “coach, ik ben boos”. Ik vraag dan gewoon: “waarom ben je boos?” ... Nu, hoe neem je die ‘boosheid’ weg bij kinderen? Eén van de kinderen zei zelf: “door adem te halen”. Dus dan hebben we dat gedaan. Ademhalen. Dus niet door ‘bij te vlijzen’ maar door te adem te halen. Zo kunnen ze tot rust komen, kunnen ze hun stress kwijt geraken. Het gaat over het welzijn van de kinderen, daar moet het om gaan. Een visie op hoe we kinderen en jongeren kunnen helpen”.

In de Wolf Pack creëert Ron met het hele team een sportieve, positieve en ondersteunende leeromgeving. Tijdens ons eerste gesprek met Ron geeft hij aan dat het voor hem ook belangrijk is om *“aan kinderen gaandeweg te vragen waarvoor ze zich willen engageren en waarmee ze later iets willen doen”*. Ron voegt er overtuigd aan toe dat er *“zoveel ideeën bij de kinderen”* zijn en houdt zich graag bezig met hoe *“we dat kunnen versterken”*.

4.2 Het basketbalstimuleringsproject: een gerichte en outreachende aanpak

Wolf Pack hanteert een gerichte en outreachende aanpak om kinderen aan te trekken die minder kansen krijgen dan andere kinderen – ook op het vlak van sport. De meeste deelnemers wonen in de dichtbevolkste wijken en buurten van Antwerpen zoals Borgerhout, Luchtbal, het Kiel en Hoboken. Deze wijken kenmerken zich door een hogere graad van etnisch en culturele diversiteit, armoede, schoolse vertraging en schooluitval, werkloosheid en een gebrek aan (veilige) publieke ruimtes en faciliteiten. Tijdens een groepsinterview geven twee leden van het bestuursorgaan aan dat een groot deel van deze kinderen uit een gezin komt dat financiële moeilijkheden ervaart en/of woont in wijken waar het niet gemakkelijk of veilig opgroeien is.

Om deze kinderen de kans te geven om te basketballen en zich te ontwikkelen werkt de Wolf Pack via het basketbalstimuleringsproject (BSP) samen met scholen die zich in deze buurten bevinden en een groot aantal ‘indicatorleerlingen’ bereiken. Het BSP biedt kinderen van negen tot 12 jaar oud de mogelijkheid om via hun schoolteam te proeven van basketbal. Ron en de leerkracht-coaches proberen die kinderen te betrekken waarvan men denkt dat deelname aan het BSP goed is voor hun ontwikkeling (zoals samenspelen en vriendjes maken, zichzelf leren kennen, hun mentaal welzijn, enzovoort). Op elke van de 10 scholen worden de kinderen begeleid door een leerkracht-*valuecoach* en de Wolf Packcoaches. Er worden ook vrijwillige *junior valuecoaches* ingezet die toezien op de Wolf Packwaarden zoals respect en elkaar helpen (zie pedagogisch kader). Tijdens de interviews onderstreept lid van het bestuursorgaan Wim dat fair play, eerlijkheid en rechtvaardigheid

ontzettend belangrijk zijn voor de kinderen, die het gevoel hebben dat ze niet altijd rechtvaardig worden behandeld. Daardoor zijn deze kinderen extra gevoelig voor onrecht en is het belangrijk om te luisteren naar hun beleving van bepaalde situaties. De scholen organiseren de wekelijkse trainingen en engageren zich in een scholencompetitie. Die scholencompetitie zorgt voor heel wat animo en beleving en op het einde van elk schooljaar is er een grote finaledag: een moment om naartoe te leven en zich te tonen.

4.3 Nood aan een eigen club

Opdat kinderen na hun 12 jaar verder zouden kunnen basketballen werd in 2015 de Antwerp Wolf Pack Club opgericht. De oprichting van de club was voor de Wolf Pack de logische reactie op de constatering dat kinderen die verder wilden basketballen het aanbod in de nabije clubs niet toegankelijk en bruikbaar vonden. Nu kunnen kinderen doorstromen naar de eigen Wolf Pack club. De club telt inmiddels vijf ploegen en zo'n zestigtal actieve spelers. Naast de gemengde U14 is er een aparte U16 meisjesploeg. Aan een eigen club, met een andere aanpak dan die van de 'lokale club', was een grote nood, getuigt lid van het bestuursorgaan Wim:

"Het idee was: eerst basketballen ze op school en daarna gaan ze naar een lokale club. Maar in die clubs lukte het niet omwille van een andere manier van werken. Veel strikter... een andere aanpak. De Wolf Pack werkt anders. De leerlingen kunnen veel meer halen uit het BSP op school. Je ziet ook het verschil met spelers die later als externe in de Wolf Pack club toestromen. Ze hebben niet diezelfde opvoeding gekregen. Bij Wolf Pack wordt er op een andere manier naar jongeren geluisterd. Kinderen hebben zeggenschap. Ze lossen bijvoorbeeld zelf en samen conflicten op. De training is op school en de sfeer is gemoedelijker. Er wordt meer gelachen, in tegenstelling tot andere ploegen waar men jongeren soms echt afblaft. Iedereen kan zich binnen de Wolf Pack profileren. Het is speels, ze nemen taken op, enzovoort. Ik speelde soms ook mee tijdens de wedstrijdjes op school. Mijn aanpak als leerkracht-coach was heel anders dan een turnleerkracht. Die zijn meer prestatiegericht. De focus op winnen is er bij Wolf Pack pas in tweede instantie." (Wim, bestuursorgaan)

Zeker voor de meisjes biedt de Wolf Pack club echte kansen, al blijft het geen evidentie om meisjes te betrekken en te behouden, zoals Wim bijkomend aangeeft:

"Veel meisjes willen vanaf het zesde leerjaar verder basketballen, maar ze mogen dan – behalve op de school – niet meer basketballen van de ouders. Daarom wilden we die Wolf Pack club oprichten, met een meisjesploeg. Maar toch laten sommige ouders dat niet toe wanneer het buiten de school is... jah, jammer." (Wim, bestuursorgaan)

4.4 Een centrale plek als kers op de taart

Op korte termijn is het de ambitie van de Wolf Pack om een centrale plek te hebben waar kinderen terechtkunnen, ook buiten de trainingen. Verwijzend naar de mobiliteitsproblemen waarmee sommige kinderen kampen, verwoordt lid van het bestuursorgaan Mark deze ambitie nadrukkelijk:

“Ik wil graag nog een punt aanbrengen rond mobiliteit. Mobiliteit is voor sommige jongeren soms een probleem. Maar nu werken we toe naar het creëren van een centrale spot, een plek. We zijn ermee bezig... het is een werkpunt maar het zou goed zijn. Een plek waar de jongeren kunnen chillen, kunnen hangen... Dat is belangrijk. En ook waar we verder kunnen werken aan die normen en waarden hé.” (Mark, bestuursorgaan)

5. Het pedagogische kader van Wolf Pack

Het pedagogisch kader van Wolf Pack vloeit voort uit de roeping van Ron om kinderen en jongeren de kans te geven om te basketballen en zichzelf te ontdekken in een positieve en veilige omgeving. Die visie haakt in op de bovenstaande missie. De ruggengraat van het pedagogische kader van Wolf Pack is de waardencirkel die Ron tezamen met de kinderen en het hele team heeft uitgewerkt (zie de foto hieronder met leerkracht-*valuecoach* Tom en *valuecoach* Nick. Deze waardencirkel bestaat uit alle waarden die de kinderen, jongeren, coaches, ouders en andere betrokkenen belangrijk vinden voor de Wolf Pack en de omgang met elkaar. Ook tijdens onze gesprekken en observaties hoorden we veel van die waarden: respect, gelijkheid, eenheid en elkaar helpen. De waardencirkel vormt een belangrijke spiegel om alle initiatieven van de Wolf Pack aan af te toetsen.

Naast de waardencirkel gebruikt Ron het sociale gedrag van wolven als inspiratie. Dat is ook de reden waarom de kinderen om de zoveel tijd op wolvenweekend gaan in de gemeente Bilstain-Limbourg, vlakbij de Hoge Venen. Daar leren ze bij over wolven, hoe die samenleven, samenwerken en voor elkaar zorgen. Zo ontstond geleidelijk een ‘pedagogie van de wolf’. Het Wolf Packlogo met drie wolven in verschillende kleuren ondersteunt mee deze pedagogische visie, net als de uitstappen in

de natuur. Deze pedagogie van de wolf is ook te vinden op andere ‘communicatiedragers’ zoals het Wolf Packarmbandje dat de kinderen ontvangen: “Be a pack, Believe, Inspire, Unite”.

In het bredere sportveld is deze manier van werken uitzonderlijk. We vroeger dan ook waarom dat zo is en blijft.

*Kris: hoe komt het dat deze manier van werken zo uitzonderlijk is en blijft?
Je moet als persoon die waarden in u dragen, die intentie moet er zijn, het werkt niet
als je kinderen en jongeren niet vertrouwt of als je stereotypen hebt.” (Anke,
bestuursorgaan)*

*“Je moet daarnaast een kader creëren, een sfeer waarin ze zich kunnen ontplooiën.
Kleine ambities, stap voor stap, geen druk. Kijk naar onze statuten: 90% van de
jongeren in de club moet uit het voortraject komen, via de scholen (BSP). Je moet
voorkomen dat er op die aanpak ingebroken kan worden, dus door niet te veel externe
spelers toe te laten. De jongeren beslissen ook mee wie nadien wel of niet rechtstreeks
kan toetreden tot de club.” (Mark, bestuursorgaan)*

6. De ‘pedagogie van de wolf’ in de praktijk

Op basis van de observaties en de interviews konden we de volgende thema’s onderscheiden: ‘kansen op sport’, ‘structuur en veiligheid’, ‘een hechte groep’, ‘zelf keuzes maken en vrije meningsuiting’. De thema’s ‘zorg binnen de Wolf Pack,’ ‘de beleving van kinderen’, en ‘de impact van de Wolf Pack op hun leven’ komen in de volgende secties aan bod.

6.1 Kansen op sport

De missie van Wolf Pack geeft heel expliciet aan dat de club kinderen en jongeren de kans wil geven om te basketten en zich te ontwikkelen tot actieve wereldburgers. Wolf Pack wil zo inclusief mogelijk werken en bij de selectie van kinderen voor het BSP en jongeren voor de club is sportief talent niet de enige factor. Het engagement en de noden van het kind spelen ook mee. Dit vroeger we ook aan de leden van het bestuursorgaan:

Kris: zijn er ook kinderen die erbij kunnen komen hoewel ze niet de beste basketballers zijn?

“Per schoolploegje zijn het maar 15 leerlingen. Er zijn dus testtrainingen, maar iedereen krijgt wel de kans. Je ziet dat kinderen die nooit sporten wel goede basketballers worden, de vraag is vooral: wie ziet het écht zitten? Kinderen moeten ook engagement tonen en we kijken ook naar de thuissituatie.” (Wim, bestuursorgaan)

“Het sportieve leidt niet tot uitsluitel, maar ook andere factoren, zoals engagement, motivatie, en zo, zijn belangrijk om geselecteerd te worden.” (Mark, bestuursorgaan)

6.2 Structuur en veiligheid

De trainingen verlopen volgens een duidelijke structuur: eerst verwelkomt Ron (of een andere coach) de kinderen, dan kunnen ze zich omkleden, wat bijpraten en is er ‘vrij spel’ tot iedereen aanwezig of klaar is, vervolgens start de training met een eerste kringgesprek, zijn er enkele technische en tactische oefeningen, volgt een wedstrijdje en wordt er afgerond met een tweede kringgesprek. Ron geeft Zeno tijdens één van de observaties mee dat vrij spel belangrijk is om de energie even de vrije loop te laten en om de sociale contacten te versterken. De kinderen organiseren dit vrije spel zelfstandig en tijdens een van de observaties maken de kinderen zelf twee ploegjes en proberen ze alvast een en ander uit. Tijdens de meisjestrainingen werd er ook muziek opgezet die de hele training door voor een gemoedelijke sfeer zorgde. Inspelen op wat de kinderen aangenaam vinden staat centraal. Binnen deze structuur hebben kinderen dus de vrijheid en ruimte om zelf keuzes te maken en het aanbod mee in te vullen of te kleuren.

Daarnaast wordt geprobeerd om een veilige omgeving te creëren voor kinderen. Ron gaf tijdens een babbel op de training aan dat deze kinderen het buiten het basketbal vaak moeilijker hebben om zich goed en veilig te voelen. Op de scholen, bijvoorbeeld, worden leerlingen soms te veel gecontroleerd en is er weinig ruimte voor het “*spontane van het kind-zijn*”. De kinderen worden volgens hem te weinig op een empathische manier benaderd. Ron vindt dat er meer moet worden geïnvesteerd in

het écht leren kennen van de kinderen. Zo kan worden vermeden dat kinderen te snel een stempel krijgen en in een hokje worden gestoken.

6.3 Een hechte groep smeden

Het gevoel van veiligheid hangt ook samen met de hechtheid van de groep. ‘One family’ is de leus: de Wolf Pack als een thuis, een familie, en tijdens de interviews met de kinderen en jongeren wordt er dan ook vaak naar Ron verwezen als een ouder of vader. Om die hechte groep te smeden wordt er actief ingespeeld op de waardencirkel (zie hierboven): respect, gelijkheid, lief zijn voor elkaar, elkaar helpen. De kinderen hebben vaak dezelfde ervaringen en leefwereld en ook dat schept een band. Een van de meisjes vertelt over het meisjesteam en de band met het U18 jongensteam:

“We vormen een hele hechte groep, we delen veel met elkaar, we praten... we hebben ook geen schaamte om te praten. Er is ook een goede band met de U18, omdat mijn broers daar spelen. Maar we zien elkaar ook buiten het basket. We respecteren elkaar, iedereen helpt, ...”
(Ch., 13 jaar)

Ron ze sterk in op verbinding met elkaar zodat iedereen zich deel kan voelen van de familie. Twee meisjes vertellen daarover tijdens de interviews:

“We helpen elkaar, we zijn open... we kunnen altijd bij elkaar terecht... soms is er wel eens ruzie maar dan wordt dat snel opgelost. Iedereen is welkom, zoals bijvoorbeeld Im., we hebben ervoor gezorgd dat ze zich thuis voelt, dat ze zich veilig voelt... dat gebeurt vrij automatisch, we zorgen goed voor elkaar.” (Ch., 13 jaar)

Zeno: Wat betekent dat dan juist? ‘Goed zorgen voor elkaar’?

“Praten, elkaar veilig laten voelen, luisteren, helpen.”

Es. verwijst naar de faciliterende rol van de coach:

“Coach Ron zei dat we Im. en Am. meer moesten betrekken.” (Es., meisje, 16)

6.4 Autonomie en vrije meningsuiting

Tijdens de observatie bleek dat kinderen eigen keuzes kunnen maken en veel autonomie krijgen. Enkele voorbeelden: kinderen mogen beslissen hoe ze de training aanvatten en met welke oefeningen ze starten, hoe ze een oefening vormgeven, of ze bepalen mee de tactische keuzes tijdens de oefeningen en wedstrijdjjes. Wanneer kinderen zelf bepalen wat ze wel en niet in de groep willen doen worden ze volgens Ron mede-eigenaar van het aanbod. Het is aan de coach om dit te stimuleren en de kinderen hierbij te betrekken. Een passage uit het onderzoeksdagboek illustreert dit:

Op het einde van het kringgesprek vraagt Ron aan de kinderen wat ze eerst zouden willen doen. Er wordt overlegd en gekozen voor de ‘oefening per twee’, namelijk passen en dan een shot nemen. De groep wordt opgedeeld in twee groepjes van vijf en elke

groepje neemt een half court in. De oefening organiseren de kinderen zelf. Ze weten hoe dit moet. Ze geven de oefening vorm – wie moet waar staan, enzovoort – en starten. Ron maakt na enkele minuten handig gebruik van twee mobiele vuilbakken om een ‘block’ te plaatsen als onderdeel van hun aanvallende oefening. Later vatten de groepjes een ‘twee tegen een’-oefening aan. De jongens van het ene groepje hebben beslist dat de verdediger moet pompen indien de aanvallers tegen hem weten te scoren. De andere groep roept ‘Time!’ om even te stoppen, bijeen te komen en te overleggen. (Onderzoeksdagboek Zeno)

Tijdens een gesprek met Ron duidt hij het opzet van ‘Time!’. Als een speler of de coach ‘Time!’ roept, komt iedereen samen in een kring om een gesprek te voeren. Dat kan gaan over inzet, over tactiek, over emoties, of iets anders. “Ze leren om te durven zeggen wat ze denken, vrije meningsuiting ... Zo leren ze met elkaar praten”, vertelt Ron. Daarom zet de Wolf Pack aan het begin en op het einde van de training – maar ook op matchdagen – in op kringgesprekken.

Die kringgesprekken dienen zorgvuldig gefaciliteerd te worden, anders komt het gesprek volgens coach Ron “niet los”. De groepjes mogen niet te groot zijn en de jongeren moeten elkaar al wat kennen en vertrouwen. Wanneer we vragen of die gesprekken niet te verbaal of te talig zijn terwijl niet alle kinderen even taalvaardig zijn, antwoordt Wim:

“Er is tijd om iedereen de kans te geven om te leren praten, om uw mening te geven ... De kinderen kunnen dit doen in een vertrouwde omgeving.” (Wim, bestuursorgaan)

7. Zorg in de Wolf Pack

Uit het doctoraatsonderzoek van Nols (2018) bleek dat zorg in de Wolf Pack veelomvattend en breed is: een zorgende coach; respect, liefde en vertrouwen geven; schoenen voorzien voor een jongere die ze niet kan betalen; zorgen voor een tramkaart zodat een jongere naar de training kan komen.

7.1 Wat is zorg?

We vroegen aan de leden van het bestuursorgaan wat zorg voor hen betekent en schuiven hun stem hier graag naar voren:

“Enerzijds denk ik aan zelfzorg. Dat is iets dat veel kinderen moeten leren. Leren ontbijten, leren eten voor en na de wedstrijd, enzovoort. Maar ook zorg voor elkaar. Bijvoorbeeld wat eten betreft: vroeger aten ze chips voor de training of wedstrijd. Daarin

hebben we ze wel begeleid. Ze weten dat ze zich moeten verzorgen. Ja... financieel is het niet altijd evident om gezond te eten maar daar passen we dan een mouw aan. Het zit ook in kleinen dingen hé. Om een voorbeeld te geven, met Jo. We moesten eens op een wedstrijd zijn richting Merkssem. Ik zorgde voor vervoer. Met de jongens in de auto. We moest toen over het Albertkanaal en Jo. was helemaal van "wauw!". Hij had al gehoord van het Albertkanaal maar had het nog nooit gezien... Maar zorg is ook elkaar de weg wijzen. Ze gaan ook samen op stap naar een wedstrijd. Ze laten nooit iemand achter."
(Anke, bestuursorgaan)

"Dat is een moeilijke vraag... Ik vind... vanaf dat je ziet dat iemand een nood heeft dat je dan aan het zorgen bent, dat je iemand helpt om het goed te hebben, een goed leven te hebben... Het is een cirkel. Als je kijkt naar het huidige clubbeleid... je moet bijvoorbeeld een rookbeleid hebben. Maar wat is een rookbeleid? Is dat dan zorg? Wij hebben dat niet, maar zorgen wel voor jongeren ... Hetzelfde met het thema 'gezondheid' of 'hygiëne'. Bijvoorbeeld: verplicht douchen of niet? Het is een evenwichtsoefening. Als je doordrukt dat je moet douchen dan is dat zelfs niet zorgend. De veiligheid van de jongeren moet voorop staan. Een huishoudelijk reglement? Hebben wij ook nog niet. Maar we werken wel rond normen en waarden ... Veel leden hebben ook financiële zorgen en dan dragen we bij zoals met de USA-reizen of met Jo. die op gastgezin zit in Nederland." (Mark, bestuursorgaan)

"Ik vind dat moeilijk want ik sta er nu iets verder van af maar onder andere voor leden die niet kunnen betalen een plan uitdokteren. Of toen een van onze jongeren op een negatieve manier betrokken was bij iets dat in het nieuws kwam... We hebben dat met het bestuur besproken, met leden besproken, met de jongere besproken. Heel heftige feiten. Hij is tot inzicht gekomen en wat hij nu doet voor de club... heel positief. Dat wij zo met hem begaan waren, dat pakte hem. Dat is een impact op hun leven."
(Wim, bestuursorgaan)

Volgens hoofdcoach Ron is zorg:

"Houden van. Geven om. Iets constants, concreets, dagelijks. Van schoenen voorzien, mee mogen gaan, voor gerief zorgen. Maar ook dat je weet dat ze die noden hebben. Dat je er rekening mee kan houden. Die zorg gaat over verschillende problematieken. Ik bied vaak een luisterend oor. Meer specifiek gaat het over praten met de jongeren. Maar ook over andere mensen die hen zouden kunnen helpen. Zoals een gesprek met een psycholoog, een kinésist, een diëtist, ... Dat heeft ook een impact op u. Dat je voor anderen zorgt."

7.2 Van pleisters tot altijd bij iemand terechtkunnen

We vroegen aan de kinderen of er bij de Wolf Pack voor hen wordt gezorgd. De antwoorden waren uiteenlopend. We delen ze thematisch in:

- Fysieke zorg, bijvoorbeeld: een pleister opgeplakt krijgen wanneer je gevallen bent, water krijgen als je geen drankje bij je hebt, gezond proberen te eten (fysieke zelfzorg), ...
- Sociale zorg, bijvoorbeeld: op een leuke manier met elkaar omgaan, elkaar aanmoedigen, elkaar helpen, elkaar gelijk behandelen, ...
- Emotionele zorg, bijvoorbeeld: persoonlijke aandacht van de coaches voor hen en hun familie, altijd terechtkunnen bij elkaar en bij de coaches, de mogelijkheid om te basketballen als mentale opsteker. Drie meisjes getuigen over de emotionele zorg die ze bij Wolf Pack krijgen:

“Basketballen bij Wolf Pack heeft mij mentaal geholpen. Ik ben optimistischer dan vroeger. Vroeger zat ik zo in een dipje.” (Am., meisje, 15 jaar)

“Mentaal en psychisch [heeft men voor mij gezorgd]. Mijn enkel was bijna gebroken... men helpt... en je kan altijd praten. Er is altijd iemand die voor u klaar staat. (Le., meisje, 16 jaar)

“Als er iets is... coach Ron gaat u niet anders bekijken. Hij kan u een goed gevoel geven nadat je hebt gepraat. Zo’n gesprek helpt echt ... Het is zoals familie. Bij de leerkracht is dat niet zo. Het is een heel normale zaak als ik naar hem ga.” (Es., meisje, 16 jaar)

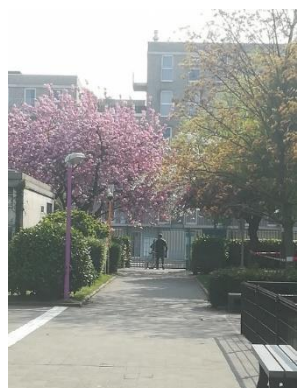
De situaties en moeilijkheden waarover sommige kinderen coach Ron in vertrouwen aanspreken, plaatsen hem en het team ook voor een grote verantwoordelijkheid. Daarom vindt Ron het belangrijk om een informeel netwerk aan zorgverleners op te richten die preventiever over sommige problematieken van kinderen en jongeren aan de slag kunnen. De komende jaren wil de Wolf Pack inzetten op concrete samenwerkingen met specifieke zorgverleners zoals een psycholoog, een huisarts, een studiebegeleider, een kinesist, een osteopaat en een diëtist. Momenteel is Ron de persoon bij wie de kinderen en jongeren terechtkunnen. Hij kan dan verbinden met andere zorgverleners.

7.3 De coaches creëren een zorgzaam klimaat

Uit de interviews met de kinderen kwam naar voren dat de coaches een zorgzaam klimaat creëren en faciliteren. Hieronder belichten we enkele aspecten van dit zorgzame klimaat.

- **Warm onthaal en persoonlijke aandacht.** De coaches vragen vaak hoe het met de kinderen gaat, hoe het met de familie gaat, of op school. Dit stelden we vast tijdens de interviews en de trainingen:

Ron onthaalt de jongeren aan de zijpoort van 't Plantijtje. Hij opent de poort met de sleutel om de jongens binnen te laten. Hij begroet de jongens enthousiast en hartelijk. “Hey!”, “Hallo!”, “Hoe is ‘t?””. Er worden vuistjes gegeven. Hij probeert op weg naar het court een-op-eeninteracties aan te gaan: “En?”, “Hoe gaat het?”. Ron probeert de aandacht steeds persoonlijk te maken. Het is geen vluchtige, afwezige of afstandelijke ‘hallo’. (Onderzoeksdagboek Zeno)

Twee Wolf Pack meisjes leggen uit wat persoonlijke aandacht betekent:

“Ron wil je leren kennen, zorgen als er iets is. Hij is zoals een tweede ouder. Hij geeft veel om ons” (Le. en Am., 16 en 15 jaar)

- **Aanvaarding** – Eén van de meisjes geeft aan dat de coaches “aanvaarden hoe iemand is” en een ander meisje is blij dat er bij Wolf Pack niet aan “judgen” wordt gedaan. Maar aanvaarding betekent ook ruimte maken voor de leefwereld van kinderen op het gebied van religieuze beleving zoals blijkt uit deze passage uit het onderzoeksdagboek:

Na het vrij spel roept Ron de groep jongens bijeen voor het eerste kringgesprek. Ron vraagt aan de moslimjongeren in de groep hoe de ramadan verloopt. “Goed”, zegt de ene, “ik heb energie”, zegt de andere. Later vertelt hij me: “Op school is het vaak van ‘je moet NU eten!’”. Hij vindt dat sommige scholen te weinig rekening houden met dat leefwereldaspect van de kinderen. (Onderzoeksdagboek Zeno)

- **Humor en positiviteit** – Ron is de hoofdcoach en vele kinderen verwijzen naar hem als “een grappig persoon” en zeggen dat hij “altijd grapjes maakt”.
- **Aanmoediging** – De kinderen vermelden vaak dat de coach hen aanmoedigt (“wow, nice move!”) of dat ze elkaar aanmoedigen. Er wordt ook veel aan ‘touching’ gedaan – elkaar even fysiek aantikken via *high fives* bijvoorbeeld. Dat de kinderen elkaar vaak aanmoedigen, leren we uit tijdens een trainingspauze:

Er wordt even pauze genomen om te drinken. Enkele jongeren doen hun shirt uit omdat het warm is vandaag. Ron begeeft zich even op het court en neemt een paar shots. Ze gaan er vlotjes in. Ik zoek hem op om even bij te praten en Ron past me spontaan de bal. Ik neem een shot. Hij geef me wat advies. Terwijl ik klaarsta voor mijn tweede shot komen de jongens in groepjes weer naar het court. Ze zien me klaarstaan voor mijn shot en ze beginnen me spontaan aan te moedigen: “Zeno, Zeno, Zeno, Zeno!”. Ik neem het shot... ik scoor, en wijs naar de jongens als bedanking voor hun aanmoedigen. Ik vond het hartverwarmend op die manier aangemoedigd te worden. (Onderzoeksdagboek Zeno)

- **Liefde en genegenheid** – Ron onderstreepte in het begin al het belang van liefde voor de kinderen. Hij zegt me tijdens een babbel dat veel van de kinderen gewoonweg nood hebben aan liefde en genegenheid. Dat vinden we ook terug in het antwoord van Ol.:

“Ron is lief, hij helpt iedereen, geeft veel aandacht ... Hij geeft een vuistje, high five, het is een blije mens, de gehele namiddag. Hij is blij wanneer je komt.” (Ol., 11 jaar)

- **Luisteren** – Enkele kinderen en jongeren gaven zelf aan dat luisteren belangrijk voor hen is. Zo getuigt Ch.:

“Ron is open, hij helpt mij, hij luistert, je kan uw mening uiten ... Ik had dat vanaf het begin al dat ik me veilig voelde. Ik ken hem al lang en hij kent mijn hele familie, mijn broers ... Je kan over alles praten. Ik voel mij veilig bij hem en daarom ben ik open bij Ron.” (Ch., 13 jaar)

Ook Anke van het bestuursorgaan geeft aan dat de kinderen *“gehoord willen worden door Ron”*. Ron laat op een van de trainingen weten dat je *“door te luisteren naar de kinderen veel kan leren”*.

- *Streng (maar rechtvaardig)* – Indien nodig kan de coach ook streng zijn. Dat merkten we tijdens een van de observaties en een van de meisjes vermeldde dit ook tijdens een interview:

De training wordt afgesloten met een tweede kringgesprek. De jongens zijn vrij om zaken te delen met de groep ... Ron maakt een opmerking over twee jongens die tijdens de training met water gingen spelen, hij zegt: “spelen mag, maar hier spelen we basketbal”. Op een rustige manier vraagt hij hen: “begrijpen jullie wat ik wil zeggen?” en “zijn jullie het eens met mijn standpunt?”. Hij laat ruimte voor een reactie. Ze knikken braafjes. (Onderzoeksdagboek Zeno)

“Met coach Sylvie hebben we nu een betere band. In het begin liep dat wat moeilijker maar nu zijn we serieuzer. Op het veld is ze streng maar naast het veld is ze tof. Je kan er altijd terecht: over thuis, over school, wanneer nodig...” (Le., meisje, 16 jaar)

- *Aandacht voor zorgnoden* – Bij de Wolf Pack besteden de coaches veel aandacht aan het welzijn van de kinderen en jongeren. Door kinderen persoonlijke aandacht te geven en hen te luisteren, vangen de coaches vaak signalen op van specifieke zorgnoden. Die zorgnoden zijn, zoals reeds gezegd, divers: van het niet kunnen betalen van basketbalschoenen, tot een moeilijke thuissituatie, of spanningen met de leerkracht(en) op school. Daarom maakt Ron elk jaar tijd vrij om op huisbezoek te gaan bij de kinderen en bij te praten met de ouders. Lid van het bestuursorgaan Anke vertelt hoe Ron signalen probeert op te vangen:

“Hij kijkt altijd: wat gaat goed? Wat gaat minder goed?” (Anke, bestuursorgaan)

Zorgnoden zien wordt ook door An. aangegeven:

“Je kan steeds terecht bij coach Ron en Sylvie als er iets is ... Ik had vaak thuis problemen. Hier kan ik erover praten. Ron ziet dat ... tegenover een leerkracht zegt het op een andere manier... Met Ron heb ik een andere band. Hechter. Ik kan er altijd terecht.”
(An., 16 jaar)

Tijdens een trainingsobservatie konden we vaststellen hoe coach Ron ervoor zorgt dat hij dergelijke signalen oppikt en hoe hij die een plek geeft in het hier en nu:

Ron onthaalt de meisjes aan de schoolpoort. Hij begroet hen en deelt ‘fist bumps’ uit. De meisjes zetten zich naast het court op enkele bankjes en nemen hun tijd om zich om te kleden. Ron doet met een paar spelers een babbeltje. Dat gebeurt heel spontaan. Twee meisjes worstelen met een situatie die de nodige aandacht vraagt ... Ron neemt voor de training de tijd om met beide meisjes even apart te praten. Tijdens de training polst Ron regelmatig hoe het gaat met Es.. Zij lijkt af en toe gedemotiveerd af te haken. Ron geeft het meisje de ruimte om zich even minder goed te voelen en forceert haar niet om mee te doen aan de training. (Onderzoeksdagboek Zeno)

Tijdens het tweede kringgesprek van diezelfde training komt Ron even terug op de kwestie. Een passage uit het onderzoeksdagboek:

Vandaag is er minder ‘animo’ in de groep. De situatie van de twee meisjes lijkt een beetje op de sfeer en de trainingsmotivatie in te werken ... Ron neemt op het einde van het gesprek het woord: “Als jullie voelen dat er geen ‘energie’ is, wat kan je dan doen...?”. “Je kan ook altijd aan mij vragen of ik kan helpen...”. Dan pikt hij in op de situaties van de twee meisjes: “We kunnen altijd ruimte maken om daarover te praten. Daarvoor zijn we hier ook. Als iemand zich niet goed voelt.” (Onderzoeksdagboek Zeno)

Tot slot vroegen we aan Ron, langs onze neuzen weg, of buitenstaanders soms vinden dat de Wolf Pack soft of naïef is. Daarop antwoordt Ron het volgende:

Er is geen reden om hard te zijn. Je kan wel direct zijn, eerlijk zijn – dat is trouwens ook hard in bepaalde gevallen... Er mogen emoties zijn. Maar het is beter om bijvoorbeeld te vragen “waarom ben je boos?”. Dan zet je in op communicatie. Je helpt kinderen om te leren praten ... De sport verbiedt vaak veel. “Je mag dit niet!”, “je mag dat niet!”, wat ervoor zorgt dat veel kinderen verdrietig zijn.

- *De ene coach is de andere niet* – Op basis van de observaties en de gesprekken met de kinderen en jongeren stelden we vast dat elke coach op een iets andere manier in relatie met hen gaat en staat. Dat heeft te maken met de persoonlijke stijl van de coach, maar ook met de duur en de aard van de relatie tussen de coach en het kind (en de familie), met zijn/haar maturiteit, en met de openheid die de coach toont tegenover de kinderen en jongeren.

Wat de duur en aard van de relatie betreft, laat Ch. ons bijvoorbeeld weten dat ze op basis van de jarenlange ondersteunende relatie tussen coach Ron en haar broers en familie eerder bij Ron langsgaat:

“Sylvie is een goede coach. Ze wil het beste voor ons. Ze traint hard. Maar je kan er ook terecht voor persoonlijke dingen. Bij Ron ook. Maar ik ga het meeste bij Ron voor persoonlijke dingen. Ook omdat hij mijn broers kent ...” (Ch., 13 jaar)

Daarnaast wezen enkele jongeren ook op vertrouwen, maturiteit en openheid:

“Ik ga zelf wel sneller naar coach Ron omdat ik hem lang ken ... Dat heeft met vertrouwen te maken. Ron wil je leren kennen, zorgen als er iets is. Hij is zoals een tweede ouder. Hij geeft veel om ons.” (Da, meisje, 16 jaar)

Zeno: Hoe komt dat tot stand? Hoe doet hij dat dan?

“Ja... dat is vanaf we klein waren... toen wij problemen hadden of zo, heeft hij geholpen, tijd gemaakt voor ons. Hij is open, zo... niet judgen.”

Zeno: Hoe is Ron eigenlijk, als persoon?

“Open-minded, behulpzaam... Een soort psycholoog: je voelt je beter voelen na een gesprek. Bij coach Sylvie is dat anders. ... Het zou gemakkelijker zijn indien ze zelf meer open zou zijn.”

Die nood aan wederzijdse openheid blijft naar voren komen in de gesprekken met de jongeren. Ook de leeftijd lijkt een rol te spelen:

“Ron staat vaak klaar met antwoorden ... Sylvie is natuurlijk nog maar 21. Ze is meer gesloten. Het is niet dat ik er geen respect voor heb hé, ik heb niet dat gevoel, maar we weten weinig van haar. Er zijn wel momenten dat we hechter zijn, bijvoorbeeld met die IKEA-match.” (Es., 16 jaar)

8. Beleving en betekenisgeving door de kinderen en jongeren

We vroegen aan de kinderen en jongeren hoe zij Wolf Pack en de activiteiten beleven. De kinderen waren allemaal positief en enkele jongeren gaven aan dat ze het leuk vinden. Dat kinderen eigen keuzes kunnen maken, wordt ook geapprecieerd, zoals in deze passage uit het onderzoeksdagboek blijkt:

Ron vraagt of iemand iets wil delen in de kring. De jongens zijn vrij om iets te delen in de groep. Een jongen, Ma. steekt zijn hand op en vraagt het woord. Wanneer hij door Ron wordt aangesproken, zegt hij: "ik vond het leuk dat we zelf mochten kiezen wat we deden". (Onderzoeksdagboek Zeno)

Daarnaast polsten we naar de betekenis die Wolf Pack voor hen heeft. Enkele kinderen gaven aan dat Wolf Pack "veel" of "alles" voor hen betekende:

"Veel. Zonder Wolf Pack zou ik niet weten wat ik zou doen. Het is een groot deel in m'n leven. Ik hoop het in de toekomst te kunnen gebruiken. Bijvoorbeeld bij de U21 spelen en dan gescout worden." (Ka., 14 jaar)

Wolf Pack betekent veel voor mij. Ook voor mijn familie. Zonder de Wolf Pack zou ik geen basket doen. Ik ben er zelf mee gestart omdat mijn broers het ook deden." (Ch., meisje, 13 jaar)

"Alles." (Ol., 11 jaar)

Een andere jongen zei dat basketten bij de Wolf Pack een goede hobby was "tegen de verveling", zeker tijdens het voorbije coronajaar. Ook Ron gaf aan dat de kinderen blij waren dat in het seizoen 2020-2021 op z'n minst de trainingen konden doorgaan. Dat heeft hij op een aantal scholen moeten afdwingen.

9. Impact van de Wolf Pack op het leven van de kinderen en jongeren

Op het einde van het gesprek met de kinderen en jongeren vroegen we naar de impact van Wolf Pack op hun leven en hun ontwikkeling. Soms herformuleerden we de vraag en peilden we naar wat de kinderen via Wolf Pack hebben geleerd. Sommige jongeren vertelden spontaan over wat ze geleerd hadden. We geven hieronder het woord aan de kinderen en jongeren:

Zeno: Heeft de Wolf Pack een impact op jullie?

"Ik word behulpzaam, ik leer veel bij." (Ol., 11 jaar)

"Wat heb ik geleerd? ... Voor andere mensen zorgen, respect tonen, helpen... dat kan iets kleins zijn, luisteren, omgaan met verlies." (Ch., 13 jaar)

"Ja... (lachend:) Ik heb een leven gekregen! ... Ik heb mezelf ook beter leren kennen." (Am., 15 jaar)

“Ja. Voor mij dient basket als uitlaatklep. Dat ik niet aan thuis moet denken.” (Le., 16 jaar)

“... soms praten we. Ik heb leren praten.” (So, 16 jaar)

“Ik zou nooit anders met An. zijn omgegaan. Ik heb wel meer inzicht in een ander zijn standpunt gekregen ... Wolf Pack heeft mij doen openbloeien.” (Es., 16 jaar)

Een van de jongens zei dat hij veel op zichzelf had geleerd, nadat Ron hem “in het begin” enkele zaken leerde:

Zeno: Hoe gaan jullie met elkaar om?

“We tonen respect voor elkaar, tijdens training...” (Ka., 14 jaar)

Zeno: En respect tonen voor elkaar... is dat iets dat je dan zelf hebt leren doen? Of is het iets dat je leert van Ron?

“Van Ron in het begin toen ik nieuw was ... maar ik heb veel zelf geleerd, bijvoorbeeld spelletjes doen, samenwerken.”

We vroegen we ook aan Ron en de leden van het bestuursorgaan wat de impact van Wolf Pack is op de kinderen en alle andere betrokkenen. Dit vertelt Anke ons met betrekking tot de impact van het BSP:

“Vroeger focusten we met [de school] op kinderen die in de klas problemen vertoonden, gedragsproblemen hadden, geïsoleerd waren, enzovoort. Omwille van Wolf Pack zie je de kinderen op een andere manier bezig, bloeien ze open... het worden betere leerlingen.” (Anke, bestuursorgaan)

We vroegen hen ook of de betrokken BSP-scholen de ‘Wolf Packpedagogie’ overnemen:

Kris: Ron werkt ook binnen de scholen... zien jullie dan dat het schoolpersoneel, de leerkrachten, zijn manier van werken overnemen? Zien jullie een impact in de bredere schoolomgeving? Of blijft het bij Ron ‘hangen’?

“Ron legt de verantwoordelijkheid bij de leerkracht [value coaches] zelf. Hij gaat op een heel individuele manier met hen om. Hij brengt ook iets positiefs. Zeker in de winter, dat is voor veel leerkrachten een zware periode.” (Anke, bestuursorgaan)

Ondanks de impact van het BSP liggen er volgens Wim nog kansen om het BSP meer te integreren in de gehele schoolwerking:

“Het staat een beetje op zich. Het is jammer... bij ons is de hele school te weinig betrokken. In het begin kwamen de collega’s wel maar toen de sportleerkracht ermee stopte, was er veel minder aandacht. Maar voor de impact die het heeft, is er weinig interesse. De directeur is begaan maar... vorig jaar hebben we met Nick iets opgestart rond die normen en waarden. Bijvoorbeeld de week tegen pesten: met bandjes en ambassadeurs tegen pesten maar het is hier Nick die er tijd voor maakt, onder de

middag. De directeur zei “OK doe maar”, maar het is dus niet altijd evident. Nick is ook niet de klasleerkracht van sommige spelers.” (Wim, bestuursorgaan)

Tot slot, komen we graag terug op een quote van Wim (p.72) over de “impact op hun leven” en vullen deze quote verder aan:

“Toen een van onze jongeren op een negatieve manier betrokken was bij iets dat in het nieuws kwam... We hebben dat met het bestuur besproken, met leden besproken, met jongere besproken. Heel heftige feiten. Hij is tot inzicht gekomen en wat hij nu doet voor de club... heel positief. Dat wij zo met hem begaan waren, dat pakte hem. Dat is een impact op hun leven. Veel jongeren willen dan iets terugdoen ... Het gaat om kleine dingetjes, zoals scheidsrechter zijn ... Ze komen helpen als Ron het vraagt en geven zo door wat ze zelf geleerd hebben. Dat is tof. Het is één grote familie.”
(Wim, bestuursorgaan)

‘iets willen terugdoen’ komt ook naar voren in ons gesprek met Ron. Hij vermeldt dat de kinderen en jongeren ook taken en coaching opnemen. Dat doet hij bewust en stapsgewijs zodat de toekomstige vrijwilligers en coaches ook van de eigen werking kunnen komen. Zo helpen ze tijdens wedstrijden bijvoorbeeld met de klok bijhouden, het scoresysteem invullen of scheidsrechteren of worden ze voor de BSP-scholencampioenschap gevraagd als *junior value coach* (waarvoor ze een vrijwilligersvergoeding ontvangen). Er wordt stilaan ook gedacht aan een meer formeel ‘jeugdcomité’. Of dat iemand van de jongeren af en toe eens kan aansluiten op het bestuursorgaan. Zodat ze daar ook ervaringen in kunnen opdoen. Het is dan ook de ambitie, zegt lid van het bestuursorgaan Mark, om op lange termijn de club te laten dragen door de jongeren. Al is dit volgens hem geen evidentie en is het belangrijk om eerst een sterk kader rondom de club uit te bouwen.

Ron voegde er graag aan toe dat de impact pas op langere termijn zichtbaarder wordt. Wanneer kinderen van jongs af betrokken zijn binnen het BSP, kunnen doorstromen naar de club en ook daar jarenlang kunnen meedraaien, volgens de normen en waarden, heb je een veel diepgaandere impact volgens hem. Maar ook de impact op de leerkrachten, alle betrokken vrijwilligers, ouders, enzovoort mag volgens Ron niet vergeten en onderschat worden. In eerste instantie hun manier van kijken naar de kinderen en jongeren.

10. Geraadpleegde literatuur voor deze case study

Demos vzw (2021, 8 september). *Sociaal Sportief Platform*. <https://sociaalsportief.be/>.

Nols, Z. (2018). *Social change through sport for development: a critical pedagogical perspective*. Brussel: VUBPress.

Nols, Z. (2019). Sport voor jongeren in armoede. Naar een leefwereld-gerichte sociaal-sportieve praktijk. In: J. Coene, P. Raeymaeckers, B. Hubeau, S. Marchal, R. Remmen & A. Van Haarlem (red.). *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2019* (pp. 283-300). Leuven: Acco.

Smets, P. (2019). *Sociaal-sportieve praktijken. Beleidspraktijken van onderuit in het stedelijke sportlandschap*. Doctoraatsthesis. Brussel: VUBPress.

Vlaamse Regering (2019, 8 september). *Vlaams Regeerakkoord 2019-2024*. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/regeerakkoord-van-de-vlaamse-regering-2019-2024>.

Withaecx, S., Smets, P. & Haudenhuyse, R. (2019). Transitie en uitdagingen in het grootstedelijke sportlandschap: diversifiëring in het sociaal-sportieve verenigingsleven. In M.

Schrooten, R. Thys, P. Debruyne (red.). *Sociaal schaduwwerk. Over informele spelers in het welzijnslandschap* (pp. 121-133). Brussel: Politeia.

1. Circus Zonder Handen

[Circus Zonder Handen](#) (CZH) startte in 2004 als een feitelijke vereniging met twee circuslessen per week voor zo'n 30 deelnemers. Op 15 jaar tijd groeide dit initiatief uit tot een organisatie met 872 leden en wekelijks 41 lessen op 15 locaties. Daarbovenop bereikt Circus Zonder Handen nog eens 382 deelnemers met stages en kampen in de schoolvakanties. De wekelijkse lessen en de stages worden begeleid door 13 medewerkers en 50 vrijwilligers.

Circus Zonder Handen heeft een educatief aanbod en experimenteert daarnaast met sociale en artistieke projecten. Zo ontstonden projecten als Handlangers of BXL Composé: groeitrajecten waarbij jongeren vanaf 14 jaar intensief begeleid worden op artistiek, pedagogisch, technisch en sociaal vlak.

Circus Zonder Handen wordt structureel ondersteund door de Stad Brussel, de Vlaamse Gemeenschapscommissie en de Vlaamse Overheid. Het Vlaamse [Circusdecreet](#) uit 2019 erkent en subsidieert Circus Zonder Handen als circusatelier voor de periode van 2021 tot 2025.

2. Waarom Circus Zonder Handen?

Op zoek naar 'zorgende' praktijken in de vrije tijd zagen we potentieel in de vele circusateliers of circusscholen die ons land rijk is. We vertrokken van de veronderstelling dat het leren en beoefenen van verschillende circustechnieken vergt dat kinderen en jongeren elkaar helpen, ondersteunen en vertrouwen. Denk maar aan acrobatie, op een ton lopen, trapeze, evenwichtskunst... We waren dan ook benieuwd naar hoe zo'n circusschool kinderen en jongeren leert om deze 'zorgende' rol naar elkaar op te nemen en hoe ze een vertrouwensband tussen de kinderen creëert.

We schreven gericht circusscholen aan die inzetten op 'sociaal circus'. Onder deze noemer geven circusscholen lessen aan een brede waaier van groepen die in de samenleving uit de boot vallen omdat ze in armoede opgroeien, een handicap hebben, nog niet lang in ons land wonen, in de gevangenis zitten... We vroegen ons af of sociaal circus bijzondere aandacht schenkt aan 'zorg' en hoe de deelnemers dit beleven. Het Circuscentrum – steunpunt voor het circus in Vlaanderen – schuift op haar website [de vijf belangrijkste organisaties](#) naar voren op vlak van sociaal circus in Vlaanderen en met drie van deze organisaties namen we contact op: Woesh (Brugge), Cirkus in Beweging (Leuven) en Circus Zonder Handen (Brussel). We hadden reeds eerder persoonlijk contact met hen in het kader van eerdere projecten en meenden dat het in coronatijden gemakkelijker was om ingang te vinden in werkingen die reeds met ons bekend waren.

Zowel Woesh uit Brugge als Circus Zonder Handen waren meteen enthousiast om mee te werken aan ons onderzoek. In onderling overleg met alle partijen viel de keuze op Circus Zonder Handen. Circus Zonder Handen streeft namelijk in haar volledige werking een sociaal-inclusieve identiteit na. Daarnaast speelden ook een aantal praktisch-organisatorische redenen een rol zoals de bereikbaarheid en de beschikbaarheid van het aanbod.

3. Circus Zonder Handen als sociaal-inclusieve circusschool

Onder de noemer 'sociaal circus' zetten organisaties in heel wat landen en contexten circuslessen voor kinderen en jongeren die in zich in een maatschappelijk kwetsbare positie bevinden, geïnspireerd door de vele positieve effecten die aan circus worden toegeschreven (Hannes, K. & Uten, L. 2018). Het Circuscentrum maakt een onderscheid tussen twee types sociaal circus. *“Je kan voor een specifieke doelgroep werken of je kan inclusief te werk gaan. Als je een cursus inricht voor mensen met een visuele beperking of als je met al je materiaal in een moeilijke wijk met buurtkinderen aan de slag gaat, dan is dat doelgroepspecifiek. Inclusief werken wil zeggen dat de doelgroep wordt opgenomen in de reguliere, dagdagelijkse werking van de organisatie. De lessen staan open voor iedereen. Maar dan ook echt iedereen.”* (Hermans, B., 2014a)

Circus Zonder Handen profileert zich duidelijk als een sociaal-inclusieve circusschool. In de wekelijkse lessen en in de stages tijdens de vakantie, streeft de organisatie naar een mix van kansrijke en kansarme kinderen en van kinderen met en zonder beperking. Met effect, zo blijkt. Zo leeft 45% van de deelnemers in een financieel kwetsbaar gezin. Circus Zonder Handen hanteert hiertoe verschillende instrumenten:

- De organisatie biedt circuslessen aan in 15 verschillende wijken en in nauwe samenwerking met partnerorganisaties die verankerd zijn in die wijk. Samen met de partners zet ze ook een breed toeleidingsaanbod op in de verschillende wijkwerkingen. Ze organiseert initiaties en promomomenten op school, tijdens oudercontacten of bij jeugdwerkingen. Tijdens de coronacrisis leent Circus Zonder Handen ook circusmateriaal uit en schenkt de organisatie materiaal weg.

“Met corona hebben we een circusbib geopend waar deelnemers circusmateriaal konden ontlene tijdens de vakantie. En voor een aantal jongeren hebben we een ‘circus survival kit’ gemaakt en we zijn die gaan afgeven bij de kinderen thuis van wie we weten dat de circusbib te hoogdrempelig is.” (Ch., medewerker CZH)

- Circus Zonder Handen organiseert een outreachend aanbod op pleintjes en in parken om het andere aanbod te promoten. De organisatie ontwikkelde hiertoe een eigen mobiele urban parkourinstallatie.

“Na een tijdje, als er wat jongeren beginnen terug te komen, komt onze onthaalmedewerker langs om kinderen in te schrijven voor de wekelijkse lessen. Als de kinderen enthousiast zijn, proberen we de ouders te pakken te krijgen om hen te informeren.” (Ch., medewerker CZH)

- De organisatie hanteert een gedifferentieerde prijzenpolitiek op basis van het gezinsinkomen en houdt bewust plaatsen vrij voor kinderen uit kansarme gezinnen.

“We hanteren vier verschillende tarieven en we houden in elke les 30% tot 40% van de plaatsen vrij voor kinderen uit een kwetsbaar publiek. De kinderen van hoger opgeleide, witte, middenklasse-ouders schrijven zich natuurlijk allemaal vrij snel in. Dus dat betekent dat we vanaf september actief op zoek gaan – zelf en via partnerorganisaties – naar kinderen uit

de buurt die nood hebben aan buitenschoolse activiteiten. Zo zorgen we ervoor dat elke groep gemixt is. Punt. Dat is gewoon de basis.” (Ch., medewerker CZH)

- Gezinnen in een kwetsbare positie worden ook extra opgevolgd door de professionele medewerkers van de circusschool.

“Enkele collega’s volgen die gezinnen actief op, van het begin van het schooljaar tot op het einde, door belrondes te houden, door gesprekken te voeren,... Voor sommige mensen blijft het moeilijk om het inschrijvingsgeld te betalen. Dan proberen we daar afspraken over te maken. Als het gaat om een fysieke of verstandelijke beperking, dan doen we meerdere belrondes doorheen het jaar. Eerst verzamelen we informatie over hoe we met het kind moeten omgaan, welke informatie we mogen doorgeven aan de hoofdtrainer en de andere trainers, welke info we aan de andere kinderen mogen vertellen... In de opvolggesprekken bespreken we dan hoe de lessen verlopen, wat er goed gaat en wat niet... Ook als er toonmomenten zijn of als we de ouders willen betrekken, dan besteden we extra aandacht aan de gezinnen in een kwetsbare situatie. We bellen hen op voor de meedoe-les en vragen hun of ze zullen deelnemen, of als er een toonmoment aankomt, dringen we aan om te komen kijken.” (Ch., medewerker CZH)

- Circus zonder handen zet ook in op een diverse trainersgroep die herkenbaar is voor de deelnemers.

“(Dit) is essentieel om kinderen en jongeren zich thuis te laten voelen. Je verbonden voelen met iemand die je achtergrond begrijpt, die dezelfde taal spreekt, die eenzelfde interesse deelt, die hetzelfde levensmotto deelt,... spelen een rol in het zich veilig voelen in groep. Gezien de mix aan achtergronden in de lesgroepen, is een complementair team aan trainers noodzakelijk.” (Beleidsnota Circus Zonder Handen)

“We weten ook hoe belangrijk het is voor onze jongeren dat ze zich herkennen in hun trainers, dat ze zich met hen kunnen identificeren. In andere circusscholen zijn het vooral witte Vlamingen die les geven. Bij ons is dat niet zo. Dat is één van onze sterktes maar dat betekent ook extra inspanningen van onze kant om hen extra te begeleiden: training voor de trainers maar ook activiteiten die ervoor zorgen dat de trainers elkaar goed kennen en een goed team vormen. Want je mag dat toch niet onderschatten, als je mensen samen laat lesgeven, vanuit een verschillende achtergrond, een andere manier van communiceren,... dan moet je extra ondersteuning bieden.” (Lé, medewerker CZH)

Voor sommige van deze jongeren groeit de circusschool uit tot een tweede thuis of een familie.

“Sommige kinderen en jongeren hebben een moeilijke schoolcarrière en dreigen zelfs af te haken, terwijl ze bij ons eigenlijk zowel pedagogisch als artistiek een mooie ‘carrière’ aan het maken zijn. En die bijna van maandag tot zaterdag bij ons rond hangen. Voor hen zijn we echt een beetje ‘tweede thuis’? Dat hebben jongeren ons al vaak expliciet gezegd. Of ‘familie’, zo de ‘circusfamilie’, dat horen we ook vaak.” (Ch., medewerker CZH)

De mogelijkheid om door te groeien tot trainer, betekent voor sommige deelnemers dat ze hun betrokkenheid bij de circusschool kunnen behouden.

“Verschillende meisjes haken af als ze tiener worden: ze voelen zich misschien niet meer veilig om door een jongen aangeraakt te worden bij acro-porté of om een split te doen op de trapeze,.... Aan die leeftijd trainen jongens graag om straffe trucen te doen, zoals dubbele salto's, terwijl dit voor meisjes niet een waarde is die in hun kringen als belangrijk wordt beschouwd voor meisjes. Daarom proberen we ook vanuit CZH verschillende wegen aan te bieden om door te groeien en niet enkel te werken op technisch vlak of op creatie. We bieden jongeren ook de kans om te groeien als trainer, bijvoorbeeld, of in disciplines die minder kracht of techniciteit vergen.” (Lé., medewerker CZH)

- Ook worden de trainers extra ondersteund om te kunnen omgaan met de uitdagingen die een diverse groep kan stellen.

“We proberen te zorgen voor goede communicatielijnen tussen de trainers en de beroepskrachten, zodat niemand er alleen voor staat als er moeilijkheden opduiken. Als er een situatie opduikt waar de trainer even geen weg mee weet, dan kan die altijd terecht bij een collega of een vaste medewerker en samen volgen we dit dan verder op.” (Ch., medewerker CZH)

“We voorzien ook vrij veel trainers per groep, enerzijds omdat we coachingstrajecten aanbieden aan jongeren om zelf circustrainer te worden, maar dat heeft ook te maken met de groep zelf. We kunnen dan apart werken of praten met een kleiner groepje kinderen, als dat zou nodig zijn.” (Ch., medewerker CZH)

4. Het pedagogisch kader van Circus Zonder Handen

Het pedagogische kader van Circus Zonder Handen is gebaseerd op de pijlers van actieve kunsteducatie. Vanwege de diversiteit in het trainersteam vertaalde de circusschool het kader naar een aantal begrijpbare en toegankelijke kapstokken in de vorm van hashtags.

Centraal staat het fysiek, sociaal en mentaal welbevinden van de deelnemers en de trainers. Onder de hashtag *#I feel good* streeft Circus Zonder Handen ernaar dat alle betrokkenen zich goed voelen bij hen. Het gaat hier over lichamelijk gezond zijn en een gezonde levensstijl hanteren, maar ook over goed in je vel zitten en tevreden zijn met je leven.

“We vragen kinderen om geen snoepgoed of frisdank mee te brengen. En sommige trainers hebben al gesprekken gehad met ouders over overgewicht maar ook over eetstoornissen. We stimuleren kinderen en jongeren om te bewegen, maar we focussen vooral op: je moet je amuseren. Zoek vooral ook je eigen talent. Niet iedereen is super sportief, maar binnen circus kan je toch je ding vinden, want niet alles binnen circus is even motorisch.” (Ch., medewerker CZH)

De circusschool bereikt deelnemers vanaf 4 jaar tot 18 jaar en ouder. Naarmate de deelnemers ouder worden leggen de trainers andere accenten in hun lessen. Ze volgen hierin de ontwikkeling van de deelnemers. Met kleuters vanaf 4 jaar werken ze aan het vertrouwen in zichzelf, samen met de ouders en met de trainer (*#trust*). Vanaf 6 jaar draaien de lessen vooral rond plezier hebben en geprikkeld worden door verschillende technieken en spelvormen (*#fun*). Vanaf 8 kunnen kinderen al stevig doortraining en circustrucs leren en wil de circusschool bereiken dat kinderen trots zijn op zichzelf (*#proud*). Vanaf 12 jaar komen daar twee doelstellingen bij: enerzijds dat de jongeren technisch sterk groeien (*#madskills*) en anderzijds mensen samenbrengen en een sociaal netwerk uitbouwen (*#community*). Door deze opbouw te volgen, streeft Circus Zonder Handen naar een optimale ontwikkeling doorheen de jaren.

Om deze doelstellingen te bereiken, baseert CZH zich op de vier pijlers van actieve kunsteducatie: technische, cognitieve, emotionele en sociale creativiteit (De Braekeleer, 2001). Deze pijlers vertaalden ze in *#trainen*, *#denken*, *#voelen* en *#samenwerken*. De vier pijlers komen in elke activiteit aan bod: de trainers verwerken ze in elke les, in elk kamp en in elk jongerentraject. De trainers bouwen deze vier pijlers ook stapsgewijs op tijdens een lesjaar, kamp en jongerentraject. Zo volgen ze een jaarplanning met een focus per trimester. De trainers werken eerst aan een goede groepsdynamica voor een veilige leeromgeving. Vervolgens bouwen ze langzaam de technische skills op. Stap voor stap leren de deelnemers creatief te zijn met de circustechnieken en leren ze te tonen wat ze kunnen. Eerst tonen de jongeren hun circustrucjes in de veilige thuisomgeving in het kader van de Warmste Week. Later op het jaar stelen ze de show met hun individuele trucjes tijdens een toonles met familie. Ten slotte sluiten ze het lesjaar af met hun collectieve creaties tijdens het vierdaags circusfestival Circusdagen in jeugdtheater Bronks.

5. Onderzoeksmethodologie

Voor ons onderzoek zijn we welkom in de wekelijkse les van Lé. en Li. op vrijdagavond van 16u30 tot 18u. Lé. bouwde heel wat ervaring op als trainer bij verschillende circusscholen. In 2013 kwam ze terecht bij Circus Zonder Handen als freelancer. Ondertussen is ze volledig in dienst bij CZH en is ze lid van het pedagogische team. Li. is vrijwilliger bij Circus Zonder Handen. Ze volgt momenteel de [Formation Pédagogique](#) bij de Ecole de Cirque de Bruxelles.

In de les wordt een waaier aan circustechnieken aangeboden aan een groep van een tiental kinderen tussen 8 en 12 jaar. We kregen de kans tot participerende observatie in vier lessen tussen eind maart en eind mei 2021. De coronacrisis en de bijhorende maatregelen hebben een duidelijke impact op deze wekelijkse lessen. *“Door corona kregen we te maken met voortdurende veranderingen, met quarantainemaatregelen... Hierdoor zit de dynamiek in onze lesgroepen nog niet waar die normaal gezien zou zitten en blijven we op die groepsdynamica inzetten.”* De kinderen werken op dit moment van het jaar toe naar een voorstelling. Door corona wordt het toonmoment vervangen door een online circusspektakel dat eind mei live wordt gestreamd. De voorstelling van de kinderen wordt op voorhand opgenomen. We observeren de groep in de aanloop naar deze [opname](#).

Voor deze observaties namen we een interview af met 2 pedagogisch medewerkers van de circusschool. In de marge van de lessen namen we korte interviews af bij 6 kinderen over hun beleving van de circuslessen en de plaats van ‘zorg’ in die beleving. De meeste kinderen zijn

Franstalig. Het interview verliep in hun moedertaal. De antwoorden vertaalden we naar het Nederlands. Bij twijfel over de exacte vertaling behouden we het originele antwoord, tussen haakjes. Na de observaties namen we nog een extra interview af met één van de lesgevers. We stelden een eerste versie van onze bevindingen voor aan de beide trainers. De citaten komen uit de interviews met de begeleiders, de passages in het **blauw** uit onze observaties.

6. De pedagogie in de praktijk

6.1 Een pittige groep

In de interviews vooraf maar ook in de beleidsnota van Circus Zonder Handen worden de groepen als ‘uitdagend’ of ‘pittig’ benoemd.

“We proberen een inclusieve werking uit te bouwen, dat betekent dat we heel veel verschillende soorten achtergronden bij elkaar brengen en dus ook heel veel verschillende problematieken in een les krijgen. Dat maakt de groepen vaak ook zo pittig. Wat je ziet als je bij ons in de circusles binnenstapt, is dat kinderen heel heftig zijn, heel veel energie hebben, niet altijd erg mooi gedrag naar elkaar toe stellen (duwen, aandacht trekken, niet luisteren,...). Het gaat vaak over kinderen die de diagnose ADHD hebben, die psychologische issues hebben, maar ook veel kinderen die thuis niet veel speelruimte hebben en die al hun energie kwijt moeten in de les. Ook merken we dat veel van onze deelnemers opgroeien in een andere ‘subcultuur’ waar andere ‘codes’ gelden, zoals een manier van spreken of straffen en belonen. Soms is dat wel een grote clash met de manier waarop onze trainers gewoon zijn om te werken. Da’s een beetje de ‘quartier-vibe’ zeg maar die er soms eens tussenkomt. Sommige jongeren lijken pas te luisteren als de trainer voldoende aansluit bij hun stijl.”
(Ch., medewerker CZH)

De groep van vrijdagavond lijkt geen uitzondering op bovenstaande schets, dat blijkt al uit de eerste les.

Als ik rond vier uur aankom, ontmoet ik Lé. en enkele andere medewerkers van de circusschool. We maken kennis en ik vertel nog eens over de bedoeling en het opzet van het onderzoek. Lé. geeft aan dat er verschillende kinderen zijn die wat ‘bijzondere aandacht’ vergen. Ze vraagt me of ik op voorhand gebrieft wil worden, maar ik stel voor dat ik het wat op mij zal laten afkomen.

Rond kwart na vier komen de eerste kinderen toe. De kinderen worden erg hartelijk en enthousiast ontvangen door Lé. en Li. Ze slaan een praatje met de kinderen en informeren hoe het met hen gaat, hoe school was... Zodra de kinderen er zijn, brengen ze meteen leven in de brouwerij. Ze lopen uitgelaten door de gang, praten luid, ze lopen binnen en terug buiten, de stoep op, doen de grote schooldeur open en dicht,... Ze brengen een zekere ‘onrust’ binnen en lijken meteen de grenzen op te zoeken van wat mag en kan. Zo is Li. met de fiets. Die heeft ze in de gang tegen de muur gezet. Eén van de kinderen is sterk aangetrokken door de fiets. En hoewel ik meen te horen dat Li. hem vraagt om de fiets met rust te laten, zit hij er toch aan te prutsen en probeert hij er een stukje mee te rijden in de

drukke en smalle gang. Li. vraagt de jongen na een tijdje duidelijker om de fiets aan te kant te zetten en belooft hem dat hij er na de les een stukje mee mag rijden.

Als iedereen er is, gaan we via een trappenhal naar de sporthal, enkele verdiepingen hoger. We doen onze jassen en schoenen uit en laten onze spullen achter op enkele banken aan de kant van de zaal en gaan in een kring zitten. Vandaag nemen 8 kinderen deel. Om de beurt stellen ze zich voor aan mij met hun naam en hun favoriete circustechniek. Het gesprek verloopt vrij gestructureerd en alle kinderen komen één voor één aan bod. Maar gedurende het kringgesprek komen verschillende kinderen wel herhaaldelijk tussen. Ze gooien er impulsief allerlei opmerkingen tussen. Ze reageren op wat andere kinderen zeggen, stellen vragen aan de begeleiders, introduceren een ander gespreksonderwerp... De begeleiders worden geregeld afgeleid.

Na de kennismaking slagen de trainers er met enige moeite in om het opstartspelletje uit te leggen. Na het spelletje gaan we terug in een kring zitten. De begeleiders proberen uit te leggen hoe de rest van de les zal verlopen. Het kringgesprek verloopt opnieuw vrij onrustig. Lé. en Li. worden herhaaldelijk onderbroken als ze hun uitleg willen doen. De begeleiders tolereren dit. Ze blijven rustig, maken zich niet boos en proberen de kinderen op een zachte en vriendelijke manier 'bij de les te houden'.

Tijdens de verschillende observaties en de gesprekken met de trainers, ontstaat er na verloop van tijd een meer genuanceerd beeld van de groep. De groep bestaat ongeveer fiftyfifty uit jongens en meisjes. De meisjes leggen tijdens de lessen meer zelfdiscipline aan de dag. Ze wachten hun beurt af en gaan aan de slag met de opdrachten en oefeningen die Lé. en Li. hen geven. Enkele van de jongens daarentegen zijn drukker, gaan meer hun eigen weg en lijken het moeilijker te hebben om zich aan de opdrachten en de structuur te houden. De jongens wekken de indruk dat ze - zowel individueel en als in groep - op sommige momenten volledig *buiten het bereik* zijn van de trainers. Het lijkt bijna onmogelijk om nog tot hen door te dringen. Ze glippen je tussen de vingers.

Li. wil een muziekje opletten. Ze verbindt haar gsm met de geluidsinstallatie, maar er komt geen geluid uit. Ab. is aan het oefenen op de ton, dicht bij de geluidsinstallatie. Als hij een paar trucjes heeft gevonden gaat hij Li. helpen bij de geluidsinstallatie. Hij prutst bruusk aan alle knoppen en schuift met alle schakelaars, maar er komt geen geluid uit. Li. geeft het op en gaat de andere kinderen verder helpen, maar Ab. blijft furieus proberen. Ik ben een beetje bezorgd dat hij de installatie zal stukmaken en probeer hem te overhalen om het los te laten en verder te oefenen op zijn trucs. Ik dring aan, maar Ab. laat niet los. Net als ik nog eens zeg dat het geen zin heeft, dat het niet werkt, komt er ineens geluid uit de boxen. Ab. is door het dolle heen en hij is erg fier dat hij de muziekinstallatie heeft gerepareerd.

Terwijl we onze schoenen terug aandoen en onze spullen nemen, beginnen sommige jongens elkaar weer uit te maken, te duwen en te trekken,... Ik probeer wat tussen te komen, maar vind het niet zo gemakkelijk om tot hen door te dringen. Na de les gaan we terug naar beneden langs verschillende verdiepingen. Het is de bedoeling dat de kinderen wachten op elkaar en op de trainers. Maar sommige jongens lopen voorop en lopen op de verschillende

verdiepingen binnen in allerlei gangen en lokalen van de school. We proberen hen herhaaldelijk terug bij de groep te betrekken, maar de jongens lijken volledig *out of control*.

Lé. vertelt me dat er inderdaad een aantal jongens zijn waar ze ‘bijzondere aandacht’ moet aan geven. Dit houdt in dat ze specifieke afspraken maakt met hen, maar ook dat ze eerder focust op het bekrachtigen van wat ze goed doen, dan op het corrigeren van wat ze verkeerd doen.

Eén van de kinderen wordt erg snel boos. Met hem heeft Lé. specifieke afspraken gemaakt over wat hij moet/mag doen als hij boos wordt. Hij mag dan weggaan uit de groep en hoeft pas terug te keren als het beter gaat. Wel mag hij niemand mee uit de groep ‘trekken’. Een andere jongen vergt heel veel aandacht. Lé. weet hoe dat komt (vanwege de situatie thuis) en vertelt dat ze hier met veel geduld en liefde mee om probeert te gaan door mild te zijn, door kansen te blijven geven en door te focussen op het positieve.

De circusschool kiest er expliciet voor in elke groep plaats te voorzien voor kinderen die het om allerlei redenen moeilijker hebben maar waakt er ook over dat ze de groep niet overstemmen.

“Het mixen van die groepen zit in ons DNA van bij het begin. Punt. Omgekeerd letten we er ook op dat het aandeel van kinderen die extra aandacht nodig hebben ook niet te groot wordt, want anders wordt het te zwaar voor de begeleiding. Een belangrijk deel van ons werk is de groepen evenwichtig samenstellen, zodat we zoveel mogelijk kwetsbaar publiek kunnen betrekken maar het toch haalbaar blijft voor de trainers. ‘Haalbaar’ betekent de communicatie op maat met het gezin, want da’s veel meer dan ‘ns een mailtje sturen. Daar kruipt veel meer tijd en werk in. Maar ‘haalbaar’ betekent ook de coaching van de trainers. Want voor een groep staan bij ons is niet hetzelfde als in een andere circusschool. Dat vergt echt heel veel coaching.” (Lé., medewerker CZH)

Het mixen van de groepen lijkt inderdaad een werkzame strategie. Sommige kinderen lijken door hun aanwezigheid een ‘milderend’ effect te hebben op de groep, omdat ze constructief meestappen in de aanpak van de trainers. Ik merk dat kinderen elkaar ook corrigeren.

Tijdens het kringgesprek zeggen een drietal jongens verschillende keren luid ‘allahoe akbar’ tegen elkaar op. Het lijkt alsof ze oefenen om de frase zo goed mogelijk te declameren. De begeleiders gaan er niet op in, maar verschillende kinderen reageren geërgerd. Eén van hen zegt dat hier wel circusles is en geen koranles.

De ‘stoere’ jongens krijgen dan weer de kans om uit te blinken, maar ook om andere kinderen te helpen. De groepssfeer lijkt ook goed te zitten. De kinderen verwelkomen elkaar enthousiast en uitgelaten, maken grapjes en staan hun ‘mannetje’ in de groep. Toch zijn er ook wrijvingen.

Aan de ene kant van de zaal oefenen vier jongens. Er lijken wat spanningen en wrijvingen tussen de jongens. Ze zitten in elkaars vaarwater, wisselen van oefencompagnon, lijken mekaar wat scheldwoorden en verwijten toe te slingeren. Omdat alles zo snel gaat, vaak in Frans en tussen neus en lippen, begrijp ik niet veel van wat er precies gebeurt tussen de jongens. Wel merkt één van de jongens plots op dat de aantekeningen die hij heeft gemaakt

op het blad helemaal zijn doorgekribbeld met een stift. Lé. wordt erbij gehaald en die vraagt aan de 'dader' om zich te verontschuldigen.

De trainers hanteren verschillende strategieën om met deze pittige situaties om te gaan:

- Lé. en Li. houden een gedetailleerde nabespreking van de wekelijkse lessen.

"Lé. heeft me echt geweldig gesteund. Elke week belden we op maandag om terug te kijken op de voorbije les en om de volgende les voor te bereiden. Dat gesprek had geen afgesproken tijdsduur. We belden tot alles was gezegd wat er moest gezegd worden, dat was super fijn." (Li., medewerker CZH)

- Ze proberen het gedrag van de kinderen te kaderen en te plaatsen. Ze kijken daarbij naar individuele kenmerken van de kinderen.

"Kinderen vertellen soms dingen in vertrouwen die wel in je kleren kruipen. Al is het ook wel goed dat kinderen mij in vertrouwen nemen, want zo begrijp ik soms ook beter waar hun gedrag tijdens de les vandaan komt." (Lé., medewerker CZH)

"Los van het feit dat sommige kinderen soms fel kunnen reageren, merk ik wel dat ze erg blij en dankbaar reageren op de les. Andere kinderen aan wie ik les geef, lijken dat allemaal als vanzelfsprekend te beschouwen. In onze groep is dat anders. Zo zijn er twee kinderen die ik na de les naar huis begeleidt. Zij wonen op een klein appartement, samen met een achttal broers en zussen. Als je die realiteit ziet, dan gaan je ogen wel open. Voor hen betekent de circusschool echt een kans om zich eens uit te leven. En als dat gepaard gaat met heel felle emoties, dan kan ik dat wel kaderen, ook al kan ik er op het moment zelf soms moeilijk mee om. Maar ik snap wel dat wij een uitlaatklep bieden voor wat kinderen thuis of op school allemaal meemaken en opstapelen en niet kunnen uiten. Daarom vind ik het zo belangrijk dat we ook deze kinderen proberen te bereiken, omwille van wat we voor hen betekenen. Begrijp me niet verkeerd, kinderen die het thuis goed hebben, verdienen het ook om naar de circusschool te komen. Ik wil gewoon dat alle kinderen de kans krijgen om naar een circusschool te gaan." (Li., medewerker CZH)

Ook structurele elementen in de les kunnen een rol spelen in het gedrag van de kinderen.

Lé. geeft aan dat sommige kinderen het moeilijker hadden vandaag omdat er structuur ontbrak. Ze moesten nu zelf meer invulling geven aan de les en dat zorgt voor onrust en spanning bij sommige kinderen.

- De trainers proberen zich waar mogelijk te focussen op het bekrachtigen van positief gedrag.

"Ik kan soms heel directief zijn: ik zeg wat ik niet goed vind en durf ook kinderen voor een paar minuten aan de kant te zetten. Daarna moet het kind sorry zeggen en aangeven dat het weet waarom het aan de kant moest. En achteraf spreken we heel lang over heel veel positieve dingen. Ik spendeer zo min mogelijk tijd aan negatieve dingen, da's bij mij super"

kort: “dat mag niet, jij gaat nu aan de kant” en dan snel de pagina omslaan en heel veel tijd besteden aan complimenten geven. Ook een strenge toon aanslaan of mijn stem verheffen probeer ik enkel kort, krachtig en duidelijk te doen. Ik haat lange gesprekken om problemen te bespreken, niemand is daar goed van. Je trekt teveel aan aandacht naar het negatieve.”
(Lé., medewerker CZH)

Tijdens de repetitie voor de slotact werken de meisjes constructief mee. De jongens gaan hun eigen weg en spelen liever dan na te denken over of te oefenen voor hun act. Ze halen materiaal zoals basketballen, jongleerballen, ballonnen,... De jongens bevinden zich achter de rug van Lé. en Li. die zich toeleggen op de act van de meisjes. Ondertussen lijken de jongens steeds meer de grenzen op te zoeken van wat er mag. Li. draait zich af en toe om en wil recht staan om de jongens te corrigeren. Maar Lé. maant haar aan om de jongens te laten doen. Ze zegt dat ze de jongens straks zal vragen om hun coolste truc te tonen. Dat zal wel werken, geeft Lé. aan. Als het zover is, zullen ze hun truc wel doen. Li. zet zich terug naast haar en richt haar aandacht terug op de meisjes.

Na een tijdje sturen Lé. en Li. de meisjes naar een andere plek in de zaal om verder te oefenen op hun act. Ze roepen de jongens bij hen en Lé. zegt: *“Oké, jongens, ik wil zien wat jullie hebben.”* Ze vraagt hen om hun coolste truc te doen voor de camera. Lé. filmt met haar gsm en de jongens doen door en naast elkaar stoer voor de camera. Ze proberen een trucje te doen. Lé. moedigt de jongens enthousiast aan door allerlei voorstellen te roepen: *“Wie kan er springen?” “Wie kan er...”* Ze reageert enthousiast als de jongens de truc kunnen. Ha. bedenkt als truc dat hij kan stappen terwijl hij zijn stelten vasthoudt. Lé. moedigt hem enthousiast aan. Sa. neemt de truc over maar Lé. wijst hem erop dat het Ha.’s truc is en dat hij zelf ook iets moet vinden. Verschillende jongens klimmen met hun stelten aan op het klimrek. Lé. zegt daarop: *“Jongens, moet dat mee in de film, want dat kan, hé.”* De jongens willen op het klimrek klimmen, en Ha. duwt één van de kinderen op z’n weg naar het klimrek aan de kant. Lé. corrigeert hem meteen.

- Ze proberen de kinderen zeker voldoende uitdaging te bieden.

“Wat ik ook goed vind aan Lé. is dat ze kinderen echt uitdaagt. Ik zou al sneller tevreden zijn vanuit mijn zachtheid. Terwijl Lé. soms een truc geeft die misschien zelfs te moeilijk is, om hen bij de les te houden. Dat is anders dan de oefenlessen die ik moet geven bij mij op school. Die bouwen we echt stapje voor stapje op en de kinderen daar gaan daar braaf in mee. Die zeggen niet dat iets te gemakkelijk is. Bij Circus Zonder Handen doen kinderen niet mee als ze het niet uitdagend vinden. Dus bij hen mag je echt al eens een stapje overslaan.”
(Li., medewerker CZH)

- De trainers staren zich niet blind op het concrete gedrag en verleggen de horizon naar de verdere ontwikkeling van de kinderen. Uit hun ervaring weten ze dat het doorgaans wel goed komt.

“Ik heb drie jaar met dezelfde groep gewerkt. Het eerste jaar ging ik na elke les wenend naar huis. Dat was echt een supermoeilijke groep. Gelukkig kon ik toen bij een collega terecht. Het tweede jaar kwam ik nog bij één op de twee lessen thuis met hoofdpijn en met de handen in

het haar en het derde jaar verliep zo zalig dat ik echt hartzeer had om de groep achter te laten bij iemand anders. Ondertussen hadden we zo'n goede band opgebouwd. Het bleven dezelfde kinderen, maar op den duur hadden de kinderen goed door wat ze wel en niet konden en waar de grenzen lagen. Ze trinden keihard en zorgden goed voor elkaar. Ik hield vol, door de steun van de collega's, maar ook omdat er dan toch in de les kleine dingen gebeuren die echt zo schoon zijn... En na een tijd bouw je wel een hechte band op met de kinderen. Ik heb in veel circusscholen les gegeven, maar ik heb nooit zo'n straffe banden opgebouwd als met die megakadees van in Brussel. Ze vragen veel, maar ze hebben ook heel veel nodig. En ze geven massa's terug. Ik voel dat ik een verschil maak bij Zonder Handen. Dat voelde ik veel minder bij andere circusscholen. Daar was ik trainer X of Y en dat maakte niet zoveel uit."

(Lé., medewerker CZH)

"Je ziet wel dat sommigen die als kind echt onhandelbaar waren en die bijna wekelijks ter sprake kwamen op het pedagogische team, ondertussen zijn uitgegroeid tot superzalige trainers. Als ze langer blijven, dan zie je echt een groot verschil." (Lé., medewerker CZH)

- De trainers kennen na een tijd ook hun kinderen goed en proberen het gedrag te voorkomen.

"Ook weet ik uit ervaring steeds beter wat er werkt en niet werkt en waarom de kinderen soms op hun manier reageren. Ik herinner me nog een soort blad-steen-schaarspel. Maar de kinderen ervoeren dit spel als onrechtvaardig omdat winst en verlies volledig afhangen van het toeval. Je kan eigenlijk niets doen om niet te verliezen. Die kinderen worden al zo vaak onrechtvaardig behandeld in hun leven, ze voelen zich zo al machteloos, dat het erg belangrijk is dat ze dat in de circusles niet voelen. Toeval speelt al zo'n grote rol in hun leven dat je ze in de circusles best controle geeft over winst en verlies. Laat de circusles een veilige plek zijn, waarvan ze op voorhand weten: 'als ik het goed doe, dan zal het goed zijn. Hier zal mij niets gebeuren'. En ga daar niet licht over." (Lé., medewerker CZH)

6.2 Zorgzame begeleidershouding

In de begeleidershouding merken we verschillende elementen op die we als 'zorgend' kunnen omschrijven.

- Zowel Lé. als Li. tonen een grote betrokkenheid bij kinderen. Ze onthalen de kinderen erg warm en enthousiast en tonen meteen interesse voor hun verhalen en belevenissen. Ook als kinderen te laat binnenkomen, worden ze warm verwelkomd. De materialen klaarzetten voor de lessen neemt vrij weinig tijd in beslag en de trainers lijken hun voorbereiding en opdrachten goed te beheersen. Ik heb alvast niet gemerkt dat ze hun voorbereiding moesten raadplegen of hierrond onderling moesten overleggen. Ze zijn met hun volle aandacht bij de kinderen. Ook tijdens hun wekelijkse nabespreking, overleggen ze over het welbevinden van de verschillende kinderen.

Als Li. de stelten van Ma. aanspant, spreekt ze haar aan met 'de koningin van de stelten' (in het Frans klinkt dat: 'la reine des échasses'). Ma. glimlacht verlegen en lijkt het compliment in ontvangst te nemen.

De interesse van de begeleiders in de kinderen lijkt een wederkerige interesse uit te lokken. Zo is trainer Lé. hoogzwanger. Bij het begin van de les stellen de kinderen honderduit vragen aan Lé. over haar zwangerschap.

- Vanuit die aandacht en toewijding nemen de trainers een sensitief-responsieve houding aan.

Terwijl we in de kring zitten, komen Mo. en zijn oudere zus Do. binnen. Ze zijn te laat. *“Ja, maar ik was jarig”,* zegt Mo. al lachend, *“nee, grapje, maar mijn zus wel”*. De opmerking gaat een beetje verloren in het gewoel, maar Li. pikt het wel op. Ze vraagt aan Do. of het inderdaad haar verjaardag is. Do. bevestigt dit en vraagt verbaasd aan Li. hoe ze dat weet.

Tijdens de eerste scène van de slotact moeten Sa. en Ha. zich laten vallen. Op regieaanwijzingen van Lé. laat Sa. zich vol overgave vallen. Ha. wil zich niet laten vallen. Dat doet pijn, zegt hij. Lé. stelt voor dat hij zich op de mat laat vallen. Ha. gaat akkoord en laat zich vallen op de mat. Maar na een tijdje oefent hij toch eens om zich te laten vallen op de grond en na enkele keren geeft hij aan dat hij de mat toch niet nodig heeft. Ook Ha. laat zich vol overgave vallen op de grond.

- De trainers proberen een zekere openheid en tolerantie aan de dag te leggen voor het gedrag van de kinderen.

“Voor mij is de circusschool een plek die voor de kinderen anders moet aanvoelen dan een ‘schoolse’ context met straffen en boze juffen. Ik wil hen op een andere manier benaderen dan ze gewoon zijn en hen tonen dat ze zichzelf mogen zijn, dat ze mogen boos zijn, zolang ze anderen geen pijn doen of dingen stuk maken. Ze hoeven niet netjes in de kring te zitten als ze de groep niet storen, bijvoorbeeld.” (Li., medewerker CZH)

- Toch zoeken ze ook naar authentieke en werkzame manieren om grenzen aan te geven en te bewaken. Hierin zien we ook verschillen tussen trainers.

“Maar waar trek je dan de grens? Je moet nog steeds een bepaald kader hebben waarbinnen ze moeten functioneren. Sommige kinderen hebben echt nood aan duidelijke regels. En ik wil ook niet over me heen laten lopen. In het begin van het jaar was Lé. verschillende keren afwezig en misschien hebben we het wel gemist dat zij van meet af aan een duidelijk kader kon installeren. Daarin zitten regels die in principe gelden voor iedereen, maar ook een aanpak op maat van het individu als dat nodig is.” (Li., medewerker CZH)

“Ik vind dat Lé. erg goed les geeft. En misschien is duidelijk nee zeggen of je stem verheffen de enige manier om tot sommige kinderen door te dringen, want soms zijn ze echt onvatbaar. Toch doe ik het liever anders, want zo ben ik niet. En kinderen hebben ook door dat je niet echt bent. Dus ik moet op zoek naar andere manieren om grenzen aan te geven. Ik zou spontaan ook veel meer dan Lé. het gesprek aangaan met een kind over waarom het boos is of zo. Al snap ik ook Lé.’s standpunt dat dit niet altijd nut heeft en dat het ook niet altijd fijn is

voor de kinderen om daar te lang bij stil te staan. Sommige kinderen zijn ook niet zo'n praters of je kan echt moeilijk tot hen doordringen." (Li., medewerker CZH)

- De trainers proberen zoveel mogelijk voorspelbaarheid en structuur aan te brengen. Ze vertellen precies wat ze in de les zullen doen, maar ook wat er in de komende lessen op het programma staat. Ze herhalen geregeld welke lessen wel en niet zullen doorgaan en wat er tijdens die lessen zal gebeuren.
- De trainers geven de deelnemers zoveel mogelijk keuze, controle en (mede)-eigenaarschap. Dat schuilt soms in kleine dingen, maar ook in grotere beslissingen. De trainers blijven wel betrokken. Ze ondersteunen de kinderen om eigenaarschap op te nemen en stimuleren hen om hun grenzen te blijven verleggen.

Lé. en Li. stellen voor om te zingen voor Do.'s verjaardag. Do. mag zelf kiezen: in het Frans of in het Engels. Sommige kinderen willen de keuze in Do.'s plaats maken, maar Lé. en Li. waken erover dat Do. zelf mag kiezen. Na even nadenken, kiest ze voor Engels.

Ha. en Sa. zijn muziek aan het kiezen. *"Is dit muziek waar je thuis ook naar luistert of is dit meer iets van de jongens"* vraagt Li. aan Ma. terwijl ze de riemen van haar stelten aanspant. Ma. geeft precies aan van niet. *"Ha. en Sa. zijn muziek aan het kiezen voor de slotact"* zegt Li. *"en het is belangrijk dat jij de muziek ook goed vindt."* Net op dat moment leggen Ha. en Sa. een bekend liedje op. Ma. knikt mee met haar hoofd op de maat van de muziek en Li. herkent het liedje ook. *"Da's precies wel een goed liedje"*, zegt Li. en Ma. knikt voorzichtig.

Tijdens de voorbereiding van de verschillende actjes, vragen Li. en Lé de kinderen om de trucs die ze kennen of die ze uitvinden op een blad te noteren. Zo staan de kinderen er bewust bij stil en krijgen ze ook een overzicht van de trucs die ze beheersen.

Lé. vertelt de kinderen dat de cameraman haar al heeft gevraagd naar het decor voor de slotact. Lé. vraagt aan de kinderen of ze liever een sobere achtergrond hebben – bestaande uit zwarte of blauwe matten – of liever een gekleurde achtergrond. Sommige kinderen willen een sobere achtergrond, andere een gekleurde. Lé. stelt voor om voor een sobere achtergrond te kiezen, maar vraagt aan de kinderen om een fel gekleurde trui of T-shirt aan te trekken voor de opname.

Bij de act zelf stellen Lé. en Li. enkel de eerste scène zelf voor. De rest van de voorstelling wordt door de kinderen zelf vormgegeven, met coaching en ondersteuning van de trainers. De meisjes hebben het idee om een soort modeshow te doen. Ze mogen zelf invullen hoe ze dat aanpakken. Lé. en Li. blijven in overleg met hen, geven tips en doen voorstellen. Ze stimuleren hen om expressief te durven spelen voor de camera en om de show te stelen en zich te 'tonen'. Ze moedigen hen aan om hierin echt hun grenzen te verleggen en zich van hun meest expressieve kant te laten zien.

- De trainers waken over de fysieke veiligheid van de kinderen. Ze controleren bijvoorbeeld of de stelten voldoende stevig zijn aangespannen en ze leren de kinderen op een veilige manier te

vallen als ze stelten aan hebben. De trainers bewaken ook kordaat en consequent de psychische veiligheid en het veilige leerklimaat. Ze kijken streng toe op de opmerkingen en het gedrag van de deelnemers tegenover elkaar. Ze lijken daarbij een democratische opvoedingsstijl te hanteren, waarbij ze regels stellen en tegelijkertijd oog hebben voor de noden van de deelnemers.

Lé. vertelt dat een meisje wat snorhaartjes begint te krijgen op haar bovenlip. Een jongen had haar daarover zwaar aangepakt en het meisje was echt gekwetst. Lé. heeft toen aan die jongen gezegd dat hij het allermooiste compliment moest zoeken voor haar dat hij kon vinden, om het weer goed te maken.

“De jongeren hebben heel veel respect voor jou, vanaf het moment dat je dat respect verdient. En je verdient net respect door de lat hoog te leggen voor hen, door hoge verwachtingen te koesteren. En dan voelt zo’n groep dat ik hen vertrouw en dat ik weet dat ze megaveel kunnen. Hoe hoger mijn verwachtingen, hoe meer ik zeg: ik geloof in elk van jullie en ik weet diep in mijn hart dat jullie dit allemaal megagood kunnen. En ik weet dat jullie mij heel hard gaan verrassen tegen het einde van het jaar.” (Lé., medewerker CZH)

“Zo krijg je ook respect, door duidelijk en consequent te zijn, maar ook door geen onrechtvaardigheid te installeren of te tolereren. Want daar zijn de kinderen supergevoelig voor. En dan gaat het voor mij zowel over de manier waarop de trainer hen behandelt als over de manier waarop de kinderen elkaar behandelen. Ik ben superstreng als een kind een ander kind uitlacht, want dat creëert ook voor de rest een onveilige sfeer en daar ga ik niet licht over. Maar als de grenzen goed zitten en de kinderen zich goed voelen, dan kan je zoveel met hen doen.” (Lé., medewerker CZH)

- De trainers geven de kinderen complimenten en moedigen hen aan. De kinderen lijken ook waardering te halen uit de rollen of taken die de trainers hen geven.

Lé. legt de eerste scène van de slotact uit. Ha. en Sa. vertrekken elk aan een kant, stappen op de stelten naar elkaar toe, begroeten elkaar (ze mogen zelf kiezen hoe) en laten zich vervolgens vallen. Ze leggen zich uitgestrekt op de grond, in het verlengde van elkaar. Dan vertrekt er om de beurt van weerszijden een trein van kinderen met Ma. op kop aan de ene kant en Mou. aan de andere kant. Ze lopen op stelten over de twee jongens op de grond en nemen plaats aan de andere kant. Ma. vraagt verwonderd (en trots?) aan Lé.: *“Dus ik leid de trein?”* en Ha. vraagt: *“Dus, Sa. en ik zijn de hoofdrollen?”*

- Ten slotte waken de trainers erover om alle kinderen bij de groep te blijven betrekken.

Lé. roept de kinderen samen in de kring. Ze overloopt nog eens wat er volgende week zal gebeuren, welke scènes ze doen en in welke volgorde. Ze eindigt met alle handen in elkaar te leggen in het midden van de cirkel en ze samen in de lucht te zwieren met een kreet. Ha. zit tijdens die afsluiter niet mee in de kring. Hij wordt uitgenodigd om mee af te ronden in de kring. Na even aarzelen, sluit hij toch aan, en alle kinderen gooien samen nog eens de arm in de lucht als afsluiter van de les, Ha. doet ook mee.

5.3 Deelnemers vormen een groep die kan samenwerken

De trainers bewaken niet alleen de interactie tussen de kinderen, ze zetten er ook doelgericht op in dat de deelnemers, stap voor stap, gericht leren om elkaar te appreciëren en elkaars rol en talenten te zien. Die aandacht voor zorg voor elkaar maakt deel uit van een bredere aandacht voor de groepsdynamiek tussen de kinderen.

“Mijn aandacht voor die soft skills is er gekomen na een training over de [cross-over tussen circus en ervaringsleren](#)². Het komt erop neer dat de trainer eerder een facilitator is voor de groep, die dan zelf de dynamiek in handen neemt. De groep leert onderling te communiceren in plaats van enkel een communicatie tussen de trainer en de groep. Die vorming was echt een mijlpaal in mijn ontwikkeling. Maar het is wel een theorie om te werken met groepen van volwassenen. Het heeft me echt wat tijd gekost om uit te zoeken hoe ik dit op niveau van kinderen kon toepassen.” (Lé., medewerker CZH)

“Een volwassene kan zijn gedachten en gevoelens veel beter verwoorden dan een kind. In mijn les is het meestal de eerste keer dat kinderen de vraag krijgen om elkaar een compliment te geven en dan hebben ze de woorden nog niet om iets positiefs te zeggen over iemand anders. Behalve zeggen: je bent leuk of je bent mijn vriend. Dat is wel fijn op zich, maar daar zit niet zoveel nuance in. Je kan dat wel bijsturen. Na een tijdje is het dan fijn om te zien dat, hoe mooier en oprechter de complimenten zijn, hoe sterker ook de band wordt tussen de kinderen en hoe sterker de groep. En dan zie je ook de rest veel beter gaan: er is veel minder ruzie en zo, omdat ze een stevige band hebben.” (Lé., medewerker CZH)

“Kinderen zijn ook veel directer. Als ze iets niet leuk vinden, geven ze al snel een mep of een duw. Zoiets doen volwassenen niet, hé. Voor de rest maken kinderen groepsdynamisch wel dezelfde fases door als volwassenen en ook als begeleider loopt het proces vrij parallel van hoe je kleine deelgroepjes smeedt tot één geheel.” (Lé., medewerker CZH)

De trainers hechten evenveel belang aan die ‘soft skills’ als aan de technische circusvaardigheden.

“Als ik mijn doelstellingen bepaal voor een jaar, dan werk ik zowel op de ‘hard skills’ als op de ‘soft skills’. Ik oefen op technische vaardigheden (jongleren, op hun handen staan,...) maar ik wil ook dat ze grote stappen vooruit zetten op vlak van communicatie met elkaar, vertrouwen in zichzelf, reflecteren op zichzelf en op hun plek in de groep ... En ook op dat vlak leg ik mijlpalen/ijkpunten vast om te kunnen evalueren. De evolutie die groep doormaakt op vlak van soft skills is evenzeer een aandachtspunt, naast de evolutie die ze doormaken op vlak van techniek of kracht. Da’s evenzeer een constant gespreksonderwerp tussen de trainers. We verwachten daarbij geen grote of plotse transformatie. We zijn al erg blij als de kinderen stappen vooruit zetten, maar het zijn nog lang geen engeltjes voor elkaar.” (Lé., medewerker CZH)

² Zie ook: <https://www.circuscentrum.be/artikels/circus-ervaringsleren-en-verwondering-bevindingen-van-een-wonderzoek/>

“Het belang dat we hechten aan die soft skills is enerzijds intrinsiek, omdat we het belangrijk vinden dat kinderen daarop bijleren. Maar net door die soft skills te verbeteren, stijgt ook het niveau van de circusles. Je moet je veilig voelen om te kunnen bijleren. Groepen die niet goed samenwerken, gaan technisch totaal ook niet vooruit. Omdat kinderen bang zijn om dingen uit te proberen of om nieuwe dingen te durven, omdat ze bang zijn om uitgelachen te worden. Maar als de sfeer in de groep zo zit dat de meeste kinderen respect hebben voor elkaar, dan ben je niet meer bang om eens ‘op je bek te gaan’ en dat is ook nodig in circus.”
“Dat geldt zeker voor de kinderen die wij bereiken in onze lessen. Soms hebben we de ‘terreurs’ van de klassen bij ons in de groep, maar de regels in circus zijn superduidelijk en in de verschillende dingen leren ze ook wel liever te zijn voor elkaar, minstens in die context van de circusles. Meestal zijn dat ook de kinderen die weinig vertrouwen hebben in zichzelf. Die echt een nood hebben om te tonen: ik besta. Ze willen gewoon erg veel aandacht omdat ze dat nog niet genoeg (gekregen hebben). En door het feit dat ze supergoed worden in circus, wat toch echt iets speciaals is, gaan ze zich beter voelen. Als je een dubbele salto kan springen, of als je een achterwaartse salto kunt terwijl je gewoon op straat loopt... hoe cool is dat! Dat geeft hen echt wel een boost aan hun zelfvertrouwen. Je ziet dat gewoon aan die jongeren.” (Lé., medewerker CZH)

De meeste trainers in de circusschool oefenen zowel op hard skills als op soft skills. Wel kunnen trainers verschillende accenten leggen in de soft skills die ze aanbrengen in hun lessen.

“Ik let heel sterk op lief zijn voor elkaar, goed samenwerken, complimenten geven..., maar andere trainers leggen misschien wel de aandacht op andere soft skills, zoals grenzen durven verleggen, nieuwe dingen durven... Dat is anders, maar daarom niet minder waardevol. Je mag mijn aanpak niet veralgemenen naar de hele circusschool.” (Lé., medewerker CZH)

5.4 Hoe leert de circusschool kinderen zorgen voor elkaar?

Lé. en Li. proberen zorg voor elkaar op een speelse en indirecte manier aan te brengen.

“Typisch is bijvoorbeeld, dat we tikkertje spelen waarbij de kinderen elkaar moeten bevrijden. Na één keer spelen zijn er altijd een paar kinderen die komen vertellen: ik ben niet getikt! En dan vraag ik: ‘En hoeveel mensen heb je bevrijd?’ En geef ik vooral aandacht en complimentjes aan de kinderen die veel andere kinderen bevrijd hebben. En dan spelen we nog eens om te zien wie de koning(in) van de bevrijders is. Dat verandert razendsnel de kijk van alle kinderen op dat spel. Dan vraag ik: ‘wie heeft er merci gezegd toen hij of zij bevrijd werd?’ Dan zie je alle kinderen echt kijken van: huh, merci zeggen? En hoe werd je bevrijd? Hebben er kinderen je pijn gedaan bij het bevrijden? Probeer elkaar op een liefdevolle manier te bevrijden.” (Lé., medewerker CZH)

Wel lijkt het voor de begeleiders niet gemakkelijk om spelactiviteiten te vinden die hun waarden duidelijk overbrengen op de kinderen.

We spelen een soort tikkertje. Als je getikt bent, dan blijf je ter plekke staan. De kinderen mogen kiezen tussen drie mogelijke houdingen: blij, droevig en boos. De kinderen kunnen

terug bevrijd worden uit deze positie door de andere kinderen als die op de juiste manier reageren: mee blij zijn, troosten bij droevig, kalmeren bij boos... De meeste kinderen kiezen voor droevig als ze worden getikt en de andere kinderen lijken wel over een soort script te beschikken om hen te troosten of te kalmeren als ze kiezen voor boos. Na het spelletje gaan we terug in een kring zitten. Li. vertelt dat ze in de het verdere verloop van de les moeten proberen om op dezelfde manier te zorgen voor elkaar, als een soort engelbewaarder. Sommige kinderen lijken non-verbaal aan te geven dat ze niet goed begrijpen wat Li. bedoelt. Of misschien kennen ze het woord 'engelbewaarder' niet. Ik vraag me af of 1 spelactiviteit wel genoeg indruk maakt op de kinderen om effectief de rol van engelbewaarder op te nemen.

Zorgzaamheid wordt ook expliciet concreet gemaakt door de deelnemers te stimuleren om elkaar te helpen.

Ji. is nog wat bang op de stelten en zet haar eerste stappen met haar handen op de schouders van Lé. die net voor haar staat, met haar rug naar toe. Op deze manier stapt Ji. vanop de bank de zaal in, naar een punt een eindje verder waar ze zich kan aan vasthouden. Lé. stapt naar de jongens en vraagt wie van hen Ji. wel helpen. Ha. stelt zich meteen kandidaat. Hij stapt naar Ji. toe en probeert haar op dezelfde manier te helpen als Lé. Omdat hij zelf ook op stelten moet lopen, is het voor de beiden wat zoeken hoe dat precies kan.

Mou. en Ma. helpen Ji. die nog steeds wat wankel op de stelten staat. Het is me niet zo duidelijk of ze dit spontaan hebben gedaan, dan wel of Lé hen hiertoe heeft aangezet. Ze stappen met z'n drieën, met Ji. tussen Mou. en Ma. in. Ook vormt Ma. een locomotief voor Ji. Als Lé. langs komt, zegt ze tegen Ji.: *"Amai, je hebt echt je locomotief gevonden."* Als Ji. wat rust, lijkt Mou. haar gezelschap te houden. De kinderen stappen samen in een soort van rondedans. Lé. gaat op dat moment in het midden van de cirkel staan en moedigt de kinderen aan. Ze vormt een soort van middelpunt waarrond de kinderen in de cirkel stappen.

Ma. loopt nu naast Ji. en niet meer voor haar als locomotief. Ze ondersteunt haar niet, maar loopt wel dicht naast haar zodat Ji. nog even op haar kan terugvallen als ze wankelt. Ma. moedigt Ji. aan om zelf te stappen. En plots lijkt Ji. het steltenlopen 'door te hebben'. Ze voelt aan hoe het moet en stapt helemaal zelfstandig. De transformatie voltrekt zich voor mijn neus. Ma. en Ji. doen een high five. Trots stapt Ji. naar Lé. en Li. om te zeggen en te tonen dat ze het helemaal kan. Ze loopt ook naar mij en zegt: *"Kijk, ik kan stappen."*

De trainers vragen aan de kinderen om niet enkel aan zichzelf te denken, maar ook aan de rest van de groep.

Voorlopig zijn enkel Sa. en Ha. in de les. De jongens worden uitgedaagd om zelf trucjes op de stelten te verzinnen en te verzamelen. Die dienen voor de slotact. Net als in de eerste les die ik bijwoonde, is het de bedoeling dat de kinderen alle trucjes die ze bedenken en verzamelen op een blad noteren. Lé. vraagt aan de jongens om niet alleen aan zichzelf te denken maar om trucjes te zoeken/verzinnen die ze met de hele groep kunnen doen.

Ook vragen Lé. en Li de kinderen om hun waardering voor elkaar en hun dankbaarheid uit te spreken.

Als afsluiter vraagt Lé. aan de kinderen aan wie ze merci willen zeggen. Wie heeft hen vandaag geholpen? Ze geeft zelf het voorbeeld en bedankt één van de kinderen. Verschillende kinderen danken elkaar voor de hulp die ze van elkaar kregen.

Lé. kondigt aan dat de kinderen elkaar een compliment mogen geven: één compliment omdat ze lief zijn geweest voor elkaar en één compliment voor een trucje of kunstje dat ze erg goed gedaan hebben. Ze begint zelf door een compliment te geven aan Ha. omdat hij de eerste was om Ji. te helpen vandaag. Vooral Mou., Ma. en Ji. geven vlot complimenten aan elkaar. Ze kijken naar elkaar, tonen betrokkenheid en knikken als ze een compliment krijgen. Ze lijken de complimenten ook graag in ontvangst te nemen. Mou. en Ma. krijgen complimenten omdat ze Ji. goed geholpen hebben. We sommen ook op welke trucs ze allemaal deden. Ji. krijgt een compliment omdat ze toch heeft gedurfd en gepresteerd, hoewel ze bang was. Sa. krijgt als compliment van Mou. dat hij goed heeft meegedaan, want dat doet hij niet altijd. Ha. is stil maar zit wel rustig in de kring. Sa. kronkelt over de vloer en zegt luid: *“ik verveel mij”*. *“Complimenten geven is moeilijk hé, voor jou”* zegt Lé. *“Aan wie ga jij vandaag eens echt een mooi compliment geven?”*. Na wat nadenken zegt Sa.: *“Ha.”* *“En wat ga je hem zeggen?”* vraagt Lé. De andere kinderen steken hun vinger op om voorstellen te doen, maar Lé. zegt dat het aan Sa. is. Na lang nadenken zegt Sa. (zonder Ha. aan te kijken): *“Je hebt flink meegedaan.”* *“Is dat het mooiste compliment dat je hem kan geven?”* vraagt Lé. Nadat hij opnieuw lang heeft nagedacht en na een kleine voorzet van Lé. zegt Sa. tegen Ha.: *“Je bent een tof persoon. Je bent een goede vriend.”* Ha. lijkt wat onwennig in het aannemen van het compliment en reageert niet echt merkbaar op Sa.

7. Hoe beleven de kinderen deze circuslessen?

In de gesprekken met de kinderen komen de circustechnieken sterk naar voren. De kinderen vinden het geweldig om trucs te beheersen die tot hun verbeelding spreken, zoals op een ton lopen, salto's maken, steltlopen, trapeze, air track. Deze trucs leren en onder de knie krijgen lijkt een belangrijke plaats in te nemen in hun beleving. Do. (12 j.) omschrijft de circusschool als *“een plek waar je plezier kan maken en waar je kan leren.”* Ji. (10 j.) vertelt dat ze fier is dat ze de trucs echt beheerst: *“Als we triest zijn, dan maakt circus ons weer blij omdat we kunnen fier zijn op onszelf.”* Ook vermeldt ze dat ze leert in groep samen te werken. Ma. (9 j.) geeft aan dat ze leniger en sterker wordt door aan circus te doen, maar ook dat ze leert om meer het woord te nemen: *“In de klas ben ik heel verlegen, in de circusschool zeg ik meer.”*

Twee kinderen kwamen in contact met Circus Zonder Handen tijdens een demonstratie in het Bonneviepark. Ze zagen jongeren salto's doen en wilden dat ook graag kunnen. Andere kinderen vertellen dat ze de circusschool leerden kennen via een juf op school. Toch is er een groot verschil tussen de gewone school en de circusschool. *“In de circusschool spelen we meer en we bewegen de hele tijd. In de klas zitten en schrijven we.”* (Mou., 11 j.) *“Lé. en Li. zijn heel, heel, heel lief. Ze zijn veel liever dan mijn leerkrachten op school. Ik zou hen wel graag als leerkracht hebben. Lé. roept wel soms, maar als ze kalm is, is ze hypervriendelijk. Li. heb ik nog nooit echt kwaad gezien. Lé. heeft soms ook wel gelijk dat ze boos wordt, sommige kinderen steken wel wat uit.”* (Ji., 10 j.)

Op de vraag hoe de trainers voor hen zorgen, volgt als antwoord: *“Ze helpen ons zodra we het nodig hebben en ze komen af en toe eens kijken of alles goed gaat.”* (Do., 12 j.) *“Ze beschermen ons en leren ons hoe we ons geen pijn doen als we vallen terwijl we op de stelten staan.”* (Mou., 11 j.) *“We werken goed samen, ze leren ons supercoole dingen en als we pijn hebben, dan moedigen ze ons weer aan. Ze helpen ons ook, bijvoorbeeld om de stelten aan te doen.”* (Ma., 9 j.)

Ook kunnen sommige kinderen benoemen hoe ze zorgen voor elkaar. Voor Ha. (8 j.) betekent dit: *“Als iemand het fout heeft gedaan, kan de andere het juiste tonen.”* Ji. geeft aan hoe andere kinderen haar helpen met de stelten bijvoorbeeld. Zij helpt zelf ook andere kinderen. Zo herinnert ze zich hoe ze een andere deelnemer geblinddoekt moest leiden, zonder dat die ergens tegenaan botste of viel. Ook Do. (12 j.) vertelt: *“In het begin lukt het niet goed om op de trapeze te geraken, maar Ma. heeft me toen geholpen.”* Mou. en Ma. vinden het fijn om complimenten te geven. Want als de andere dan naar huis gaat, zal die zich beter voelen. Mou. vindt het niet moeilijk om complimenten te geven, Ma. vindt het soms moeilijker omdat ze niet altijd iets vindt om te zeggen. Een compliment krijgen, vinden ze ook fijn, daar worden ze gelukkig van.

De bevraging van de kinderen vond plaats tijdens en vlak voor en na de lessen en bleef vrij beperkt. Wel zien we een aantal overeenkomsten met het belevingsonderzoek dat Karen Decoster voerde bij de Circusplaneet in Gent in het kader van haar masterproef (Decoster, K., 2017). Ook in haar onderzoek kwamen verschillende circustechnieken sterk op de voorgrond (trampoline, tonnen, klimrek, grote zachte bal en stelten). Kinderen vermelden vijf elementen die de circusles voor hen doen werken: variatie binnen een techniek en tussen technieken, nieuwe dingen uitproberen en leren, uitgedaagd worden en risico's mogen nemen in een veilige omgeving, plezier maken en kunnen 'tonen' of een 'showtje doen'. Decoster vermeldt ook: *“De ideale lesgever volgens de kinderen is leuk, lief, grappig, niet te streng - maar soms is een beetje streng wel nodig. Ze helpen de kinderen en doen samen toffe dingen.”* In haar onderzoek maken de kinderen geen spontane vermelding van de groeps(dynamiek) of de zorg voor elkaar. De lesgevers en de brugfiguren die ze bevrage, vermelden wel expliciet de groepsdynamiek en het 'elkaar helpen' als een belangrijk element van de circusles.

8. Impact van zorg op de circusschool en haar deelnemers

8.1 Zorg op micro-, meso- en macroniveau

Circus Zonder Hands toont dat zorg zich niet enkel situeert op het microniveau, in de interactie tussen kinderen en begeleiders en tussen kinderen onderling. Ook op het organisatieniveau kunnen we zorg onderscheiden in de opvolging van de gezinnen en de ondersteuning van de trainers. En op macroniveau, in de beeldvorming van de organisatie en de positionering in een partnernetwerk.

“We hebben voor onszelf ondertussen duidelijk uitgemaakt dat we geen welzijnsfunctie hebben, maar wel een doorverwijsfunctie. We willen dan ook het netwerk van welzijnsorganisaties waarnaar we kunnen doorverwijzen - en die ook naar ons doorverwijzen - sterker versterken. Ondanks onze inspanningen zijn er toch nog kinderen die we niet over de streep krijgen of die afhaken in de loop van het jaar en die we dan toch wat uit het oog verliezen. Sommige jongeren belanden bij de verkeerde vrienden en raken op het verkeerde

pad. Als circusschool zijn we dan niet de beste actor om daar nog op in te grijpen. Onze zorgzaamheid brengt ons op de rand van onze kernopdracht, namelijk circusles geven.”
(Ch., medewerker CZH)

Tegelijk lijkt veel van de zorg op meso- en macroniveau zich voornamelijk achter de schermen te bevinden en weinig of niet door te dringen in de interacties op microniveau en de beleving van de kinderen. En zelfs al zouden de kinderen doorhebben welke maatregelen de circusschool neemt om haar werking laagdrempelig te maken, dan bestaat de kans dat ze dit zelf ‘gewoon’ zouden vinden, terwijl anderen het sociaal-inclusieve aspect van de circusschool als ‘bijzonder’ zouden bestempelen.

“Sociaal-economische en sociaal-culturele verschillen komen tijdens de lessen veel minder aan de oppervlakte, zeker tot aan de leeftijd van 9 à 10 jaar. Er zijn andere verschillen die meer op de voorgrond komen. Het verschil tussen jongens en meisjes weegt op die leeftijd sterker door dan de geloofsovertuiging van de ouders.” (Lé., medewerker CZH)

8.2 Welke plaats krijgt zorg in de werking van circusschool?

Zorg lijkt in de circusschool een doel en een waarde op zich. Zorg wordt er vertaald in een aantal belangrijke *soft skills* die de kinderen kunnen verwerven. Tegelijk vormen die *soft skills* een middel om een veilig leerklimaat te bevorderen en gemakkelijker technieken aan te leren. De circuslessen lijken op hun beurt eveneens een doel op zich en een middel om de bredere ontwikkeling te bevorderen. Een lesgever zegt het zo:

“Als circus enkel een middel zou zijn, zouden de kinderen minder motivatie hebben om eraan mee te doen. Nu is die motivatie er wel, net omdat er ook een doel aan is gekoppeld en kinderen ergens beter in kunnen worden. We vragen ook dingen van hen. En als ze daar zin in hebben, kunnen ze er helemaal voor gaan en zelfs circusartiest worden. Maar ik vind ook dat het een middel is. Daar hebben we meer van bovenaf de hand in, de kinderen hebben niet echt door dat het een manier is om te leren samenwerken, om zelfvertrouwen te krijgen...”
(Li., medewerker CZH)

In die zin is het opmerkelijk dat sociaal circus wordt gedefinieerd als *“een vorm van vrijetijdsbesteding voor kinderen, jongeren en volwassenen waarbij het circus een middel is om maatschappelijk kwetsbare mensen een positief duwtje in de rug te geven. Belangrijk is dat ene woord: circus als middel. Circus is niet het doel op zich, er hoeft geen artistiek eindresultaat te zijn. De jongeren worden ook niet per se klaargestoomd voor een professionele circuscarrière. Circus wordt vooral in het hier en nu toegepast om een aantal mensen te bereiken die de samenleving anders misschien links zou laten liggen.”* (Hermans, B., 2014a).

Het lijkt ons weinig waarschijnlijk dat de vele duizenden kinderen die wekelijks les volgen in de reguliere circusscholen, dat puur doen in functie van hun artistieke ontwikkeling. Omgekeerd speelt technisch kunnen ook in sociaal circus een essentiële rol, omdat net die technische beheersing kinderen een gevoel van fierheid en eigenwaarde kan geven. Om sociaal circus te definiëren lijkt het ons eerder zinvol om te verwijzen naar de verschillende drempelverlagende maatregelen die organisaties invoeren om bepaalde deelnemers te bereiken en aan boord te houden.

Maar ook inzetten op zorg kan zowel doel als middel zijn, en zelfs allebei tegelijk. Misschien is ook de zorg gebaat bij een concrete context die ook aandacht schenkt aan leren, risico's nemen en plezier maken?

8.3 Wat is de impact van een sociaal-inclusieve circusschool?

Dit is een vraag die ook de organisatoren die circusscholen bezighoudt. Ze merken dat ze een invloed hebben op hun deelnemers, maar ze hebben het gevoel dat ze de juiste woorden of bewijzen missen om dat effectief aan te tonen. Ze kijken uit naar de bevindingen die ons onderzoek kan aandragen.

De tijdsgeest volgend lijken we de vraag naar impact al snel te vertalen naar de impact op de individuele deelnemers.

“Bij ons ontdekken kinderen ook dat ze iets kunnen. Misschien helpt hen dat om zich wat meer te tonen of om meer in zichzelf te geloven, al denk ik wel dat dit hun problemen op school of op andere vlakken niet zal wegnemen. Circus traint ook technische vaardigheden, oog-handcoördinatie of verbindingen tussen de hersenen. Dus terwijl je aan circus doet, train je jezelf en misschien doe je daar toch ook je voordeel mee op andere plekken.”

(Li., medewerker CZH)

We hebben de indruk dat die individuele impact van circus zowel relatief is als absoluut. Met relatief bedoelen we dat de impact verschilt van kind tot kind. Ook het aantal jaren dat een kind al deelneemt aan de circuslessen lijkt van belang. Hoe langer je circusles volgt, hoe diepgaander de invloed. Ook de context van de lessen speelt een rol, net als andere invloeden die op kinderen inwerken.

Na de laatste les die ik observeerde, mailt Lé. me: *“We zagen in de groep heel fel het contrast meisjes/jongens. We hebben heel het jaar lang gewerkt in duo's meisje/jongen om die dualiteit te doen vervagen, maar 'le naturel revient au galop'.”*

Tegelijk vinden we dat de impact van circus - en misschien bij uitbreiding van elke zorgzame context - ook absoluut is. In hun onderzoek naar de rol van de trainer in sociaal circus kanten Karin Hannes en Lise Uten (2018) zich tegen een te competentiegerichte benadering van trainers in sociaal circus. Ze schuiven moeilijker te kwantificeren, maar in hun ogen veel essentiëlere kwaliteiten naar voren die de trainers inzetten in sociaal circus: passie en enthousiasme maar ook en vooral beschikbaarheid: de open, gelijkwaardige en wederkerige relaties die ze aangaan in de actie, in het hier en nu.

Die eigenschappen maken de impact van circus op kinderen en jongeren in een maatschappelijk kwetsbare positie absoluut. Kinderen en begeleiders geven zich aan elkaar in een vorm van symbolische ruil en in die daad schuilt de potentiële impact van sociaal circus. Hannes en Uten ontleen hiervoor het concept van *rendering* (wederkerigheid? uitwisseling?) bij Marcel Mauss. Het spel van 'geven en nemen' is volgens Mauss onmisbaar om betekenisvolle relaties aan te knopen. Het gaat daarbij niet om het uitwisselen van diensten of goederen, maar om het beschikbaar stellen van jezelf. Trainers geven zichzelf aan de kinderen en erkennen zo hun bestaan(srecht). In ruil erkennen de kinderen ook wie zich op deze manier aan hen geeft.

“Deze kinderen tonen op hun manier ook meer erkenning, vind ik. Die zien je echt heel hard, ze houden rekening met je en ze waarderen dat je er bent. Je wordt opgenomen in de groep en hoort er echt bij voor hen.” (Li., medewerker CZH)

De aandacht gaat naar wat er tussen mensen gebeurt. Filosoof Henk Oosterling (2009) benoemt dit als interesse: wederzijdse belangstelling plaatst het relationele centraal.

In die zin heeft (sociaal) circus niet enkel impact op de deelnemers, maar ook op de trainers.

“Ik hecht zelf veel belang aan rechtvaardigheid. Da’s ook de reden waarom ik sociaal werk ben gaan studeren. Ik denk erg veel na over de ongelijkheid in de maatschappij en hoe die tot stand komt. We zijn allemaal mensen en toch zijn er zo’n grote verschillen. Ik ben daar erg gevoelig voor. Net omdat ik zelf een erg geprivilegieerd persoon ben, vind ik het belangrijk om mijn tijd en energie te stoppen in wie minder kansen krijgt, liever dan nog meer kansen te creëren voor wie even geprivilegieerd is als ik. Daar krijg ik minder voldoening uit. Ook vind ik het interessanter werk, omdat het minder vanzelfsprekend is. Zo’n groep als die van de vrijdagavond, met hun specifieke situaties en karakters, daagt mij meer uit in mijn denken dan een groep die zomaar meegaat in alles wat ik hen aanbied. ... Verder vind ik het ook belangrijk om mezelf te blijven confronteren met wat er gebeurt in de wereld, want als je in je eigen bubbel blijft van geprivilegieerde, witte mensen die allemaal samen gezellig circus doen, dan verlies je voeling met de superdiverse realiteit waarin we leven, zeker in Brussel. Dat is wel niet de gemakkelijkste weg, want die confrontatie kan ook best heftig zijn.” (Li., medewerker CZH)

7.3 Impact op maatschappelijk niveau

De concrete en tastbare circustechnieken, die uitdagend werken en tot de verbeelding spreken van kinderen, creëren een bruikbare context om wederkerige relaties aan te gaan. Individueel kunnen de kinderen daar hun voordeel mee doen en in een ruimer perspectief kan zo’n plek zelfs een existentiële betekenis krijgen. Ook heeft zo’n plek een maatschappelijke impact, alleen al door het haar bestaan.

“Ook proberen we een plek te creëren waar kinderen zich veilig voelen. Als je ergens woont waar je je niet zo veilig voelt, dan is dat erg waardevol, ook al is het maar anderhalf uur per week. Je hoeft hier niet op eierschalen te lopen of zo, je mag gewoon jezelf zijn. Ook mag je niet onderschatten hoe waardevol het is dat je gewoon ook eens een uurtje plezier mag hebben, als je verder veel zorgen aan je hoofd hebt. Circus is soms ook niet meer dan dat, wij zullen hun thuissituatie niet verbeteren, dat pretenderen we ook niet.” (Li., medewerker CZH)

Circus creëert kansen op ont-spanning, op ontmoeting en op verbinding tussen mensen en (leef)werelden, al kan dat ook schuren en wringen. Door in die context aandacht in te bouwen voor zorg, kunnen de trainers het potentieel ervan versterken. Ze bevorderen niet alleen het aanleren van circustechnieken maar ook de onderlinge relaties. En door verbondenheid te creëren in concrete situaties, draagt sociaal circus op zijn beurt het maatschappelijke potentieel uit van zorgzame praktijken.

9. Geraadpleegde literatuur voor deze casestudy

De Braekeleer, J. (2001) *Actieve kunsteducatie. Een algemene methodiek*. Leuven: Mooss / Wisper

Decoster, K. (2017). *De kracht van circus. Circus(planeet) in de buurt: een exploratief onderzoek naar de beleving en waardering van community circus bij kinderen en hun omgeving*. UGent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen: ongepubliceerde masterproef. Ontleend op 25/08/2021 aan https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/376/840/RUG01-002376840_2017_0001_AC.pdf

Hannes, K. & Uten, L. (2018). On the act of giving, receiving and rendering: Piloting the use of YouTube videos to develop a contextually inspired portrait of social circus trainers. *Learning, Culture and Social Interaction*, 19 (2018), p. 96 - 108.

Hermans, B. (2014a). Circus met een voorbeeldfunctie. Het hoe, wat en waarom van sociaal circus. *Circusmagazine* (40). Ontleend op 25/08/2021 aan <https://www.circuscentrum.be/artikels/circus-met-een-voorbeeldfunctie-het-hoe-wat-en-waarom-van-sociaal-circus/>

Hermans, B. (2014b). Sociaal circus: organisaties in Vlaanderen, internationale pioniers, projecten met artistiek eindresultaat. *Circusmagazine* (40). Ontleend op 25/08/2021 aan <https://www.circuscentrum.be/artikels/sociaal-circus-organisaties-in-vlaanderen/>

Oosterling, H. (2009). *Woorden als daden. De samenvatting*. Rotterdam: Programmabureau Pact op Zuid. https://www.henkoosterling.nl/pdfs/wad_samenvatting.pdf

Casestudy 4: Kamp Zuid

1. Kamp Zuid

1.1 Missie en visie

Kamp Zuid is de vakantiewerking van de opleiding Pedagogie van het Jonge Kind (PJK) van de Karel de Grote Hogeschool in Antwerpen. Kamp Zuid richt zich tot kinderen van tweeënhalf tot twaalf jaar oud. De vakantiewerking staat open voor kinderen van personeelsleden en kinderen uit de buurt, zoals Antwerpen-Zuid en het Kiel. Er is bijzondere aandacht voor kinderen uit kwetsbare gezinnen. Kamp Zuid wordt gerund door studenten die worden gecoacht door een gediplomeerd coördinator en een docententeam. Bij Kamp Zuid...

... gaan kinderen elke dag op ontdekkingstocht: ze verkennen de studentencampus of de buurt, doen mee aan keuzeactiviteiten of gaan voluit voor vrij spel. Kamp Zuid geeft de kinderen veel autonomie, bewegingsvrijheid én geborgenheid (KdG, 2021)

Kamp Zuid wil ouders mee laten beslissen over de opvang van hun kind, bijvoorbeeld vóór de start of via onthaal- en afhaalmomenten tijdens de vakantiewerking. Op die manier probeert Kamp Zuid verbinding te maken tussen de vakantiewerking en de gezinnen.

Kamp Zuid vindt plaats tijdens de krokusvakantie, de tweede week van de Paasvakantie, de eerste week van juli en de herfstvakantie. In de zomervakantie werkt Kamp Zuid ook met jobstudenten (de eigen studenten) en vrijwilligers (bijvoorbeeld student sociaal-technische wetenschappen). Tijdens het academiejaar 2020-2021 namen zo'n 230 kinderen deel aan Kamp Zuid.

1.2 Een leerrijke omgeving voor kinderen én studenten

Kamp Zuid streeft vanuit de missie en visie naar de organisatie van kwaliteitsvolle activiteiten die aansluiten bij de verschillende leeftijden en interesses van kinderen (KdG, 2021). Dit ligt in lijn met de intentie om in te spelen op wat kinderen leuk vinden. Naast autonomie, bewegingsvrijheid en

geborgenheid wil Kamp Zuid kinderen mogelijkheden bieden tot ontwikkeling. Daarom zet Kamp Zuid sterk in op kinderopvang en krijgen kinderen de ruimte om keuzes te maken en hun stem te laten horen. Verder vormt een sterke begeleider-kindratio één van de kwaliteitspijlers.

Maar Kamp Zuid wil ook studenten een leerrijke omgeving aanbieden. Kamp Zuid werd in 2018 opgericht om de studenten PJK de kans te geven een innovatieve vakantiewerking te organiseren en al doende belangrijke ervaringen op te doen. 'Innovatief' betekent hier: een sterk en rijk aanbod voorzien op maat van de kinderen; kinderen (keuze)vrijheid geven en zorgen voor een sterke begeleider-kind ratio. Zo biedt Kamp Zuid studenten de kans om te experimenteren in het organiseren van een kwalitatieve en pedagogische opvang tijdens verschillende vakantieweken.

2. Van waar de keuze voor Kamp Zuid?

2.1 Vakantiewerking met een focus op zorg

In de vrije tijd hebben vakantiewerkingen een belangrijke plaats. Daarom wilden we voor Samen Zorgen voor Morgen een vakantiewerking meenemen als één van de vier cases. Meer specifiek gingen we op zoek naar werkingen die zorg(zaamheid) op een informele en spontane manier vorm geven in de vrije tijd, *zorgzame* vakantiewerkingen dus, waarbij kinderen actief worden betrokken. We vroegen ons af hoe kinderen zorg zien, krijgen, geven en beleven. Onderzoek over kinderopvang en speelpleinen leert ons immers dat 'zorg' en 'spel' twee centrale functies zijn wanneer het gaat over de beleving van kinderen (zie Meire, 2008, 2009; Meire e.a., 2015; Peleman e.a., 2014).

Zijn er in Vlaanderen en Brussel vakantiewerkingen die bewust zorgzaam omgaan met kinderen? Hebben deze werkingen een missie en een visie die zorg centraal plaatst? Worden kinderen actief betrokken in het zorgzaam handelen en denken? Met die vragen in het achterhoofd gingen we op zoek naar zorgzame praktijken en vakantiewerkingen. Toegang verkrijgen verliep moeilijk. Ten eerste lagen veel vrijetijdswerkingen stil vanwege de coronamaatregelen of waren ze maar beperkt open. Ten tweede waren veel werkingen niet zo happig op het toelaten van externen. Omdat het Expertisecentrum dat het onderzoek organiseerde nauw verbonden is met opleiding PJK die Kamp Zuid organiseert, kregen we hier wel vlot toegang. Daarnaast bood het niet-leeftijdsgebonden karakter van het Kamp Zuidaanbod kansen om na te gaan of en hoe oudere kinderen zorgtaken opnemen bij jongere kinderen. Kinderen uit hetzelfde gezin zaten ook samen in één bubbel, wat kansen bood om zorginteracties tussen broers en zussen te zien en te bevragen. Tot slot hebben de begeleiders in hun opleiding de voornaamste inzichten en vaardigheden meegekregen om zorgzaam te kunnen omgaan met kinderen. Daardoor konden we nagaan hoe de begeleiders dit in praktijk brengen en om te bevragen hoe de kinderen dit beleven.

3. Onderzoeksmethodologie

Om Kamp Zuid te onderzoeken werd gebruikgemaakt van documentanalyse (onder andere de website), observaties en interviews.

3.1 Observaties: twee bubbels onder de loep

We bezochten Kamp Zuid tijdens de Paaswerking van 2021. In lijn met de toenmalige coronamaatregelen mocht Kamp Zuid enkel doorgaan in bubbels van tien kinderen (exclusief begeleiding). Die coronamaatregelen zorgden ervoor dat onze observaties niet representatief zijn voor de normale werking van Kamp Zuid. Tegelijk is deze organisatievorm wel enigszins vergelijkbaar met veel contexten waarin kinderen hun vrije tijd doorbrengen: in vaste groepen, met vaste begeleiders en in aan hen toegewezen ruimtes.

Het dagschema zag er als volgt uit:

- 09.00 - 10.00 u.: ontvangst en vrij spel – ouders melden hun kind aan en kunnen eventueel nog een praatje slaan met de begeleiding aan de ingang
- 10.00 - 10.15 u.: tienuurtje
- 10.15 - 12.15 u.: twee tot drie keuzeactiviteit
- 12.15 - 13.00 u.: middageten
- 13.00 - 15.30 u.: twee tot drie keuzeactiviteit
- 15.30 - 16.00 u.: vieruurtje
- 16.00 - 17.00 u.: vrij spel en afronding – ouders komen hun kind(eren) ophalen

We werden elk toebedeeld aan één bubbel en volgde deze bubbel de hele week lang (12 tot 16 april), van 8u 's morgens tot 18u 's avonds. Op ons verzoek waren dit bubbels waaraan de oudste kinderen deelnamen, aangezien we graag interviews wilden afnemen en dat beter loopt met ouder kinderen. Zeno Nols nam deel aan de bubbel 'Atelier Bricolé 2' en Kris De Visscher nam deel aan de bubbel 'Een dag als...'. Door in de bubbels aanwezig te zijn waren we niet enkel onderzoeker, maar soms ook begeleider of zelfs speelkameraad.

Atelier Bricolé 2 bestond uit 10 kinderen en 7 begeleiders. Het thema werd op de website als volgt omschreven (ingekort):

"Bericht aan alle klussers en prutsers: Atelier Bricolé opent de deuren. Ben jij lomp en onbeholpen? Kom vlug binnen! Ben jij de grootste klungelaar in huis? Wees welgekomen. Je broedt al jaren op een idee? Jouw stoel staat klaar. Je bent een dromer en fantast? De deur staat open... Voor bricoleurs van het eerste uur ... met goede ideeën én twee linkerhanden." (KdG, 2021)

Atelier Bricolé 2 had twee kleinere lokalen op de derde verdieping van Campus Zuid. Lokaal één bood verschillende eilandjes: een vogelenpik met een *velcro* balletje, een tafeltje met bestek en speelgoedvoedsel, een ballenbadje en een gezellig lakenkamp. Ook Lokaal 2 bood verschillende eilandjes: grote blokken, tekenmateriaal, allerhande spelletjes, hoelahoepen en een pallet om spijkers in te timmeren. Verderop de gang stonden tafels klaar waar de kinderen samen met de begeleiders een 10-uurtje en lunch konden opeten. Soms werden deze tafels gebruikt om activiteiten in groep te organiseren.

De week van Atelier Bricolé 2 zag er als volgt uit:

- Maandag: kleurenpistool en knotsgek lab

- Dinsdag: *whipe out* en zoutdeeg
- Woensdag: robots en stratego
- Donderdag: levende zeeslag en pimp je gereedschap
- Vrijdag: *Among us* en *stop motion*

Een dag als... bestond uit 10 kinderen en 7 begeleiders. Dit thema wordt op de website als volgt omschreven:

“Heb je altijd al eens een soldaat willen zijn of een Eskimo en een superster? We leren sluipen als soldaten, we bouwen iglo’s en worden als echte VIP-sterren behandeld! We beleven elke Kamp Zuiddag als een nieuw personage: we verkleden ons, we doen activiteiten om ons helemaal in te leven in onze rol, we leren de kneepjes van het vak. Een dag als iemand anders doorbrengen ... wat een plezier gaat dat geven!” (KdG, 2021)

Een dag als... had één groot lokaal op de derde verdieping van Campus Zuid. De begeleiders hebben het lokaal als volgt ingedeeld en ingericht: een tafel met gezelschapsspelletjes, een tent met knuffeldieren, een bak met (voor)leesboeken, een tent met knuffels, een rode doek als rode loper, een kar met enkele verkleedkleden, een groot laken, een bak met kleine houten bouwblokjes en enkele figuurtjes, een plastic meccanoset, een bak met grote plastic bouwblokken, een tafel met ‘kokeneteke’-speelgoed, een whiteboard met magneetjes in allerlei vormen en kleuren, een speeltapijt en speelgoedauto’s, een tafel met tekenpapier en kleurpotloden en een bureauruimte en tafels voor de persoonlijke spullen van de begeleiders. Op woensdagavond werd de ruimte op initiatief van de derdejaarsstudenten een beetje anders ingericht om meer uitdaging te geven aan de oudere kinderen. Enkele tafels werden samengevoegd tot een tunnel en aan het einde van de tunnel werd een van de tentjes geplaatst. Ook werden er enkele doeken op de tafels gelegd. Buiten het lokaal, om de hoek, werd een tafel ingericht voor de eetmomenten. Ook staan er tafels klaar waar de kinderen hun jassen, fietshelmen en persoonlijke spullen kunnen achterlaten.

De week van Een dag als... zag er als volgt uit:

- Maandag: Aliens en astronauten
- Dinsdag: Piraten
- Woensdag: *Kamp Zuid ’s got talent*
- Donderdag: Soldaten
- Vrijdag: Levende gezelschapsspelen

Daarnaast konden de studenten gebruikmaken van drie buitenlocaties op een boogscheut van de campus: de ruimte en speeltuin aan de Konijnenwei, die aan de Schelde en het Hof van Leysen.

3.2 Interviews: in gesprek met kinderen en collega-docenten

Naast de observaties gingen we – de coronarichtlijnen volgend – in gesprek met 11 kinderen van verschillende leeftijden, zowel jongens als meisjes. We stelden hen vragen over Kamp Zuidactiviteiten, de groep, de begeleiding, zorgaspecten, hun beleving, de betekenis van Kamp Zuid en de invloed van Kamp Zuid. Dit doen we tijdens babbeltjes links en rechts wanneer we ons in de bubbels bevinden en via korte interviewtjes. We spraken ook met coördinator Mieke Jacomen die

sinds de start van Kamp Zuid in 2018 betrokken is. De interviews werden opgenomen en er werden notities gemaakt. Nadien werden de interviews selectief getranscribeerd om op die manier de meeste interessante quotes te weerhouden. We gebruiken pseudoniemen voor de namen van de kinderen.

Op basis van onze lezing van de literatuur en onze onderzoeksvragen werden de data thematisch geanalyseerd en gerapporteerd (zie inleiding van deze publicatie).

4. Het pedagogische kader van Kamp Zuid

Kamp Zuid heeft geen expliciet of uitgeschreven ‘pedagogisch kader’. Dat is eerder impliciet. In Vlaanderen bestaat er trouwens een grote consensus over drie pedagogische pijlers van de buitenschoolse kinderopvang (Meire, 2009): de opvang als vrije tijd; de opvang als sociale experimenteerruimte; en kinderen en ouders als partner. Al wordt er steeds meer verwezen naar de pedagogische, sociale en economische *functies* van de kinderopvang. Vanuit de missie en visie (zie boven), mogen we stellen dat Kamp Zuid op deze drie pijlers inzet.

De pedagogie van Kamp Zuid wordt ook vormgegeven door de verantwoordelijkheden waartoe begeleiders-studenten worden opgeleid in de opleiding PJK (KdG, 2021): verantwoordelijkheden ten aanzien van kinderen, gezinnen, teams en de maatschappij. Om zich in deze verantwoordelijkheden te vervolmaken, krijgen studenten onder meer de volgende vakken: ontwikkeling en spel; gezinssociologie en -pedagogiek; muzisch aanbod; groepsdynamica; kind en vrije tijd (eerste jaar); opvoedingsvragen en ouderbetrokkenheid; veiligheid, gezondheid en hygiëne; pedagogische visies (tweede jaar); en werken met maatschappelijk kwetsbare gezinnen (derde jaar).

Hoewel er geen vakken zijn die in hun titel expliciet naar het woord ‘zorg’ verwijzen, hebben zo goed als al deze vakken aandacht voor zorg (bv. ‘veiligheid, gezondheid en hygiëne’, zorgethiek in ‘ethiek, deontologie en zingeving’, zorg in ‘opvoedingsvragen en ouderbetrokkenheid’, zorg in ‘werken met maatschappelijk kwetsbare gezinnen’). Zoals eerder aangegeven, is de aanname dan ook dat studenten die betrokken zijn bij Kamp Zuid de voornaamste inzichten en vaardigheden hebben om zorgzaam te kunnen omgaan met de kinderen. Volgens Peleman en zijn collega’s (2014) bestaat deze zorgdimensie uit: 1) aanwezig zijn (met aandacht voor de kinderen); 2) sensitief zijn (zien wat er gebeurt en daarop inspelen); 3) individualiseren (individuele aandacht geven); en 4) rechtvaardig reageren op conflictsituaties.

5. De pedagogie van Kamp Zuid in de praktijk

Aandacht voor kinderen uit kwetsbare gezinnen

In de missie van Kamp Zuid staat te lezen dat er bijzondere aandacht uitgaat naar kinderen uit kwetsbare gezinnen. Daarom ligt de focus niet alleen op Antwerpen Zuid, waar de Zuidcampus zich bevindt, maar ook op de wijk Brederode en Het Kiel – wijken waar historisch gezien een groter aandeel gezinnen woont die kwetsbaarder zijn en bijvoorbeeld kampen met armoede, werkloosheid, een beperkte toegang tot gezondheidszorg.

Ouders kunnen hun kind per dag inschrijven aan €14. Er is ook een sociaal tarief aan de helft van de dagprijs (€7). De inschrijvingen verliepen de laatste kampen digitaal via de website. Dat zorgde ervoor dat de beschikbare plaatsen zeer snel waren ingenomen: voor de vakantiewerking van de tweede week van Pasen 2021 was Kamp Zuid reeds volzet na enkele minuten. Titularis Mieke Jacomen gaf aan dat Kamp Zuid daarom vanaf het herfstkamp 2021 eerst zal werken met een registratiesysteem en bij de effectieve inschrijvingen rekening zal houden met de achtergrond van het kind of het gezin waartoe het behoort (meer bepaald: 'voorrangsgroep' of niet – op basis van de omschrijving van Kind en Gezin). Kamp Zuid wil ten minste één zesde van de plekken vrijhouden voor kinderen die tot een voorrangsgroep behoren. Af en toe wordt er ook samengewerkt met organisaties die kinderen uit kwetsbare wijken en gezinnen kunnen toeleiden. Vorige jaren werd er af en toe samengewerkt met Kras Jeugdwerk waarvoor een tiental plekken werden vrijgehouden.

6. Zorg op Kamp Zuid

6.1 'Zorg' volgens de begeleiders en volgens de kinderen

We vroegen allereerst wat de verantwoordelijke onder zorg verstaat. Volgens Mieke Jacomen is zorg:

"Kijken naar de noden van kinderen en daarop inspelen. Het gaat over het welbevinden en de betrokkenheid van kinderen. En ook inspelen op het welzijn van de studenten en hen ondersteunen."

Wanneer we ook de kinderen vroegen naar wat zij onder zorg verstaan, werden enkele pientere antwoorden geven. Het concept zorg werd door de kinderen verbonden aan aspecten van 'hulp' en 'nood':

"Zorgen betekent: als je ziet dat iemand hulp nodig heeft of liefde of verzorging, dan zorg je daarvoor. Zorgen dat kan je vanzelf. Ook als je niet van iemand houdt, dan help je die toch." (Es., 8 jaar)

"Of als iemand zijn been breekt en in een rolstoel zit en je helpt haar." (Se., 9 jaar)

"Mijn meester zegt, je moet het altijd eerst zelf proberen. Maar als iemand in de klas iets niet goed kan, dan komen we in een hulpgroepje en dan kunnen we het nog een paar keer uitleggen." (Za., 9 jaar)

Een kind wees op het evenwicht tussen 'hulp' en 'nood':

"Hulp betekent niet: ik heb je voor altijd nodig, je moet me altijd helpen. Je moet iemand helpen zoveel die het nodig heeft." (Es., 8 jaar)

Eén kind gaf aan 'liefde' te voelen wanneer je hulp geeft en koppelde zorg dus aan liefde:

"Als je iemand helpt, dan voel je ook een beetje liefde in je opkomen. Zoals bij Ch. bijvoorbeeld." (Es., 8 jaar)

6.2 De zorg voor kinderen op Kamp Zuid

Wanneer we aan de kinderen vragen of er op *Kamp Zuid* voor hen wordt gezorgd, bevestigen de kinderen en verwijzen ze naar de volgende aspecten:

“De leidsters zijn lief voor ons, ze zorgen goed voor ons en ze luisteren ook heel goed naar ons. Ze proberen altijd te helpen als we een probleempje hebben of zo. Als ik in mijn broek zou plassen, dan zouden ze de zak met reservekleren nemen. Of ik vroeg of ik naar het toilet mocht, ze zeiden ja en ze vroegen wie er nog naar de wc wou en die mochten ook gaan.” (Za., 9 jaar)

“Er wordt heel veel voor mij en voor anderen gezorgd. Ik zie dat de juffen proberen naar ons allemaal te gaan. Soms zie ik wel dat ze meer met de kleintjes bezig zijn, maar dat snap ik wel, want de kleintjes huilen ook nog vaak. Ze zorgen heel veel voor de kinderen, maar ze kunnen niet voor alle kinderen zorgen. Ze hebben wel een lint gemaakt bijvoorbeeld, zodat we allemaal samenblijven als we op stap gaan. Of ze zorgen voor ons als we het zebepad oversteken. Of als we water nodig hebben, dan komen ze het echt brengen. Of ze zorgen voor de kinderen die willen slapen.” (Es., 8 jaar)

“De juffen zorgen goed voor ons. Ze zijn niet zo streng, ze spelen met ons, ze laten ons spelen en ze geven ons eten. Ze worden niet boos. Eén leidster vind ik het leukst. Die is het minst streng en die verkleedt zich ook het meest.” (Se., 9 jaar)

“De juffen hier zorgen ook voor ons. Soms praat een juf met een kind over wat er is gebeurd. De leidsters helpen ook iemand die gevallen is op de trap, ze zorgen voor het eten en als Vi. een beetje moe is, dan zorgen ze voor een matrasje waar ze even op kan rusten.” (Za., 9 jaar)

6.3 Warm onthaal voor kinderen en ouders

Kinderen hartelijk en enthousiast verwelkomen

Maandagmorgen om 9u 's morgens opent Kamp Zuid de deuren. Aan de ingang van de binnenkoer staat een tafel waar ouders hun kind kunnen aanmelden. De coördinatoren en begeleiders achter de tafels gaan door hun namenlijsten, vinken de naam af en wijzen de ouder met zijn/haar kind(eren) door naar het groepje begeleiders van de juiste bubbel. Zij wachten hen op. Veel kinderen zijn een beetje stil en timide bij het zien van die nieuwe gezichten.

De kinderen worden hartelijk en enthousiast verwelkomd. Een begeleidster hurkt op ooghoogte en zegt: *“Hallo, hoe heet jij?”*, *“Ga jij met ons mee?”* ... Het is een manier van kennismaken en interesse tonen. Begeleiders pikken in op wat kinderen vertellen. *“Mijn mama werkt hier”* vertelt één van de kinderen. *“Oh ja, wat doet je mama?”* vraagt de begeleidster. En *“amai, wat heb jij een mooie rugzak!”*. Het contact wordt gemaakt, het ijs wordt gebroken. Sommige kinderen durven wel eens helemaal ‘toe te klappen’. Bij een andere bubbel gooit één van de begeleiders alvast een oranje

balletje over en weer met een kleuter die zonet door zijn papa werd aangemeld. Het jongetje beleeft er plezier aan.

De begeleiders zorgen ervoor dat kinderen warm worden onthaald. Zeker bij kinderen die het allemaal wat spannend vinden of niet meteen staan te springen om afscheid te nemen van hun ouder(s). De kinderen worden één voor één, en soms met twee of drie door begeleiders meegenomen naar hun bubbel in het KdG-gebouw. Ook “om niet te lang in de kou te zitten”.

Verbinding maken met de ouder(s)

Er worden ook korte gesprekjes gehouden met de ouder(s). Sommige ouders grijpen de kans om nog wat informatie te delen of enkele vragen te stellen. Eén mama geeft aan dat ze heeft gelezen dat de bubbel naar de speeltuin aan de Schelde gaat en vraagt zich af of dat niet te dicht aan de Schelde is en of de begeleiding kan nakijken hoe het zit met de omheining en de afstand tot het water. De begeleiding gaat het navragen. De mama wordt gerustgesteld.

De betrokken student-begeleiders bevragen de ouders jaarlijks voor hun projectwerk. Dan krijgen ouders enkele vragen mee op papier die polsen naar hun feedback op het aanbod. Die wordt tegen het einde van de week met hen verder doorgepraat, tijdens een koffiemomentje.

6.4 Spelaanbod, bewegingsvrijheid en autonomie

Uit de gesprekken met de kinderen komt naar voren dat spel en spelen zeer centraal staan in hun beleving (“spelletjes spelen”, “buiten spelen”, leuk speelgoed”, leuke dingen doen”, enz.). Op de eerste dag verkennen de kinderen die reeds vroeger zijn aangekomen hun bubbel en het vrij spelaanbod. Sommige kinderen storten zich meteen op een spelletje of materiaal dat hun eerste aandacht opeist. De kinderen ‘hoppen’ van het ene naar het andere, scharrelen rond in en tussen beide lokalen of leggen zich helemaal toe op een van de aangeboden speelmaterialen. De kinderen krijgen dus de bewegingsvrijheid om de lokalen, het materiaal en het aanbod te verkennen. Enkele kinderen verwijzen ook naar het feit dat ze op Kamp Zuid dingen kunnen doen die ze elders nooit doen. Dat wordt door de kinderen gewaardeerd.

Ik loop rond in de ruimte en kijk naar de kinderen. Sh. speelt bij de tentjes, verschillende kinderen zitten te tekenen aan de tafel met het tekenpapier, enkele kinderen spelen tikkertje en Ze. speelt met de auto's op de mat. Hij rolt auto's van zich weg over de grond. Ik ga tegenover hem zitten en rol de auto's terug. Ze. lacht en we rollen auto's naar elkaar, heen en weer. In mijn ooghoek zie ik dat verschillende begeleiders ondertussen bij de kinderen aan de tekentafel zijn gaan zitten. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

De kinderen hebben ook autonomie om zelf te kiezen welke activiteiten ze in de voor- en namiddag willen doen. Vanwege de toenmalige coronamaatregelen en praktische implicaties was het voor de begeleiding niet altijd evident om deze keuzemogelijkheden aan te bieden – maar meestal lukte dit wel door creatief in te spelen op wat wel nog kon en mocht. Inspraak lijkt ook een belangrijk punt voor de kinderen:

“Ze laten ons ook activiteiten doen in het park. Die doen alles wat wij willen.” (Fe., 5 jaar)

“Wij zeggen iets en dat mag bijna altijd.” (So., 6 jaar)

6.5 Tussenkomen, faciliteren en handelingsverlegenheid

Uit de observaties kon worden vastgesteld dat het creëren van bewegingsvrijheid en autonomie voor kinderen het best zorgvuldig wordt gecombineerd met ‘tussenkomen’ en faciliteren in het spel en de interacties van kinderen. Dat is soms nodig bij kinderen die zich beginnen te vervelen, beginnen af te haken tijdens een groepsactiviteit of wanneer het er nogal wild aan toe gaat tijdens een activiteit (en het wachten is op conflict en/of tranen). Toch lijkt dat tussenkomen en faciliteren niet bij elke begeleider even vlot te verlopen en heeft niet elke begeleider daar evenveel aandacht of sensitiviteit voor. Misschien heeft dit te maken met ‘handelingsverlegenheid’ of ‘handelingsmoeheid’ (mentaal te vermoeid zijn om op elk signaal in te spelen). In het geval van het laatste leek de aandacht van sommige begeleiders bij moment wat te verslappen en uit te doven. Er is dan minder aandacht voor de kinderen en meer nood aan een praatje met een medebegeleider of een persoonlijk rustmoment bijvoorbeeld. Pauze lijkt dan centraal te staan in de beleving van de student-begeleiders:

Net na het middageten pik ik een gesprek op tussen een tweede en derdejaarsstudent. Omdat we deze ochtend vroeger naar boven zijn teruggekeerd, stelt de derdejaars-studente voor om in de namiddag vroeger naar buiten te gaan. Een van de begeleiders vraagt hoe het dan zit met de pauzes. De studenten nemen elk om de beurt een half uurtje pauze, weg van de kinderen. Tussen 12u en 14u is daar voldoende tijd voor, maar als ze vroeger naar buiten gaan, dan komen de pauze-afspraken die de begeleiders onderling hebben gemaakt wel in het gedrang. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

6.6 Zorgen voor het emotionele welzijn van kinderen

In het volgende delen we onze rapportering op volgens zorgen voor het emotionele welzijn van kinderen en hun fysieke welzijn. Met betrekking tot het zorgen voor het emotionele welzijn van de kinderen kwamen we tot de volgende thema’s: beschikbaarheid en interactiviteit; aandachtigheid en sensitiviteit; lief zijn en individuele aandacht geven; sociaal klimaat (kennismaking, regels en bemiddeling); en ruimte voor cultureel-religieuze aspecten.

Beschikbaarheid en interactiviteit

Uit de observaties en de gesprekjes met de kinderen kwam naar voren dat kinderen de begeleiders leuk vinden en het waarderen wanneer begeleiders beschikbaar zijn, met hen spelen of gewoon naar hen kijken, samen een boekje lezen, samen muziek maken, met hen babbelen enzovoort – de kinderen hebben dan ook heel wat te vertellen!

“Ik vind het leuk dat de juffen blijven volhouden dat hun verhaal waar is. Ik vind alle leidsters wel leuk, maar ik vind het ook leuk dat er één begeleidster altijd zo goed verkleed is. Maar daarom is ze niet leuker als leidster.” (Es., 8 jaar)

“... de foto van de juf die babbelt met het kindje vind ik leuk omdat de juf het zo goed doet, goed haar best doet. De juffen komen hier snel, vind ik.” (Es., 8 jaar)

Kinderen spelen graag met elkaar en de begeleiders – ze zoeken het ook op:

Eén van de kinderen komt naar mij en zegt: ik heb een cadeautje voor jou, terwijl ze haar handen op de rug houdt. Ik doe mijn ogen dicht en steek mijn handen uit. Het meisje legt smeltende hagel in mijn handen om me te foppen. Even later heeft ze terug een cadeautje voor me. Ik steek opnieuw mijn handen uit. Deze keer legt ze er een stukje gekrulde schors in dat ze vond op de grond. De ondergrond van het toestel ligt vol met hakselhout. Ik toon haar hoe je de schors kunt krullen rond een houten stokje en zo mannetjes kan maken. Ze gaat enthousiast aan de slag en ik duw de mannetjes voor haar recht in de grond. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

Zeker op de eerste dag en tijdens de eerste uren proberen begeleiders de verlegenheid en sociale drempelvrees bij sommige kinderen weg te nemen door mee te gaan in hun leefwereld en fantasie zoals “cadeautjes” van sneeuw of schors geven, zich verkleden, pruiken dragen of ‘tafeltje’ spelen:

Re., Lo. en Ju. spelen samen ‘tafeltje’ en krijgen groot bezoek van begeleiders O. en M. Ze gaan helemaal mee in de leefwereld van Re., Lo. en Ju.: een theetje drinken en een gebakje opsmikkelen. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Soms is het niet evident om kinderen over hun verlegenheid te zetten. Het is voor begeleiders best zoeken hoe ze op een ongedwongen manier het kind kunnen laten deelnemen en zich goed laten voelen in de groep. Dat vergt soms wat tijd en gemarchandeer:

Ti. is nu aangekomen in de bubbel. Ze is zeer verlegen. Bij elke interactie die de begeleiding probeert te maken, wordt ze verlegener en staart ze ingetogener naar de grond. Ze gaat niet in op wat de begeleiding haar vraagt of voorstelt om te doen (“Zullen we...?”). Ook een uitgestoken handje van de begeleiding blijft onbeantwoord. Ik probeer het iets indirecter: ik vraag haar wat haar lievelingsdier is (of vraag iets over het diertje op haar truitje) ... ze toont me dat het diertje op haar truitje via pareltjes van schakering kan veranderen (en grist door de pareltjes, naar boven en beneden, en terug). Ik probeer Re., Lo. en Ju. daarbij te betrekken en vraag hen of ze Ti. haar truitje al hebben gezien, maar die lijken niet meteen te komen kijken en blijven liever (veilig) aan hun tafeltje zitten. Ik vraag Ti. naar haar lievelingskleur en uiteindelijk komen we ertoe om in het andere lokaal alvast een beetje te gaan tekenen. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Aandachtigheid en sensitiviteit

Een van de belangrijkste aspecten van een begeleider is aandachtig zijn voor de kinderen en sensitief zijn voor wat er gebeurt om er bijgevolg op te kunnen inspelen. Tijdens de observaties zien we hoe de begeleiders aandacht hebben voor de kinderen en sensitief zijn voor hun noden of zeer diverse zorgvragen (luisteren, rugzakje dragen, tekening ophangen, een ‘pijntje’ hebben, mee naar het toilet gaan, moe zijn en willen rusten, de brooddoos niet open krijgen, enzovoort). Maar het lijkt niet altijd

evident voor begeleiders om even betrokken te zijn op de kinderen, om dingen op te pikken zonder expliciet signaal van de kinderen – of steeds met hen in interactie te gaan. Er zijn momenten dat begeleiders meer betrokken zijn op de organisatie van het aanbod of op elkaar. We gaan er trouwens van uit dat de toenmalige corona-maatregelen een invloed hebben gehad op de voorbereiding van de begeleiders en hun motivatie, aangezien de planning regelmatig moest veranderen.

Ondanks de sensitiviteit van de begeleiders komt het af en toe wel eens voor dat een kind zich helemaal alleen in een van de lokalen of verderop in de gang bevindt en is weten te ontsnappen aan het toezicht van de begeleiding. Sommige kinderen zoeken dit bewust op om wat meer rust te vinden, alleen te zijn of andere plekken te verkennen. Ook op andere momenten is extra sensitiviteit geboden. Zoals tijdens de wandeling naar één van de buitenlocaties bijvoorbeeld: hoewel de begeleiders vooraf de regels uiteengezet hebben, zijn er af en toe kindjes die tijdens de wandeling – zonder zich hier bewust van te zijn, lijkt het – op het fietspad beginnen te wandelen. Soms duurt het even vooraleer één van de begeleiders dit opmerkt.

Aandacht en sensitiviteit gaan niet alleen over zien maar ook over horen en aanvoelen. Tijdens een buitenactiviteit (Atelier Bricolé 2) op de Konijnenwei zegt Yo. *“ik doe niet mee!”* en *“ik vind tikkertje niet leuk”*, maar hij heeft het gevoel dat niemand naar hem luistert en herhaalt dan tevergeefs zijn boodschap, tot driemaal toe. Op een ander moment staat Yo. er sip bij en haakt hij af van het groepsgebeuren. Hij staat alleen in een hoekje op de gang. Wanneer hem wordt gevraagd wat er scheelt, geeft hij aan dat Ad. hem pest. De begeleiding lijkt deze situatie niet te hebben opgemerkt.

Soms vragen de kinderen aan de begeleiding of ze iets mogen doen. Af en toe komt het voor dat iets niet mag: kinderen mogen bijvoorbeeld hun jas niet uitdoen na een loopspelletje. Zoals gezegd proberen sommige kinderen af en toe dingen te doen uit het gezichtsveld van de begeleiders; of ze doen toch gewoon wat ze willen. We kunnen dit als actorschap beschouwen.

Lief zijn en individuele aandacht geven

Tijdens de observaties en de gesprekjes met de kinderen kwam ook naar voor dat de kinderen de begeleiders lief vinden. Dit biedt geborgenheid voor veel kinderen en die geborgenheid zoeken kinderen soms zelf op door, bijvoorbeeld, af en toe een hand te geven of naast de begeleiders te gaan zitten of tegen hen te leunen. Complimentjes en waardering geven aan de kinderen is daar ook een deel van. Kinderen willen graag iets teruggeven en dragen dus zorg voor de begeleiders:

“Ik vind de leidsters heel lief omdat we heel veel mogen en omdat ze helpen. Ik heb een tekening voor hen gemaakt.” (Si., 7 jaar)

Ze blijken ook inzicht te hebben in welke begeleiders hen meer of minder aandacht geven. Tijdens een kort gesprekje geeft Lo. (6 jaar) op donderdag aan wie zij de leukste begeleider vindt:

Lo.: “Ik vind dat ene meisje [Me.] het leukste”
Onderzoeker: “Waarom?”

Lo.: "Omdat die met mij speelt"

Onderzoeker: "En waarom juist Me. en geen andere begeleiders?"

Lo.: "Omdat die meer praten"

Onderzoeker: "En met wie praten ze dan?"

Lo.: "Met elkaar..."

Sociaal klimaat: kennismaking, regels en bemiddeling

De bubbels die we bezoeken tellen elk 10 kinderen. Sommige kinderen zijn broers of zussen van elkaar. Andere kinderen wonen bij elkaar in de straat of in de buurt. Sommigen zitten bij elkaar op school. Deze kinderen kennen elkaar en dat zorgt er ook voor dat deze kinderen sterke subgroepen of klikjes vormen. De sociale interactie opzoeken met kinderen die ze nog niet kennen, gebeurt dus niet meteen. Het is belangrijk om kinderen met elkaar in verbinding te brengen. In de bubbel Een dag als... zet men daarom actief in op een opwarmer en een kort kennismakingsspelletje:

Als alle kinderen binnen zijn, nodigen de begeleiders de kinderen uit om in het midden in een kring te gaan staan. Eén van de kinderen heeft blinkende schoenen aan. Eén van de begeleiders merkt dit op en zegt: "Amai jij hebt mooie schoenen. Zo wil ik er ook." Het meisje glimlacht verlegen. De kinderen worden uitgenodigd om samen in de kring te gaan staan. De kinderen mogen zich kort even helemaal losschudden. "Zo, helemaal opgewarmd?" vraagt de begeleidster? De kinderen antwoorden: "Jaaaa." Dan gaan we in een kring zitten. De begeleidster heeft een balletje. De kinderen rollen om de beurt het balletje naar elkaar. Wie het balletje heeft, moet z'n naam zeggen. Alle kinderen komen 1 keer aan de beurt. Ze. durft z'n naam niet goed zeggen of praat heel stilletjes en zijn oudste zus Za., die naast hem zit, zegt zijn naam luid en duidelijk. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

Later stelt één van de kindjes zelf voor om hetzelfde kennismakingsspelletje nog eens opnieuw te doen, maar dan met verjaardagen in plaats van namen. De begeleiders gaan hierop in. Toch lijken er op basis van de observaties op het vlak van groepsdynamische processen nog wel wat kansen te liggen.

Met betrekking tot gedragsregels, bleek uit twee interviewtjes met de kinderen dat ze doorgaans al weten wat er van hen wordt verwacht: luisteren, respect tonen, geen vuile woorden gebruiken, niet liegen, geen ruzie maken, elkaar helpen, zorg dragen voor elkaar, enzovoort. Een van de jongens geeft aan dat hij dit had geleerd van zijn juf op school. Ook de begeleiders maken tijd de regels te overlopen en verwachtingen te scheppen. Meestal gebeurt dit net voor de activiteit, bijvoorbeeld voor de groep naar een buitenlocatie vertrekt: in de rij, per twee, handjes vasthouden, op het voetpad, stoppen aan de lichten. Soms maken begeleiders tussendoor en tijdens activiteiten tijd om verwachtingen te scheppen of feedback te geven. 'Rechtvaardigheid' is daarbij een belangrijk belevingsaspect van de kinderen:

"Soms vind ik wel dat de leidsters streng zijn terwijl het niet nodig is. Zo zeiden ze eens dat we moesten doorlopen, maar ik was al aan het doorlopen." (Es., 8 jaar)

Een derde belangrijk aspect is dat begeleiders ervoor zorgen dat iedereen bij de groep blijft (“*dat er geen kinderen kwijt geraken*”) en dat er wordt bemiddeld bij conflicten, ruzie (“*helpen bij ruzie*”) en pestgedrag (“*Ad. pest mij*”). Enkele kinderen wezen ook op de rol van begeleider om erop te letten dat ze geen gevaarlijke (“*vuur afsteken*”) of foute (“*kindjes slaan*”) dingen doen. Kortom, ‘bewaken’. Zeker bij minder zichtbare vormen van pesten is het nodig dat begeleiders sensitief zijn voor wat er zich onder de radar of achter de schermen afspeelt bij de kinderen.

Ruimte voor cultureel-religieuze aspecten

Een laatste aspect bij de zorg voor het emotionele welzijn van de kinderen is de ruimte voor cultureel-religieuze aspecten en de voorkeuren van kinderen en gezinnen. Een voorbeeld daarvan is de jaarlijkse Ramadan, die dit jaar de Paasvakantie doorkruist:

Op dinsdag start de Ramadan. Twee jongetjes Ad. en Kh. (en een van de begeleidsters) doen hieraan mee. De moeder van Kh. laat de begeleiding weten dat ze haar mogen contacteren indien haar zoon toch grote honger krijgt en dat ze dan iets zal komen binnensteken. Kh. vindt het trouwens niet zo fijn om de andere kinderen te zien eten en Sa. vraagt of hij liever in het lokaal wil blijven. Hij zegt eerst “ja” en gaat met begeleidster Sa. naar de lokalen, om dan even later toch maar weer aan te sluiten bij z’n vriendjes aan de eettafel. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Een van de kinderen geeft aan te denken dat het vasten voor de ramadan niet kan op Kamp Zuid, al is ze blij dat er ook andere moslims zijn:

“Ik speel samen met Es., Zz., Fe. en mijn kleine zus. Wij zijn de enige moslims hier. Wij mogen ook geen varkensvlees en zo eten. En nu is het ramadan. De kinderen mogen zelf kiezen of ze daaraan meedoen. Ik ga alleen in het weekend meedoen, want ik kan dat hier niet doen. Dat zou raar zijn. Ik ben blij dat er nog kinderen zijn die ook moslim zijn. Dan ben ik niet de enige die anders is want dat vind ik soms niet zo leuk.” (Se., 9 jaar)

Verder observeerden we dat er in een van de lokalen van Atelier Bricolé in verschillende talen ‘Welkom’ op het whiteboard werd geschreven. Hoewel enkele kinderen interesse toonden en probeerden te raden welke woorden uit welke taal kwamen, observeerden we niet dat er door de begeleiding verder iets mee werd gedaan samen met de kinderen.

6.7 Zorgen voor het fysieke welzijn van kinderen

Met betrekking tot zorg voor het fysieke welzijn van de kinderen kwamen we tot de volgende thema’s: fysieke veiligheid; verzorging; eten en drinken; toiletbezoekjes; en slapen en rusten.

Fysieke veiligheid

Tijdens de observatieweek zagen we hoe de begeleiders ervoor zorgden dat de fysieke veiligheid van de kinderen werd bewaakt. Zo gaven begeleiders kinderen een hand bij het trappenlopen. Ook op andere momenten gaven de begeleiders de nodige zorgen: op straat wandelen met gele hesjes,

begeleiding aan het klimrek, hulp bij het handenwassen aan de lavabo. Soms riepen de kinderen zelf hulp in. Er zijn ook kinderen die het 'handje geven' één verdieping volhouden en het vanaf daar zelf kunnen.

Ook fysieke geborgenheid is belangrijk:

Na een kleine 10 minuten overleggen en ideeën sprokkelen, proberen de begeleiders met de kinderen tot iets concreets te komen. Ondertussen staat er een koude, gure wind. Eén van de kinderen heeft geen jas bij. Eén van de begeleiders wrijft over haar rug. Een andere begeleider geeft haar trui aan het meisje. Om 15u komt de zon er terug wat door. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

Verzorging

Uit de observaties en de gesprekken kwam naar voren dat de kinderen allerlei vormen van verzorging krijgen zoals een pleister, een kusje of iemand proper maken.

“De juffen zorgen voor ons. Als je pijn hebt, krijg je een plakker.” (So., 6 jaar)

Ru. heeft een pijntje aan zijn vinger en dat toont hij aan Me., een van de begeleiders. “Oh, heb je een pijntje? Kusje geven?”, ze pakt zijn hand vast in de hare en geeft er een kusje op. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

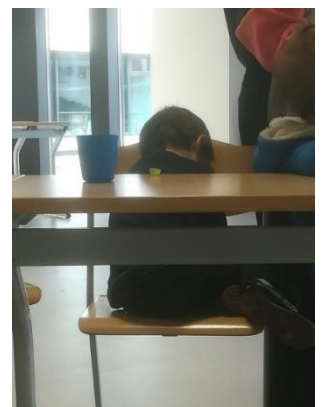
Uit de neus van een van de kinderen komt een mooie gele snottebel gekropen. Een begeleider neemt een zakdoekje en veegt zijn snottebel af (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Eten en drinken

Ook 'basale' behoeften zoals eten en drinken worden door kinderen vaak als zorg vermeld.

“De leidsters zorgen voor mij. Als ik iets niet lust, dan hebben ze ook iets anders voor mij.” (Si., 7 jaar)

Om 12u30 is het lunch. De kinderen zetten zich allemaal aan de eettafel in de gang. De begeleiders zien erop toe dat iedereen zich neerzet en zijn of haar lunchpakketje en boterhammetjes tevoorschijn haalt. Soms heeft een kind hulp nodig bij het openen van haar/zijn brooddoos. Af en toe polst de begeleiding hoe het staat met het opeten van de lunch. Soms heeft een kind wat aanmoediging nodig, zeker wanneer het gaat over groentjes zoals broccoli of het opeten van het laatste stukje druif, zoals bij Ru. het geval was. (onderzoeksdagboek en foto Atelier Bricolé)

Toiletbezoek

De begeleiders vragen de jongeren wie er naar het toilet moet en wie ze moeten helpen. Sommige kinderen worden bij de hand genomen. Begeleidster Me. neemt een 'opzetwc-bril' mee. De deur wordt geopend (en gesloten) tot het kind klaar is. Handjes worden gewassen en sommige kinderen worden de lavabo opgetild. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Slapen en rusten

Na de lunch is er tijd voor kinderen om even te dutten. De jongste kinderen worden in slaap begeleid door enkele begeleiders. Zij houden het kind vast indien nodig. (onderzoeksdagboek Atelier Bricolé)

Na een tijdje is Ru. weer moe en neemt begeleider O. hem in zijn armen. Zo kan Ru. even rusten. Ook later, tijdens een van de buitenactiviteiten is Ru. moe en neemt O. hem in zijn nek. (onderzoeksdagboek en foto Atelier Bricolé)

6.8 Zorgen de kinderen ook voor elkaar?

Wanneer we aan de kinderen de vraag stellen of ze zelf zorg aan anderen geven, verwijzen kinderen naar hun broer(s) en/of zus(sen) en andere kinderen en vriendjes. De kinderen verwijzen naar diverse vormen van zorgen voor anderen: "helpen met eten", "spelen", "knuffelen", "bijvoorbeeld wanneer mama het vraagt", "helpen tekenen", "helpen wanneer ze in de problemen zitten of wanneer er ruzie is", "kleine kindjes helpen", "handje vasthouden".

"De kinderen in de groep zijn soms lief voor elkaar, maar niet altijd. Maar als er een kindje weent, dan zeggen ze dat tegen de juf en dan troost die haar. En tijdens het spel spelen we niet vals. ... Als ik mijn broer en mijn zussen niet help, dan denk ik dat die eenzaam zijn en een beetje verdrietig en boos. Ik help graag keiveel kindjes omdat, als ik dat 'ns niet doe, dan word ik zelf een beetje verdrietig." (Za., 9 jaar)
Ik zorg zelf voor mijn kleinere zus Vi. Die wordt vaak moe en dan zeg ik dat. En ik speel met Ch. met de auto's en in een tent met de knuffels. Ik zorg voor hen omdat ze dan blij blijven en niet wenen. Soms weent Vi. dan omdat ze ook iets wil doen en dan doe ik dat met haar." (Si., 7 jaar)

"Ik zorg ook voor de andere kinderen. Ik hou de kleintjes mee in het oog of ik ga met hen spelen. Ik heb een klein broertje dus ik weet hoe dat moet. Soms moet ik voor hem zorgen, maar hij luistert niet altijd en dan denk ik, waarom moet ik nu de oudste zijn." (Es., 8 jaar)

"Ik zorg vooral voor mijn kleine zus. Ik speel met haar en ik deel dingen met haar. Ik zorg ook voor Ch. Soms vind ik het ook lastig dat mijn zus altijd met mij wil spelen. Soms zeg ik dan: er zijn ook nog andere kinderen om mee te spelen." (Se., 9 jaar)

“Ik zorg voor mijn zusje. Als mijn mama zegt dat ik moet wachten bij mijn babyzusje, dan doe ik dat.” (Zz., 9 jaar)

“Mijn kleine nichtje was gevallen en toen hilde ze heel hard en toen heb ik haar getroost.” (Fe., 5 jaar)

“Als mijn broer gevallen is, dan aai ik overal waar hij pijn heeft. En dan zegt hij dat hij geen pijn meer heeft, omdat hij heel sterk is.” (Za., 9 jaar)

Broertjes en zusjes, of vriendjes, nemen het ook vaak voor elkaar op:

Een ouder broertje houdt zijn iets jonger zusje de hele tijd vast. Hij aait haar gezicht en knuffelt haar. Wanneer Kris toenadering zoekt, reageert het meisje verlegen en een beetje bang. Haar broer blijft dicht bij haar. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

We spelen ook ‘dirigentje’ maar dan aangebracht als ‘doe de alien na’. Als de begeleidster vraagt of iedereen aan de beurt is geweest, neemt Za. het op voor haar jongere broertje Ze. “Mijn broer is nog niet aan de beurt geweest.” Als Ze. aan de beurt is, geven Za. en de andere zussen hem tips/richtlijnen over welke bewegingen hij als dirigent kan maken. (onderzoeksdagboek Een dag als...)

Vaak vragen de ouders om goed voor elkaar te zorgen. Een jongen weent als zijn mama hem afzet. Ze vertrekt, maar enkele passen verder draait ze zich om en roept ze naar de broer van de wenende jongen: *“Zorg goed voor je broer, hé.”*. Een ander jongetje vertelt dat hij thuis voor zijn zusje zorgt *“wanneer mama dat vraagt”*.

Langs onze neus weg vroegen we ook of de juffen beter kunnen zorgen dan de kinderen, waarop we de volgende inzichtelijke reactie kregen:

“Niet altijd. Bijvoorbeeld mijn kleine zus Vi. De juffen proberen haar te helpen, maar zij wil dat niet. Dan vraag ik, mag ik het proberen omdat ze mijn kleine zusje is. Een broer of zus kunnen soms beter voor elkaar zorgen dan de juf, want ze kennen elkaar beter.” (Za., 9 jaar)

6.9 Zelfzorg: zorgen kinderen ook voor zichzelf?

Uit de interviews met kinderen kwam naar voren dat ze ook voor zichzelf zorgen zoals zelf boterhammen maken, iets leuks doen wanneer je je niet goed voelt, of de rust opzoeken wanneer je gestresseerd bent:

“Ik zorg ook voor mezelf. Als mijn mama en papa niet thuis zijn, dan maak ik zelf boterhammen. Dat is ook voor mezelf zorgen.” (Se., 9 jaar)

“Als ik mij niet goed voel, dan kies ik iets wat ik heel graag doe.” (So., 6 jaar)

“Ja [ik zorg ook voor mezelf], bijvoorbeeld door tot rust komen ... als ik gestrest ben ... dan neem ik mijn gsm en ga ik alleen zitten, buiten of zo.” (Am., 8 jaar)

6.10 Zorgen voor het materiaal

Tijdens de observaties zagen we dat kinderen soms mee zorg dragen voor materiaal door het te helpen dragen of door op te ruimen. Dat vroegen we na:

“Ik doe dat thuis niet zo vaak en ik wil dat wel heel graag doen. Thuis draag ik wel lichte dingen. Maar ik draag ook wel eens graag zware dingen. Zo zwaar is dat ook niet voor mij.” (Za., 9 jaar)

“Ik vind het wel leuk om te kijken naar de foto waar we samen de flessen dragen. Ik vind samenwerken leuk want samen zijn we sterker.” (Es., 8 jaar)

6.11 Zorgen voor ouders

Kamp Zuid wil verbinding maken met ouders en hen mee laten beslissen over de opvang van hun kind. Daarom worden ouders vóór de start van het kamp geïnformeerd en geconsulteerd over het aanbod. Ook tijdens de onthaal- of afhaalmomenten zijn er kansen om met ouders een praatje te maken en in te gaan op hun vragen, bezorgdheden of feedback. Zoals eerder aangegeven, bestaat er ook een sociaal tarief voor gezinnen die daar nood aan hebben. Soms hebben ouders tijdens de dag nood aan geruststelling. Tijdens een van de activiteiten van Een dag als... werd één van de begeleiders opgebeld door een bezorgde mama. De begeleidster stelt de mama snel gerust en stelt voor om *“even een fotootje”* door te sturen via whatsapp.

In de interviews met de kinderen kwam ook het thema ‘Kamp Zuid als opvangplek’ aan bod. Op die manier draagt Kamp Zuid ook zorg voor ouders die nood hebben aan opvang omdat ze bijvoorbeeld moeten werken:

“Mijn mama heeft dit voor mij gekozen. Ze werkt veel en ze wil niet dat ik in de vakantie alleen thuisblijf. Zij heeft Kamp Zuid gevonden voor mij en mijn zus.” (Se., 9 jaar)

“Wij moeten naar hier komen omdat mama en papa niet altijd vakantie hebben als de kindjes vakantie hebben.” (So., 6 jaar)

“Mijn pleegouders G. en J. hadden nog heel veel werk. Als wij naar Kamp Zuid komen, dan kunnen zij rustig werken. Anders moeten ze om de beurt werken en met ons spelen.” (Za., 9 jaar)

7. Hoe beleven kinderen en jongeren Kamp Zuid?

Om zicht te krijgen op de beleving van de kinderen vroegen we alvast aan één van hen wat zij over Kamp Zuid zou zeggen tegen kinderen die er nog nooit waren geweest:

“Ik zou zeggen dat het hier heel leuk is en dat ze niet bang moeten zijn van de begeleiders want die zijn heel lief en heel zorgzaam. Als er iets gebeurt dan is er iemand die je kan vertrouwen. En je hoeft je hier geen zorgen te maken.” (Es., 8 jaar)

Andere kinderen gaven onder meer aan het leuk te vinden om naar Kamp Zuid te komen, activiteiten te doen, buiten te spelen en niet thuis te moeten zitten. Ook met de begeleiders spelen en nieuwe vrienden maken werd vermeld:

“We zijn deze week veel buiten geweest en we hebben veel spelletjes gespeeld. We hebben een parcours gemaakt en torens omvergegooid. Ik vind het leuk dat we om ter eerst moeten zijn en dat we dan kunnen lopen, want van lopen word je ook sterker.” (So., 6 jaar)

“Ik vind de activiteiten wel leuk. Er zijn ook dingen waar ik niet zo graag aan mee doe, maar niet dat ik iets haat of zo. Activiteiten die ik leuk vind, zijn dingen die met lopen te maken hebben en spelletjes buiten, maar soms ook spelletjes binnen. Ik vind tikkertje en verstoppertje wel leuk, bijvoorbeeld. Deze morgen moesten we op de rode loper lopen. Eerst dacht ik: schaamtelijk, ik ga weg. Maar toen ik erop stond, dacht ik, waarom schaam ik me toch?” (Es., 8 jaar)

“We doen hier leuke dingen. We hebben een parcours gemaakt. De juffen veranderen van kleren en ze hebben leuke spelletjes in hun hoofd. We spelen en we gaan naar buiten. We eten hier ook.” (Zz., 9 jaar)

“We doen hier altijd leuke activiteiten en de leidsters zijn hier ook zo leuk. Ook kan ik hier nieuwe vrienden maken ... We spelen elke dag andere spelletjes en we spelen heel vaak buiten. We hebben tikkertje gespeeld en schipper mag ik over varen. De activiteiten zijn goed en leuk voor ons. Als we alleen vrij spel zouden hebben, dan is dat ook niet zo leuk voor ons. Ik vind het leuk dat we opdrachten krijgen.” (Za., 9 jaar)

De eerste keer naar Kamp Zuid komen is voor veel kinderen best spannend:

“Voor ik de eerste keer naar hier kwam, was ik soms wel een beetje bang. Maar mijn vriendin was hier ook, dus er was niet iets waar ik echt heel bang van moest zijn, want ik wist dat er iemand was die ik heel leuk vond en vertrouwde en heel goed kende.” (Es., 8 jaar)

“Ik was heel blij maar ook een beetje in shock. Omdat het mijn eerste keer was. Ik was zenuwachtig in welke groep ik zou zitten en met wie. Ik was blij dat mijn zus erbij was op de eerste dag. Ik dacht eerst dat ik hier niemand ging kennen. Maar dan zag ik Es. en Zz. Ik kende hen al van op voorhand. Maar ik wist niet dat die hier ook zouden zijn ... De eerste dag vroeg een juf aan mij om die een handje te geven op de trap. Ik vond dat wel spannend, want ik kende die niet en het was de eerste keer.” (Se., 9 jaar)

8. Wat betekent Kamp Zuid voor de kinderen?

Op de vraag wat Kamp Zuid voor hen betekent, gaven de kinderen gevarieerde antwoorden:

“Alles ... Ik zou het jammer vinden dat ik hier dan niet meer kan spelen met Ad. en Am.”
(Kh., 7 jaar)

Opnieuw kwam het thema ‘Kamp Zuid als opvangplek’ naar voren:

“Kamp Zuid betekent voor mij: als mama en papa keiveel werk hebben, dan komen we naar hier en dan zorgen de leidsters voor ons en de leidsters kunnen dat goed.”
(Za., 9 jaar)

9. Impact van Kamp Zuid op het leven van kinderen en jongeren

Kinderen leren heel wat bij op Kamp Zuid. Dat lezen we in de beschrijving van de twee bubbels: *“we leren sluipen als soldaten”, “we leren de kneepjes van het vak”, “wees welgekomen... bricoleurs van het eerste uur”*. Kinderen worden ook meegenomen in een zorgzame context die zowel aandacht heeft voor het fysieke als het emotionele welzijn van de kinderen. Ze leren nieuwe kinderen kennen, maken vriendjes en bouwen relaties op met begeleiders. Ze krijgen tips, geven tips aan elkaar, verkennen en proberen allerlei zaken uit.

Wanneer we één van de kinderen vragen wat hij op Kamp Zuid heeft geleerd, verwijst hij impliciet naar sociaal leren:

“Dat je lief moet zijn voor anderen... en anderen meer aandacht moet geven ... [Ik heb dat geleerd] via de begeleiders, ik zie dat ook bij hen.” (Kh., 7 jaar)

10. Uitsmijter: als ik kon toveren...

Wat zouden kinderen bij- of wegtoveren op Kamp Zuid mochten ze hiertoe in staat zijn?

“Ik zou nog een zwembad toveren, ijsjes en meer versiering zoals slingers of tekeningen die bij het thema passen!” (Se., 9 jaar)

Fe. *“Ik zou een PlayStation toveren. Ik kan dat goed. En een ijsjeskar, dan kunnen we elke dag ijsjes eten!”* (Fe., 5 jaar)

11. Geraadpleegde literatuur voor deze case study

KdG (2021, 8 september). *Vakantiewerking Kamp Zuid*. <https://www.kdg.be/vakantiewerking>.

KdG (2021, 8 september). *Pedagogie van het jonge kind. Professionele bachelor*. <https://www.kdg.be/pedagogie-van-het-jonge-kind>.

Meire, J. (2008). *Speelpleintijd. Een onderzoek naar de beleving van de tijdsordening op het gemeentelijk speelplein van Overijse*. Meise: Kind en Samenleving.

Meire, J. (2009). *Opvangtijd. Kinderen en hun beleving van de tijdsordening in een buitenschoolse opvang*. Meise: Kind en Samenleving.

Meire, J., Berten, H., Van Breda, L., Dekeyser, P., Schaubroeck, K. & Piessens, A. (2015). *Speelpleinwerkingen in Vlaanderen en Brussel. Een onderzoek bij kinderen, begeleiding en verantwoordelijken*. Brussel: Kind en Samenleving.

Peleman, B. Boudry, C. Bradt, L. Van de Walle, T. & Vandenbroeck, M. (2014). *Schoolkinderen en hun opvang. Wat leren ze ons over kwaliteit?* Gent: VBJK.

Discussie

In deze verkennende studie namen we vier zorgzame praktijken in de vrije tijd onder de loep. Ondanks beperkende coronamaatregelen, kregen we de kans om deze praktijken van dichtbij te onderzoeken. De keuze van de praktijken was weloverwogen en leidde tot vier uiteenlopende cases: Huis Perrekes, Antwerp Wolf Pack Basketball, Circus Zonder Handen en Kamp Zuid. In deze discussie beantwoorden we onze onderzoeksvragen.

Welke invulling krijgt zorg in deze praktijken?

In onze analyse van hoe ‘zorg’ vorm krijgt in vier vrijetijdswerkingen, onderscheiden we drie niveaus om naar zorg te kijken: (1) op microniveau kijken we naar de interacties tussen kinderen en volwassenen en tussen kinderen onderling, (2) op mesoniveau kijken we naar het pedagogisch kader en de keuzes die organisaties maken in de uitwerking van hun aanbod en (3) op macroniveau kijken we enerzijds naar de positionering en profilering van organisaties ten opzichte van externe partners en in de bredere samenleving. Anderzijds kijken we naar de invloed van maatschappelijke opvattingen en naar de invloed van regelgeving en beleid op de keuzes die organisaties maken.

In elk van deze lagen kijken we telkens naar: (1) welke zorg *krijgen* kinderen en jongeren, (2) welke zorg *zien/voelen* kinderen en jongeren en (3) welke zorgen *geven* kinderen en jongeren.

Zorg op microniveau

Welke zorg krijgen kinderen?

Kinderen verwachten ‘zorg’ en ‘spel’ van hun begeleiders, zo leren we uit het onderzoek ‘Schoolkinderen over hun opvang’ (Peleman e.a., 2014). De onderzoekers merken ook dat kinderen een bepaalde rangorde aanbrengen in die verwachtingen. *“Kinderen verwachten dat hun begeleiders in de eerste plaats aan de basisaspecten voldoen, het zijn in die zin ‘voorwaarden’. Zonder daaraan te voldoen, zullen de begeleiderhoudingen van een hogere orde immers niet plaatsvinden.”* (Peleman e.a., 2014: 43). Zo komen de onderzoekers binnen de dimensie ‘zorg’ tot vier gradaties: (1) aanwezig zijn, (2) sensitief zijn, (3) individuele aandacht bieden en (4) rechtvaardig reageren op conflictsituaties.

Ook in ons onderzoek herkennen we deze verschillende facetten van zorg. We voegen er enkele accenten aan toe.

- Kinderen waarderen het wanneer begeleiders beschikbaar zijn: met hen spelen of gewoon naar hen kijken, samen een boekje lezen, samen muziek maken of een praatje slaan. Die beschikbaarheid is een belangrijk aspect in de verbinding tussen kinderen en begeleiders. Als begeleiders minder of niet betrokken zijn, lijkt de afstand tot de begeleiding toe te nemen.
- Ook vonden we verschillende voorbeelden van sensitieve begeleiders die individuele aandacht geven: een trainer pikt op dat het niet goed gaat met twee kinderen en neemt tijd voor een gesprek, een begeleider vangt op dat een kind jarig is, enzovoort. Huis Perrekes hanteert

hiervoor de term 'belevingsgericht werken'. Hierbij polsen de begeleiders naar onderliggende gedachten en gevoelens bij de kinderen, net zoals ze bij de volwassenen doen. De beleving van de kinderen krijgt een plaats in de interactie en activiteiten en is een startpunt voor gesprek.

- Ook zagen we verschillende voorbeelden van begeleiders die tussenkomen in conflictsituaties en het spel rechtvaardiger laten verlopen.

In de dimensie 'sensitiviteit' zien we twee gradaties. We merken een verschil tussen begeleiders die uit zichzelf tussenkomen en begeleiders die dat pas doen als de kinderen een expliciete vraag stellen. In het laatste geval, lijken kinderen en begeleiders bij momenten in twee parallelle werelden te vertoeven. Pas als de kinderen een duidelijk signaal uitsturen, door te wenen of boos te worden bijvoorbeeld, komen de begeleiders tussen. In het eerste geval zijn begeleiders van dichterbij betrokken bij de kinderen en komen ze sneller en proactiever tussen. Die afwezigheid kan voor kinderen soms positief zijn: ze krijgen de ruimte om hun eigen spel te ontwikkelen en eventuele spanningen zelf op te lossen. Maar het kan ook negatief uitdraaien, als kinderen eigenlijk de steun van begeleiders nodig hebben om tot spel te komen of bij een conflict. En soms lijkt de reactie van kinderen eerder neutraal: het is fijn als de begeleider beschikbaar is, maar het hoeft niet per se.

Vanuit onze bevindingen willen we ook een aantal elementen van zorg toevoegen. Zo wijzen kinderen op een basaal niveau ook op het element verzorgen: voor eten en drinken zorgen, wondjes verzorgen, mee naar het toilet gaan of jonge kinderen te slapen leggen.

"De leidsters zijn lief voor ons, ze zorgen goed voor ons en ze luisteren ook heel goed naar ons. Ze proberen altijd te helpen als we een probleempje hebben of zo. Als ik in mijn broek zou plassen, dan zouden ze de zak met reservekleden nemen. Of ik vroeg of ik naar het toilet mocht, ze zeiden ja en ze vroegen wie er nog naar de wc wou en die mochten ook gaan." (Za., 9 jaar, Kamp Zuid)

Daarnaast zien we een aantal elementen die misschien niet rechtstreeks met zorg worden geassocieerd, maar daar in onze ogen wel verband mee houden. Zorg betekent in onze ogen ook dat kinderen zich goed voelen in de groep. Dit vergt van de begeleiding een expliciete aandacht voor de groepsdynamiek: inzetten op kennismaking bij het begin van een initiatief, aandacht voor kliekjes en spanningen in de groep, expliciet inzetten op elkaar helpen en waarderen...

"We helpen elkaar, we zijn open... we kunnen altijd bij elkaar terecht... soms is er wel eens ruzie maar dan wordt dat snel opgelost. Iedereen is welkom, zoals bijvoorbeeld Im., we hebben ervoor gezorgd dat ze zich thuis voelt, dat ze zich veilig voelt... dat gebeurt vrij automatisch, we zorgen goed voor elkaar." (Ch., 13 jaar, Wolf Pack)

Ook het verlenen van zeggenschap, keuze en controle en ruimte laten voor eigen initiatief zien we als elementen van zorg. Kinderen voelen zich gehoord en erkend. Hun ideeën en voorstellen krijgen een plaats. Ook dit lijkt ertoe bij te dragen dat kinderen zich goed voelen in de werking.

Ha. en Sa. zetten verschillende liedjes op. "Is dit muziek waar je thuis ook naar luistert of is dit meer iets van de jongens" vraagt Li. aan Ma. terwijl ze de riemen van haar stelten aanspannt. Ma. geeft precies aan van niet. "Ha. en Sa. zijn muziek aan het kiezen voor de slotact" zegt Li.

“en het is belangrijk dat jij de muziek ook goed vindt.” (onderzoeksdagboek Circus Zonder Handen)

Welke zorg zien/voelen kinderen?

Kinderen merken op dat er voor hen en andere kinderen wordt gezorgd. Ze kunnen dit benoemen als er expliciet naar wordt gevraagd, maar lijken zorg vooral impliciet aan te voelen, als rust en (emotionele) veiligheid. Kinderen voelen zich veilig, thuis, op hun gemak, ...

“Ron is open, hij helpt mij, hij luistert, je kan uw mening uiten ... Ik had dat vanaf het begin al dat ik me veilig voelde. Ik ken hem al lang en hij kent mijn hele familie, mijn broers ... Je kan over alles praten. Ik voel mij veilig bij hem en daarom ben ik open bij Ron.” (Ch., 13 jaar, Wolf Pack)

Ook op een plek waar volwassen zorg krijgen zoals in Huis Perrekes, merken kinderen zorg op, maar leren ze deze situatie als ‘gewoon’ of ‘normaal’ te zien. In het begin is het altijd wat zoeken, en soms trekken kinderen grote ogen, maar ze accepteren snel dat dit gewoon en OK is. Zeker jonge kinderen zijn het gewoon om geholpen te worden als ze iets niet kunnen. Ze kijken er niet van op als ook volwassenen hulp nodig hebben. Naarmate kinderen ouder worden, leren ze dat die zorg erbij hoort en hoe ze zelf zorgtaken kunnen opnemen. Huis Perrekes maakt die zorg ook doelbewust zichtbaar voor kinderen.

“Voor de kinderen vinden we het erg belangrijk dat ze van kleins af in aanraking komen met kwetsbaarheid. Dit wordt helemaal gefilterd uit onze samenleving, zodat mensen niet meer vertrouwd zijn met kwetsbaarheid. Zo ontstaat de illusie van autonomie en wordt autonomie ook het hoogste goed. Onze levenskwaliteit komt precies meteen op de helling te staan, zodra er enige kwetsbaarheid opduikt. Alsof je enkel gelukkig kan zijn, als je cognitief helemaal in orde blijft.” (Ka., medewerker Huis Perrekes)

Welke zorg geven kinderen?

In alle cases merken we dat kinderen zorgtaken opnemen. In het kader van de vrije tijd is die zorg eerder vrijblijvend, kinderen kunnen er ook aan ontsnappen. Zorg is ook steeds ingebed in een leuke activiteit. Het (speel)plezier van de kinderen blijft op de voorgrond. Kinderen nemen soms spontaan zorgtaken op: elkaar rechtekken tijdens een basketbaltraining, de doos met drinkflessen dragen, een rolstoel duwen, opkomen voor elkaar of hun jongere broer of zus, enzovoort.

We spelen ook ‘dirigentje’ maar dan aangebracht als ‘doe de alien na’. Als de begeleidster vraagt of iedereen aan de beurt is geweest, neemt Za. het op voor haar jongere broertje Ze. “Mijn broer is nog niet aan de beurt geweest.” Als Ze. aan de beurt is, geven Za. en de andere zussen hem tips/richtlijnen over welke bewegingen hij als dirigent kan maken. (onderzoeksdagboek Kamp Zuid)

Zorg geven is voor de kinderen een manier om van betekenis te zijn en geeft een goed gevoel.

“Als je iemand helpt, dan voel je ook een beetje liefde in je opkomen.” (Es., 8 jaar, Kamp Zuid)

Regelmatig kinderen krijgen een zetje van volwassenen: die geven verwachtingen mee (“zorg goed voor je broer”) of geven expliciet de opdracht om een zorgtaak op te nemen, bijvoorbeeld om een jonger kind te helpen of extra aandacht te geven aan een nieuweling in de groep.

Zorgen verloopt lang niet altijd spontaan. Praktijken die zorg hoog in het vaandel dragen, zetten daar doelgericht op in. Zo dragen sommige praktijken zorg expliciet uit en benoemen ze dit bij de kinderen als een belangrijke waarde. Zo vormt de waardencirkel de ruggengraat van het pedagogische kader van Wolf Pack. Deze waardencirkel bestaat uit alle waarden die de kinderen, jongeren, coaches, ouders en andere betrokkenen belangrijk vinden voor de Wolf Pack en de omgang met elkaar. Waarden die we vaak hoorden tijdens onze gesprekken en observaties zijn respect, gelijkheid, eenheid en elkaar helpen.

Ook stellen volwassenen doelgericht modelgedrag. Sommige werkingen leren kinderen bepaalde vaardigheden zoals waardering en dankbaarheid uitspreken naar elkaar. En begeleiders faciliteren de zorgzame interacties die niet vanzelf plaats vinden. Ze geven informatie en bevorderen ontmoeting en contact actief.

“Je kan niet gewoon een groepje kinderen ‘droppen’ in een woonzorgcentrum en zien wat er ontstaat. Het ene kind reageert misschien spontaner dan het andere, maar medewerkers moeten steeds alert zijn en het contact faciliteren en stimuleren, zodat kinderen zich veilig zullen voelen. Dat vraagt een heel actieve inzet. Dat betekent niet dat we bijzondere activiteiten moeten organiseren. Dat mogen echt kleine dingen zijn. Maar je moet groepen mengen, je moet mensen aan elkaar voorstellen, ... Dat is werken, hé.” (Ka., medewerker Huis Perrekes)

Zorg op mesoniveau

Een zorgende vrijetijdswerking

In verschillende cases merken we dat vrijetijdswerkingen ook op organisatieniveau expliciet inzetten op zorg. Zo nemen de circusschool en de basketbalclub allerlei maatregelen om kinderen die doorgaans minder kansen krijgen bij hun werking te betrekken. Ze besteden daarbij aandacht aan persoonlijke opvolging, thuis- of stoepbezoeken en hebben oog voor de ruimere noden van kinderen en hun gezin. Ze bieden een luisterend oor aan (telefonisch of via huisbezoeken), maar verwijzen ook door naar meer gespecialiseerde diensten en organisaties. En ze proberen gezinnen daadwerkelijk te helpen, op materieel, financieel of emotioneel vlak.

In de interactie tussen micro- en mesoniveau in merken we dat organisaties bouwen aan wat we een zorgzaam klimaat noemen. Dat toont zich onder meer in een aantal tastbare acties in de directe interactie met kinderen en jongeren: een warm onthaal, een open houding, aanmoediging, aandacht, steun en genegenheid. Maar het gaat ook ruimer: aandacht voor gezonde voeding, zorg voor materiaal en infrastructuur of jongeren blijvend kansen geven. De zorg voor kinderen is dan ingebed

in een bredere zorg voor mensen en hun leefomgeving. En in een constante alertheid voor ontmoeting en verbinding.

“Het is aan ons om keer op keer de juiste omgeving en de nodige voorwaarden te creëren om ontmoeting te laten ontstaan. Daar moeten we voortdurend alert op zijn. Want anders valt het zo weer uit elkaar. Dan is het samen, maar totaal niet samen, als je er zelf niet achter zit.”
(Kt., medewerker Huis Perrekes)

Ook merken we dat verschillende cases het welzijn en welbevinden van de deelnemers als de centrale waarden van hun werking nemen. Zorg lijkt daarbij zowel een doel als een middel om de activiteit te bevorderen.

“Soms zijn kinderen boos en zeggen ze ‘coach, ik ben boos’. Ik vraag dan gewoon: ‘waarom ben je boos?’ ... Nu, hoe neem je die ‘boosheid’ weg bij kinderen? Eén van de kinderen zei zelf: ‘door adem te halen’. Dus dan hebben we dat gedaan. Ademhalen. Dus niet door ‘bij te vijzen’ maar door adem te halen. Zo kunnen ze tot rust komen, kunnen ze hun stress kwijt geraken. Het gaat over het welzijn van de kinderen, daar moet het om gaan.” (Ron, coach Wolf Pack Basketball)

Een zorgende organisatie heeft ook implicaties voor de vrijwillige en professionele medewerkers. De selectie speelt een rol maar dit vraagt vooral vorming en coaching van medewerkers. We merken in verschillende cases dat één of meerdere medewerkers de waarden op vlak van zorg belichamen en uitdragen. Zorg vormt voor hen een belangrijk kompas. Ze proberen er collega's en vrijwilligers in mee te krijgen. Dit vergt ook de nodige tijd voor overleg, omkadering en ondersteuning van de medewerkers. Het is een uitdaging voor organisaties om het hele team te doordringen van die zorgende houding. Het vergt tijd en is een opdracht die nooit af is.

Zien kinderen de zorg op organisatieniveau?

Veel van de zorg op organisatieniveau gebeurt achter de schermen. Zeker jongere kinderen zien niet altijd welke maatregelen organisaties nemen om een zorgzame werking uit te bouwen. Dat vormt nauwelijks een aspect van hun beleavingswereld en ze kunnen doorgaans nog geen vergelijking maken met andere organisaties. Zelfs als ze zouden zien ze dat een organisatie bepaalde zorgende maatregelen neemt, dan zouden ze deze eigenlijk als normaal beschouwen. Pas naarmate kinderen ouder worden, beseffen ze meer het zorgzame karakter van de organisatie, als ze ook andere plekken hebben leren kennen en de vergelijking kunnen maken. Misschien worden ze op latere leeftijd ook meer betrokken in het gesprek daarover?

“Iemand die bij mijn broer in de muziekschool zit, die zijn opa woont hier in Huis Perrekes (...) die kent dat hier gewoon van zijn opa (...) die weet wel ‘die zit hier in een rusthuis dat wat anders is dan anders’ maar meer weet die jongen daar niet van... en kijk, als uw ouders hier werken, weet je daar meer over, dan weet je wauw eigenlijk van mensen hebben hier kei veel geluk. Kijk gisteren op televisie zag je zo iemand die ging op bezoek bij zijn oma en die had allemaal van die bijnaampjes en zo, en dat was echt verschrikkelijk gewoon, hoe die die behandelde, als kleuter, (...)” (Ha., 12 jaar, Huis Perrekes)

Dragen kinderen mee zorg voor de organisatie?

Als ze ouder worden, willen sommige kinderen graag blijven meewerken of iets ‘teruggeven’ aan de werking. Dit kwam onder andere naar boven in de case van de Antwerp Wolf Pack Basketball. De coach vermeldt dat de kinderen en jongeren ook taken en coaching opnemen. Ze houden tijdens wedstrijden de klok bij, vullen het scoresysteem in of scheidsrechteren. Of ze worden voor de BSP-scholencompetitie gevraagd als *junior value coach* (waarvoor ze een vrijwilligersvergoeding ontvangen). Er wordt stilaan ook gedacht aan een meer formeel ‘jeugdcomité’ en aan de optie om af en toe eens een jongere te laten aansluiten bij de Raad van Bestuur. Het is de ambitie om op lange termijn de club te laten dragen door de jongeren.

Zorg op macroniveau

Zorg voor kinderen in een breder verhaal

Sommige cases bouwen gericht een netwerk uit met verschillende partners uit om hun zorgzame werking mogelijk te maken. Deels om kinderen en jongeren in contact te brengen met hun werking maar ook omgekeerd om te kunnen doorverwijzen als bepaalde zorgvragen de draagkracht of de expertise van de organisatie overstijgen. Sommigen werkingen slagen hier in, andere staan soms wat geïsoleerd in hun zorgzame aanpak. Verschillende organisaties gaan voorzichtig te werk en werken enkel samen met mensen die op hun beurt zorgzaam met de kinderen en jongeren zullen omgaan.

Sommige cases positioneren zich expliciet als een zorgzame werking. Ze geven aan dat hun werking zich op dat vlak onderscheidt van andere organisaties. Maar niet alle organisaties zijn zo happig op het ‘etiket’ van ‘sociale’ of ‘zorgzame’ werking. Ze zouden graag hebben dat ze als ‘doorsnee’ werking worden beschouwd vanuit het principe dat elke organisatie zich zorgzaam zou moeten opstellen. Deels leeft dus de wens dat anderen geïnspireerd zouden worden door hun aanpak, al zijn de betrokken cases vooral gericht op de verdere uitbouw van de eigen werking.

De werkingen krijgen niet altijd erkenning voor de keuzes die ze maken. In de bestaande erkennings- en subsidiesystemen leidt een keuze voor meer zorg niet meteen proportioneel tot extra waardering of bijkomende financiering. Ook lijkt de (onuitgesproken) druk toe te nemen om de impact van de werking aan te tonen, in functie van erkenning en subsidiëring.

Zien kinderen het bredere (zorg)verhaal rond hun vrijetijdswerking?

Vooraf bij de kinderen van Huis Perrekes merken we dat ze ook een ruimere kijk ontwikkelen op zorg in de samenleving. Ze zijn best fier dat hun mama in de zorg werkt en dragen deze werking ook uit, al moeten ze soms wel slikken als niet iedereen in hun omgeving hun enthousiasme deelt.

“Ik heb hier een meer uitgesproken mening dan mijn leeftijdsgenoten en ik zal de werkwijze van Huis Perrekes ook hevig verdedigen als er een negatieve of onwetende opmerking valt of zo. Mijn vriendinnen voelen niet dezelfde betrokkenheid. Ik heb dat niet vaak, maar soms denk ik wel: je zou eens naar hier moeten komen. Dan zou je zien dat dit ook gewone mensen

zijn en niet mensen die een aandoening hebben. Dat er meer is dan het simpele cliché: ze vergeten alles.” (Ni., 15 jaar, Huis Perrekes)

Dragen kinderen mee zorg voor de wereld rondom hen?

Zowel bij de Wolf Pack Basketball als bij Huis Perrekes zien we dat kinderen zich ook ruimer engageren: voor een actie tegen pesten of een opkuisactie rondom de school, voor een geldinzameling of een actie tegen racisme en discriminatie, een activiteit in het kader van dierenwelzijn; al is het natuurlijk niet mogelijk om het ene als causaal gevolg te zien van het andere. Wel lijkt het de wens van de inrichters dat meer kinderen de kans krijgen om met een zorgende werking in contact te komen, zodat hun blik op zorg in de samenleving kunnen ontwikkelen

“En als we dat zouden kunnen uitbreiden in de wereld, dan wordt er misschien anders gestemd en misschien wordt zorg beter geïntegreerd in onze samenleving en minder verstoort in een hoekje. Zodat het minder schaamte opwekt als mensen zelf in de positie komen dat ze zorg nodig hebben.” (Ka., medewerker Huis Perrekes)

Zorg zien kan aanstekelijk werken, maar dat betekent niet dat kinderen per se in de voetsporen van de begeleiders willen of moeten stappen.

“Mijn mama is hier bijna altijd en ook als ze thuis is, is ze nog veel met Perrekes bezig. Ik bewonder haar wel, en ik vind het heel sjiek wat ze hier doen, maar soms wil ik liever ook eens iets anders doen. En dat begrijpt mijn mama ook.” (Ni., 15 jaar, Huis Perrekes)

Hoe beleven kinderen hun vrije tijd in een zorgzame werking?

Hoe is het voor kinderen om zorg te krijgen?

Kinderen lijken het fijn te vinden dat er goed wordt gezorgd, voor henzelf en voor anderen. Die zorg voelen ze vooral aan als een soort rust of veiligheid. Ze voelen zich thuis, op hun gemak. Als onderzoekers merken we verschillen in de intensiteit waarmee begeleiders betrokken zijn op kinderen. Sommige begeleiders blijven vrij afstandelijk, anderen hebben ‘alles gezien’. Kinderen lijken geen voorkeur uit te spreken voor één van beide. In de gesprekken krijgen we de indruk dat hun lat op dat vlak eerder laag ligt. Ze lijken het gewoon dat begeleiders in de vrije tijd niet zo betrokken op hen zijn.

“... de foto van de juf die babbelt met het kindje vind ik leuk omdat de juf het zo goed doet, goed haar best doet. De juffen komen hier snel, vind ik.” (Es., 8 jaar, Kamp Zuid)

Toch merken we dat kinderen *onuitgesproken* aanvoelen welke begeleiders sterker op hen betrokken zijn. Ze beantwoorden die betrokkenheid ook. Er ontstaat een wederkerigheid.

“Deze kinderen tonen op hun manier ook meer erkenning, vind ik. Die zien je echt heel hard, ze houden rekening met je en ze waarderen dat je er bent. Je wordt opgenomen in de groep en hoort er echt bij voor hen.” (Li., medewerker Circus Zonder Handen)

In die zin sluiten we aan bij de bevindingen van Peleman en collega's in hun onderzoek naar wat schoolkinderen vinden van hun opvang: *"Daar waar de begeleider zich beperkt tot toezicht houden, zeggen de kinderen dit 'gewoon' te vinden en doen hier geen expliciet negatieve uitspraken over. Maar in andere voorzieningen, waar de begeleider actiever is, maken kinderen duidelijk dat ze dit erg appreciëren. Kinderen verwachten in een bepaalde context niet meer dan wat ze gewoon zijn, dan wat ze kennen, ze vergelijken dit niet met een andere organisatie. In die zin zijn ze er 'tevreden' over. Dat wil echter niet zeggen dat we dit ook als 'goed' moeten benoemen."* (Peleman, e.a., 2014: 48).

Kinderen benoemen ook dat ze de begeleiding lief vinden. Dat vinden ze fijn. Al geven verschillende kinderen in de Brusselse circusschool wel aan dat ze de begeleiding soms té lief vinden. Het lijkt dus een uitdaging voor begeleiders om in een heterogene groep kinderen voldoende veiligheid te creëren voor de deelnemers die regels en structuur waarderen en toch ook die kinderen aan boord te houden die minder goed om kunnen met regels en afspraken. Streng zijn vinden kinderen oké, zolang het rechtvaardig is. Je stem verheffen en boos worden, daar hebben kinderen het moeilijker mee, al tonen ze ook begrip.

"Lé. en Li. zijn heel, heel, heel lief. Ze zijn veel liever dan mijn leerkrachten op school. Ik zou hen wel graag als leerkracht hebben. Lé. roept wel soms, maar als ze kalm is, is ze hypervriendelijk. Li. ook, haar heb ik nog nooit echt kwaad gezien. Lé. heeft soms ook wel gelijk dat ze boos wordt, sommige kinderen steken wel wat uit." (Ji., 10 jaar, Circus Zonder Handen)

Hoe beleven kinderen het om zorg te zien?

Kinderen pikken op dat zij en anderen zorg krijgen. Voor hen hoort het erbij dat er wordt gezorgd.

"Er wordt heel veel voor mij en voor anderen gezorgd. Ik zie dat de juffen proberen naar ons allemaal te gaan. Soms zie ik wel dat ze meer met de kleintjes bezig zijn, maar dat snap ik wel, want de kleintjes huilen ook nog vaak. Ze zorgen heel veel voor de kinderen, maar ze kunnen niet voor alle kinderen zorgen. Ze hebben wel een lint gemaakt bijvoorbeeld, zodat we allemaal samenblijven als we op stap gaan. Of ze zorgen voor ons als we het zebrapad oversteken. Of als we water nodig hebben, dan komen ze het echt brengen. Of ze zorgen voor de kinderen die willen slapen." (Es., 8 jaar, Kamp Zuid)

Dat er in Huis Perrekes voor de volwassenen wordt gezorgd, merken de kinderen eveneens op. Maar ze staan er verder niet bij stil. Ze vinden het niet bijzonder of uitzonderlijk. Het hoort er gewoon bij.

Als opdracht vraag ik de kinderen om me te leiden naar iets wat typisch is voor Huis Perrekes. Als eerste halte nemen de kinderen me mee naar het wiegbed, dat in een aparte, rustige ruimte staat. Ik geef aan dat ik een 'wieg' en 'wiegen' eerder in verband breng met baby'tjes. Ik vraag de kinderen of ze dat nooit vreemd hebben gevonden dat de bewoners hier gewiegd worden in een bed. Ze hebben er nog nooit bij stilgestaan, vertellen ze.
(onderzoeksdagboek Huis Perrekes)

Naarmate de kinderen in Huis Perrekes groter worden, zien ze dat de zorg hier anders is dan in andere rusthuizen. Ze zijn fier, deels omdat hun mama in de zorg werkt, maar ook omdat ze werkt op een plek waar er zo goed voor mensen wordt gezorgd.

“Ik vind het heel goed dat Perrekes bestaat. Als je dit vergelijkt met een rusthuis waar niets is zoals thuis, dan ben ik blij dat er een plek bestaat als dit die wel echt een huis wil zijn. Ik denk dat de bewoners hier ook meer open zijn en meer op hun gemak dan in een rusthuis. Ik vind het hier ook heel mooi. Hier gebruiken ze ook geen verkleinwoorden. Ze spreken mensen aan zoals ze altijd werden genoemd.” (Ha., 12 jaar, Huis Perrekes)

Hoe beleven kinderen het om te zorgen voor anderen?

Kinderen lijken het fijn te vinden om mee te zorgen voor anderen. Ze voelen zich verantwoordelijk en zorgen geeft een goed gevoel of het neemt een naar gevoel weg.

“Als ik mijn broer en mijn zussen niet help, dan denk ik dat die eenzaam zijn en een beetje verdrietig en boos. Ik help graag keiveel kindjes omdat, als ik dat ‘ns niet doe, dan word ik zelf een beetje verdrietig.” (Za., 9 jaar, Kamp Zuid)

Zorgen voor anderen is soms ook wel spannend en onwennig. Het gaat niet altijd vanzelf. Complimenten geven aan anderen, open spreken over je gevoelens of zorgzaam omgaan met een volwassene die verward is, zijn dingen die kinderen al doende leren. Volwassenen tonen kinderen voor hoe het kan en geven soms een woordje uitleg.

In de vrije tijd is zorgen wel altijd ingebed in een leuke activiteit, die in de beleving van kinderen op de voorgrond staat. Ook in een zorgomgeving als Huis Perrekes zoeken kinderen in eerste instantie naar aanleidingen om te spelen. Op deze vrijblijvende manier zorgen, vinden kinderen best fijn. Ze benoemen soms ook de wederkerigheid tussen henzelf en de anderen. Dit meisje vertelt over haar interactie met de bewoners in Huis Perrekes:

“De mensen entertainen ons... of zij willen ons entertainen... kijk, zij beseffen niet dat wij hen entertainen zo’n beetje zo... Kijk, zo door het popje te spelen zal ik zo’n beetje zeggen (dutserig doen en zij dan oooh), maar eigenlijk entertainen zij daarmee ook wel ons.” (Ha., 12 jaar, Huis Perrekes)

Welke impact heeft deze praktijk op kinderen en jongeren?

Kinderen hebben er deugd van om in een zorgzame context hun vrije tijd door te brengen. Ze komen er tot rust en bouwen er waardevolle relaties uit. Voor kinderen die thuis of op school minder zorg krijgen, neemt het belang van zo’n plek nog toe.

“Als je ergens woont waar je je niet zo veilig voelt, dan is dat erg waardevol, ook al is het maar anderhalf uur per week. Je hoeft hier niet op eierschalen te lopen of zo, je mag gewoon jezelf zijn.” (Li., medewerker Circus Zonder Handen)

“Dat je lief moet zijn voor anderen... en anderen meer aandacht moet geven ... [Ik heb dat geleerd] via de begeleiders, ik zie dat ook bij hen.” (Kh., 7 jaar, Kamp Zuid)

Op individueel niveau lijken kinderen verschillende waarden en vaardigheden op te pikken, die ze ook in andere contexten kunnen inzetten. Ze doen bepaalde (levens)ervaringen op en vinden misschien inspiratie om voor anderen te zorgen.

“Wat heb ik geleerd? ... Voor andere mensen zorgen, respect tonen, helpen... dat kan iets kleins zijn, luisteren, omgaan met verlies.” (Ch., 13 jaar, Wolf Pack)

“Ik wil later graag rond de wereld reizen, maar ik zou ook wel mensen willen helpen, omdat ik hier heb gezien hoe graag ze mensen helpen en hoe geweldig ze zijn met mensen, dat geeft eigenlijk wel zin om dat ook te doen.” (No., 13 jaar, Huis Perrekes)

Kinderen die betrokken zijn bij Huis Perrekes krijgen ook een ander beeld van mensen met dementie mee, en een andere kijk op zorg.

“Als ik deze ervaring niet had meegemaakt, dan was ik misschien wel bang geweest van hen, of ik zou hen anders bekijken, eerder van, ieuw, wat is dat? Nu weet ik: het zijn ook gewoon mensen, ik zou er gewoon tegen praten als ik ze zou tegenkomen en er niet van wegschrikken of zo.” (No., 13 jaar, Huis Perrekes)

Al moeten we die effecten ook relativeren. Het ene kind lijkt meer op te pikken dan het andere, en ook de andere contexten waarin kinderen opgroeien spelen een rol, in positieve maar evengoed in negatieve zin.

“Ik merk vooral bij mijn oudste zoon dat het zorgende er echt in zit. Aan wat hij zegt en doet met zijn jongere broers, merk ik dat echt. Misschien is hij daar ook iets meer voor in de wieg gelegd.” (Ne., medewerker Huis Perrekes)

“We zagen in de groep (tijdens de voorbereiding van de slotact) heel fel het contrast meisjes/jongens. We hebben heel het jaar lang vaak gewerkt in duo's meisje/jongen om net die dualiteit te doen vervagen, maar 'le naturel revient au galop'.” (Lé., medewerker Circus Zonder Handen)

Een kortere ervaring kan zeker invloed hebben maar verschillende getuigenissen in ons onderzoek geven aan dat de werking pas echt impact heeft als kinderen meerdere jaren deelnemen.

“Vroeger focusten we met [de school] op kinderen die in de klas problemen vertoonden, gedragsproblemen hadden, geïsoleerd waren, enz. Door Wolf Pack zie je de kinderen op een andere manier bezig, bloeien ze open... het worden betere leerlingen.” (medewerker Wolf Pack)

“Wat ik belangrijk vind, dat is, ondanks dat mensen hier een bepaalde sturing en een bepaalde zorg nodig hebben, dat kinderen zien dat die wijsheid er blijft tot op het einde van het leven, (...). Dat zij hen niet zien als iemand met een beperking,... ondanks de sturing die nodig is. Maar dat een inclusieve samenleving mogelijk is. Dat vind ik echt heel belangrijk en ik denk dat je dat echt leert door mee te leven. Die ogen gaan heel langzaam open. (...) Dat groeit zo langzaam, dat wordt zo een milde kijk.” (Ca., medewerker Huis Perrekes)

Conclusie

Zorg is essentieel en toch staat ze onder druk in onze samenleving. Zorg verdwijnt steeds meer uit ons dagelijks leven en de maatschappelijke waardering ervan kalft af, een occasioneel applaus niet te na gesproken. Zorg wordt steeds meer een vervelende last en kost voor onze samenleving in plaats van een existentieel element van onze menselijke conditie. Onder deze schijnbare tegenstelling schuilt de diepgewortelde opvatting dat zorg op een lager echelon staat dan keuzevrijheid, zelfregie en zelfbeschikking (Roets e.a., 2018).

Om zorg opnieuw een centrale plaats te geven in de samenleving – en de toekomst van zorg te vrijwaren – zal er meer nodig zijn dan een promocampagne voor zorgberoepen of wensdenken over vermaatschappelijking. Tronto (2013) en anderen pleiten voor een radicale omslag die zorg in het hart plaatst van onze democratie. Kunnen we deze omslag realiseren? En hoe kunnen we daarbij kinderen – de zorgers van morgen –betrekken? Hoe geven we kinderen de allerbeste zorg? Hoe maken we zorg voor hen zichtbaar? En hoe laten we hen mee zorgen voor anderen?

In deze verkennende studie keken we van dichtbij naar vier vrijetijdswerkingen die zorg een centrale plaats geven in hun pedagogie. Ze geven op veel manieren zorg aan kinderen en kinderen zien en voelen dat. Ook bieden ze kinderen kansen om zelf zorg te geven. Dat stimuleert hun ontplooiing. In de verkende praktijken blijken oudere kinderen een genuanceerde kijk te hebben op zorg in het algemeen en op zorgontvangers en zorggevers. Die kijk lijkt beïnvloed door de praktijken en de sociale interacties die kinderen daar mogen ervaren. Tegelijk is er ook een invloed van alle andere plekken waar kinderen ervaringen opdoen. Die geven kinderen de kans om verschillende praktijken te vergelijken. Zo kunnen ze zien dat niet elke praktijk even zorgzaam is en kunnen de ontluikende zorgwaardensystemen van kinderen schuren met andere waardensystemen uit hun omgeving.

Om kinderen mee te nemen in deze zorgpedagogie, moeten begeleiders die actief faciliteren vanuit heldere normen en waarden en vanuit een visie op kinderparticipatie. Begeleiders zetten daarbij in op aanwezigheid, betrokkenheid, sensitiviteit, persoonlijke aandacht, regels en conflicten rechtvaardig hanteren, maar ook op verzorgen. Dat is een continue opdracht en niet altijd evident. Er is tijd nodig om kinderen en volwassenen tot zorgzame (wereld)burgers op te voeden en te vormen. Zij kunnen stappen zetten naar een meer 'zorgzame democratie' (Tronto, 2013).

De onderzochte praktijken tonen echter ook aan dat zorg en speelplezier, maar ook zorg en sportieve en artistieke prestaties kunnen samengaan en elkaar kunnen versterken. Ze leren ons dat we zorg zeker niet verder mogen verbijzonderen maar juist heel gewoon dienen te maken en te incorporeren in de dagelijkse omgang tussen kinderen en volwassenen en tussen kinderen onderling, ook in de vrije tijd. Dat deze alledaagse zorg zo bijzonder lijkt geworden, zou tot nadenken moeten stemmen.

Suggesties voor verder onderzoek

We formuleren graag twee pistes voor verder onderzoek. Aan de ene kant lijkt het ons waardevol om na te gaan hoe je deze praktijken kan verbreden. We willen onderzoeken hoe we zorg in meer praktijken ingang kunnen doen vinden. Welke veranderingsprocessen zijn daarvoor nodig? Hoe kan actieonderzoek bijdragen tot het versterken van zorg in de pedagogische praktijk?

Aan de andere kant zien we verschillende mogelijkheden om dit thema verder te verdiepen. Zo is er het aspect van sensitiviteit. Uit de data bleek dat dit een aspect is waarin de grootste verschillen zichtbaar zijn tussen begeleiders. We willen weten hoe dat komt en wat ervoor kan zorgen dat begeleiders daar verder in staan. We willen ook verder onderzoeken welke andere (zorg)partners zich in het netwerk van deze praktijken bevinden en hoe een zorgzame pedagogie voor kinderen (en hun gezinnen) door dit netwerk kan worden uitgebouwd. Welke voorwaarden, 'bouwstenen' en personen zijn daarbij belangrijk? Zo zien we onder andere veel potentieel in intergenerationele praktijken en samenwerkingen die zorg voor en door kinderen en voor en door ouderen met elkaar verbindt.

Literatuur

- Berger, L. (2020, 7 november). De meeste mensen zorgen (alleen valt het niet op). Dus word ik jullie correspondent Zorgzaamheid. *De Correspondent*. <https://decorrespondent.nl/11778/de-meeste-mensen-zorgen-alleen-valt-het-niet-op-dus-word-ik-jullie-correspondent-zorgzaamheid/33675002719644-9c18dfa4>
- Braun, V., Clarke, V., & Weate, P. (2017). Using thematic analysis in sport and exercise research. In B. Smith & A. C. Sparkes (Eds.), *Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise* (pp. 195–205). Abingdon: Routledge.
- Bunting, M. (2020) *Labours of love: The crisis of Care*. Londen: Granta Books.
- Dasberg, L. (1975). *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*. Amsterdam: Boom uitgevers.
- Debruyne, P. & Van Bouchaute, B. (2021, 26 augustus). Als sociaal werk wil bouwen aan een betere wereld, mag ze het grotere plaatje niet vergeten. *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/achtergrond/prefiguratieve-politiek/>
- De Wachter, D. (2020, 25 november). De zin van het bestaan zit 'm in de zorg voor de ander. *De morgen*. <https://www.demorgen.be/nieuws/dirk-de-wachter-de-zin-van-het-bestaan-zit-m-in-de-zorg-voor-de-ander~b94f46a3/>
- Douclevy, M. (2021). *Jagen, verzamelen, opvoeden. Wat we van oude culturen kunnen leren over het opvoeden van blijde en behulpzame kinderen*. Amsterdam: Bruna Uitgevers.
- Gilligan, C. (2011). *Joining the resistance*. New York: Polity Press.
- Hannon, C. & Tims, C. (2010). *An anatomy of youth*. Londen: Demos. <https://demos.co.uk/project/an-anatomy-of-youth/>
- Hurrenkamp, M. (2020, 22 januari). Participatiesamenleving: de opkomst en neergang van een begrip. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/participatiesamenleving-de-opkomst-en-neergang-van-een-begrip/>
- Lauwers, H. & Van de Walle, S. (2010). *Nooit, soms, dikwijls... of hoe de complexiteit van kindermishandeling en -verwaarlozing vatten in een vragenlijst. Rapport van het kwalitatief onderzoek voor de opmaak van een vragenlijst voor kinderen en jongeren tussen 10 en 18 jaar in Vlaanderen om de incidentie en prevalentie van kindermishandeling en -verwaarlozing te meten*. Meise: Kind & Samenleving.
- Marçal, K. (2017) *Who cooked Adam Smith's dinner?* Londen: Granta Books.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Werken in de zorg. Actieprogramma*. Den Haag: auteur. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/jaarplannen/2018/03/14/actieprogramma-werken-in-de-zorg>

Mol, Moser & Pols (2010). *Care in Practice. On Tinkering in Clinics, Homes and Farms*. Bielefeld: transcript Verlag.

Mollenhauer, K. (2017). *Vergeten samenhang. Over cultuur en opvoeding*. Culemborg: Phronese.

New Economics Foundation (2009). *A bit rich. Calculating the real value to society of different profession*. <https://neweconomics.org/2009/12/a-bit-rich>

Olyslaegers, J. (2020, 25 november). lieve mensen, ik weet dat het sombere dagen zijn in een somber, zeer confronterend jaar. [Link bijgevoegd] [Statusupdate]. Facebook. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10223813176658541&set=a.1764740239483>

Peleman, B., Boudry, C., Bradt, L., Van de Walle, T. & Vandenbroeck, M. (2014). *Schoolkinderen en hun opvang. Wat leren ze ons over kwaliteit?* Gent: VBJK.

Roets, G., Vandekindere, C. & De Stercke, N. (2018, 13 december). Het mensbeeld achter vermaatschappelijking is fictie. Terreinwerkers zijn kritisch voor beleid. *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/achtergrond/het-mensbeeld-achter-vermaatschappelijking-is-fictie/>

Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin (2012). *Visienota integrale zorg en ondersteuning in Vlaanderen*. <https://www.sarwgg.be/sarwgg/publicatie/visienota-integrale-zorg-en-ondersteuning-vlaanderen>

The Care Collective, Chatzidakis, A., Hakim, J., Litter, J. & Rottenberg, C. (2020). *The Care Manifesto: The Politics of Interdependence*. Londen: Verso Books.

Tronto, J. (2013). *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York: New York University Press.

Vandeurzen, J. (2018, 18 december). Minister pareert kritiek: Vermaatschappelijking is een werkwoord. *Sociaal.net*. <https://sociaal.net/opinie/vermaatschappelijking-is-een-werkwoord/>

Vanobbergen, B. (2021). *Het kind, (g)een handleiding*. Gent: Borgerhoff & Lamberigts

Weissbourd, R. & Jones, S. (2014). *The Children We Mean to Raise: The Real Messages Adults Are Sending About Values*. Cambridge MA: Harvard Graduate School of Education. <https://mcc.gse.harvard.edu/reports/children-mean-raise>

Willockx, D., Ruysers, N. & Kwaspen, B. (2019). *Ja, beste minister, u hebt een zorgberoep*. <https://pedagogischondersteunen.org/ja-beste-minister-u-hebt-een-zorgberoep/>